

EKONOMİK, TOPLUMSAL VE SİYASAL
ANALİZ DERGİSİ

T.C. MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
EKONOMİK, TOPLUMSAL VE
SİYASAL ANALİZ DERGİSİ

- İMTİYAZ SAHİBİ** : Prof. Dr. Kemal KÖYMEN
- GENEL YAYIN YÖNETMENİ** : Prof. Dr. Nazif GÜRDOĞAN
- YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ** : Yrd. Doç. Dr. İdris AKKUZU
- YAYIN KURULU** : Prof. Dr. Nazif GÜRDOĞAN
Prof. Dr. Dinç ALADA
Prof. Dr. Süleyman Seyfi ÖĞÜN
Prof. Dr. Sadettin ÖZEN
Prof. Dr. Ergül HAN
- YAYIN KURULU SEKRETERİ** : Canan AYAR
- DANIŞMA VE HAKEM KURULU** : Prof. Dr. Mehmet TANYAŞ
(Maltepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Melek Akgün
(Maltepe Üniversitesi)
Prof. Dr. İzzettin ÖNDER
(İstanbul Üniversitesi, Emekli)
Prof. Dr. Mehmet TÜRKAY
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Cem SOMEL
(Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Prof. Dr. Alkan SOYAK
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Erinç YELDAN
(Yaşar Üniversitesi)
Prof. Dr. Oral ERDOĞAN
(Bilgi Üniversitesi)
Prof. Dr. Cavide UYARGİL
(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Oya ERDİL
(Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü)

Prof. Dr. Esin Can MUTLU

(Yıldız Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Zeyyat SABUNCUOĞLU

(Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Ercan EREN

(Yıldız Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Birsen ÖRS

(İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Cemil OKTAY

(Yeditepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY

(Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa DİLBER

(Fatih Üniversitesi)

Prof. Dr. Bülent DURMUŞOĞLU

(İstanbul Teknik Üniversitesi)

Doç. Dr. Hilal AKGÜL

(Bilgi Üniversitesi)

Doç. Dr. Namık Sinan TURAN

(İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Cumhur MUMCU

(Maltepe Üniversitesi)

Doç. Dr. Sinan ALÇIN

(Kültür Üniversitesi)

BASKI

:

TASARIM

:

Hayalist Reklam

YAZIŞMA ADRESİ

:

Maltepe Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Marmara Eğitim Köyü 34857

Maltepe/İstanbul

E-MAİL

:

analiz@maltepe.edu.tr

ISSN

:

1303-0496

MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
EKONOMİK, TOPLUMSAL ve
SİYASAL ANALİZ DERGİSİ

- Maltepe Üniveristesi – İİBF Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Analiz Dergisi, Maltepe Üniversitesi'nce yılda iki kez yayımlanan hakemli bir dergidir.
- Dergimizde tüm sosyal bilim dallarında makaleler yayımlanmaktadır.
- Dergide yayımlanmak üzere gönderilen yazılar, belirtilen kurallara uygun olarak hazırlanmalıdır.
- Dergide yayımlanan makalelerde görüşler yazarlara ait olup, dergimizi bağlamaz.
- Dergimizde yer alan makalelerden kaynak gösterilerek aktarma ve alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

SAYFA

Çerçeve Sunuş	13
I. Oturum	15
II. Oturum	35
III. Oturum	55
Forum	83
Sorular	83
Yazarlar İçin Gerekli Bilgiler	113

ÇIKARKEN

2000 – 20005 arasında yılda iki kez çıkmış olan **İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Analiz Dergisi** sekiz yıllık bir sessizlik döneminden sonra yeniden yayınlanıyor!

İİBF İktisat Bölümünün 21 Mayıs 2010 tarihinde düzenlediği, Maltepe Üniversitesi, Marma Kongre Merkezi, Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal Salonunda yapılan, 14 bilim insanının ve İktisat Anabilim Dalı Doktora öğrencilerinin katıldığı "**İktisadi Krizden İktisadın Krizine**" başlıklı çalıştay sunum metni dergimizin bu sayısında gün ışığına çıkıyor!

Dergimizin yeniden hayat bulmasında emeği geçen herkese teşekkür ederiz.

İktisadi Krizden İktisadın Krizine

21-05-2010

Çalıştaya Katılanlar

Prof.Dr.Bahattin Akşit
Prof.Dr.Dinç Alada
Prof.Dr.Dündar Sağlam
Prof.Dr.İşaya Üşür
Prof.Dr.Mehmet Türkyay
Prof.Dr.İzzettin Önder
Prof.Dr.Ercan Eren
Prof.Dr.Uğur Akalın
Prof.Dr.Hakan Ongan
Doç.Dr.Metin Sarfati
Doç.Dr.Murat Birdal
Doç.Dr.Sinan Alçın
Yrd.Doç.Dr. Serkan Çiçek
Dr.Mustafa Sönmez
Dr.Atilla Özsever

Sayın Dekanım,

Sayın Öğretim Üyeleri

Değerli katılımcılar ve saygıdeğer konuklar.

Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı olarak düzenlediğimiz İktisadi Krizden İktisadın Krizine başlıklı çalıştayımıza hoş geldiniz.

Etkinliğimizin açılış konuşmasını yapmak üzere Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürümüz Sayın Prof. Dr. Bahattin Akşit'i davet ediyorum. Buyurun hocam.

Bahattin Akşit - Evet, ben de hoş geldiniz diyeyim, gerçekten memnuniyet verici, cuma sabahı, burada, bütün öğrencilerimizin toplantıya büyük ilgi göstermiş olduğunu görüyorum. Sayın konuklarımız geldiler, umuyorum kıyasıya tartışmanın olacağı bir çalıştay olur ama açılış konuşmasını bu kadar hoş geldiniz diyerek bitirmeyeyim. Sosyologlar biliyorsunuz İktisadi da içine alan bir makro bakışla da bakarlar bazen, bazen de çok mikro bakarlar. Her ikisi arasında gidip geliriz. Bir kere şöyle bir fıkrayla başlayayım; iyi bir iktisatçı olursanız bu dünyadaki reenkarnasyonunuzda iyi bir fizikçi olarak doğarsınız. Her şeyi formüllere koyabilir, her şeyi kontrolünüzde tutabilirsiniz. Kötü bir iktisatçysanız da sosyolog olarak doğuyormusunuz. Ama ben bunu tersine çeviriyorum, hele bu kriz döneminde iyi bir iktisatçysanız sosyolog olarak doğarsınız, o formüllerle... Esasında tam da bunu ortaya koymak üzere yakınlarda vefat eden sosyolog Bourdieu'nün bir makalesi var. 1998'de daha kriz ortada yok, sürekli sömürünün ütopyası biliyorsunuz neo-liberalizmin özünü teşkil eder, diğer ütopyanın tam tersi, komünist ütopyanın 1989'da çökmesinden sonra bu ütopya aldı yürüdü; şöyle diyor Bourdieu, acaba bu matematiksel iktisatçıların küresel ekonominin formüllerini yazan yüzlerce, binlerce iktisatçı bu küresel ekonominin ne kadar da yararlı olduğu üzerine yaza, yaza kendi kendisini doğrulayan bir kehanet ortaya koydular. Piyasanın tamamen hâkim olduğu bir dünya, yani sürekli sömürünün hâkim olduğu bir dünya, geri kalanın tamamen dışında kaldığı, dışlandığı bir şey. Bir bunu söyleyeyim istedim. İkincisi de; yine sosyolojik bir değininde bulunayım. Biliyorsunuz insanlık tarihine baktığımız zaman iki üç tane kopuş var, birisi devletin ortaya çıkması yani siyaset, ekonomi, akrabalık, kültür, hepsi bir aradayken devlet öncesi yerleşme öncesi toplumlarda devletle birlikte yöneticiler artık yaşlılar, insanlar kendi kendilerini yönetmiyorlar bir devlet onları yönetir halde, çok önemli bir kopuş. İkinci büyük kopuş; ekonominin, piyasanın devletten ve toplumdaki kopması ve tamamen parasal ilişkilerin öne çıkması, Adam Smith'den baş-

layıp -hani sizlerin üzerinde çalıştığınız- mekanizmalar ama biz sosyologlar olarak toplumun ekonomiden ve siyasetten hakikaten tamamen kopmuş olduğunu görmüyoruz. Ama bana öyle geliyor ki son krizde üçüncü bir kopuş da oldu, o da finansal sistemin gerçek sanallıkla yani iletişim ve enformasyon teknolojileriyle birlikte sermayenin 1milyar Dolarn bir borsadan öbür borsaya bir saniyede gidişi. Bütün sembollerimiz, kültürümüz, her şeyimiz vardı. Ama gerçek sanallık ve gerçek sanallığın ekonomisi, gerçek sanallığın kültürü yeni bir şey bu, kopuş işte bu, bütün neo-liberal ütopyayı besliyordu ama bu kriz sanıyorum o ütopyayı da çökertti ve yeni ekonomik düşünceler yeni kuramlar geliştirilecek bunların ipuçları umut ediyorum. Bu sempozyumda bu çalıştayda tartışılacak. Size kolay gelsin diyorum, tekrar hoş geldiniz.

Hocamıza teşekkür ediyoruz, değerli katılımcılar ve saygıdeğer konuklar iktisadi krizden iktisadın krizine başlıklı çalıştayımız Yard. Doç. Dr. Sinan Alçın'ın moderatörlüğünde iktisat Anabilim Dalı başkanı Sayın Prof. Dr. Dinç Alada'nın açış sunuşu ile başlayacaktır. Saat 11.00'a kadar sürecek ilk oturumun ardından 15 dakikalık bir aramız olacaktır. Şimdi çalıştay başlatmak üzere moderatör Yard. Doç. Dr. Sinan Alçın'ı masaya davet ediyorum. Buyurun hocam.

Sinan Alçın - Değerli hocalarım ve konuklar çalıştayımıza hoş geldiniz.

Çalıştay programına ilişkin, yansıda da görüyorsunuz, üç oturum planlıyoruz ilki 11.00'de bitecek dedik ama belki onu 5-10 dakika uzatabiliriz, sonra bir aramız olacak. İkinci oturum yine öğleden önce, öğle yemeği ardından üçüncü oturum olacak ve en son forum kısmını gerçekleştireceğiz. Forum kısmında özellikle dinleyicilerin katkılarını bekliyoruz. Size dağıtılan dosyalar içerisinde soru kâğıtçıları bulunuyor, ayrıca arkadaşlarımız salonda dağıtacak, istediğinizde, hem görüşleriniz, hem sorularınız herkesle paylaşılacak. Katılımcıları masaya davet ediyorum.

Değerli katılımcılar tekrar hoş geldiniz, planladığımız sayıya yakınız. Şimdi ilk oturuma Dinç hocamızın sunumuyla başlayacağız. Daha önce sizlerden istediğimiz çerçeve metinler vardı; bunları bizle paylaştınız. Özellikle bu metinlerin çizdiği hat üzerinden tartışmanın gideceğine inanıyoruz. Metinlerde belli ortak noktalar çıkmış durumda. İlk oturumda beş dakikayı geçmemek üzere, Dinç Hoca'nın sunuşundan sonra hem sunuşlarınızda özetlediğiniz görüşleriniz, hem de daha ziyade başlığa ilişkin yani iktisadi krizden iktisadın krizine başlığının ilk çağrıştırdığı düşüncelerinizi sizlerden almak istiyoruz. İkinci oturumdan itibaren daha serbest formda tartışmaya dönük; sıra izlemeden bir yol takip edeceğiz. Sözü Dinç Alada'ya bırakıyorum. Buyurun hocam.

Çerçeve Sunuş

Dinç Alada - Teşekkür ederim. Değerli misafirler, sevgili öğrenci arkadaşlar çalıştayımıza hoş geldiniz!

Kapitalist rejimin son 40 yılına odaklanıldığında, öne çıkan üç farklı rejimin, üç farklı siyasi ideolojiye ve üç farklı iktisat düşüncesine dayandığı görülür. 1973 krizi öncesinde ulusal refah rejimi olarak adlandırılacak kapitalizm, klasik liberalizmden beslenirken, uygulama alanındaki tecrübelerini Neoklasik Keynesçiliğe dayandırmaktaydı. 1980 sonrasında ise neo liberal ideoloji, Anayasal İktisat, Monetarizm ve Avusturya İktisat Okulu'nun kuramsal çerçevelerinden esinlenerek, kapitalizmi 'bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler' çizgisine taşıdı. 1990'larla neoliberalizm-neokonservatizm uzlaşısı kuramsal arka planda Yeni Walrascı Okul, Avusturya Okulu, Yeni Kurumcu İktisat ve Chicago Okulu'na yaslanarak yönetim anlayışına dayalı, esnek istihdam rejimini kapitalizmin uygulama biçimine dönüştürdü.

Türkiye ekonomisi ise özellikle 1980 sonrasında askeri müdahalenin yarattığı siyasi boşluk sayesinde, ithal fikirler, ithal neoliberal/neokonservatif görüşler yoluyla kapitalizmin yeni biçimlerine adım, adım eklenirken bünyesindeki prekapitalist eğilimleri de bu bütünleşmenin bir parçası yapmakta pek mahir olduğunu kanıtladı. Küresel kapitalizmle bütünleşme, ilkel birikim sürecine engel olmadı, onunla kol kola gerçekleşti ve gerçekleşiyor.

1973'ten günümüze kesintisiz devam eden genel durgunluk çöküntüsünün, 1997 ve 2008 krizleri ile daha da derinleşmesi, diğer yanıyla heterodoks, radikal ya da muhalif düşünce akımları ve eleştirel siyasi ideolojilerin varlığı nedeniyle, ana iktisat paradigması hâkim olmasına karşın hükümleranamamaktadır. Bir alt üst oluş anları olarak kriz ortamları, hâkim iktisat paradigmasını kendi içinde düzeltilmeye zorlarken, eleştirel, radikal paradigmalarda bir yeniden doğum süreci yaşarlar.

İçinde bulunduğumuz kriz ortamının iktisat düşüncesine yansımalarını sağlıklı bir zeminde tartışmak, hâkim iktisat paradigmasının hangisi olacağı, Keynes mi? yoksa Smith mi öne çıkacak? Marx geri mi dönüyor? gibi bir piyango çekilişinde sonucu bekleme ve hayal kurma refleksi yerine, tarih ve toplum kuramlarına sahip iktisat düşünürlerinin ortaya koydukları tezleri tarihsel bağlamlarından koparmadan, tasniflemecilik yapmadan, sadece okumak ve bir arada söyleşmekle mümkün olacaktır. Teşekkür ederim.

I. Oturum

Sinan Alçın - Evet Dinç Alada'ya sunuşu için teşekkür ediyoruz. Şimdi bu beşer dakikalık, başlığın ne çağrıştırdığına dair konuşmalarımıza; bana göre sağ ama kitleye göre soldan başlayalım isterseniz, Atilla Hocam sizinle başlayalım.

Atilla Özsever - Teşekkür ediyorum, aslında belki bu başlığa uygun olarak teorik bir çerçeveyi çizecek bir değerli hocamız da konuşabilirdi. Çünkü ben bu başlık çerçevesinde, daha ziyade emek politikalarıyla ilgili bir kişiyim. O nedenle krizin emek kesimine yansımaları ve zaten sayın hocamızın da sunuşunda belirttiği gibi bir anlamda işçi sınıfı, yoksul halk kesimleri açısından kriz sonrası yapılanma nasıl bir süreç olacak o konu üzerinde görüşlerimi ifade edecektim. Doğrudan buna mı gireyim yoksa?...

Sinan Alçın - Diğer oturumlarda girelim, aslında tam da sizin yaptığınız gibi toplantının genelinde başlığa nasıl baktığınızı hem ifade etmiş oldunuz, hem de hangi hattan gideceğinizi söylediniz bu yeterli bizim için şuan.

Atilla Özsever - O zaman teşekkür ederim, çok demokratik oldu. 4 dakikalık hakkımı sana devrediyorum bir dakika kullandım herhalde teşekkürler...

Sinan Alçın - Demokratik olmasa da demokratik merkezîyetçi diyebiliriz.

Atilla Özsever - Ben eski asker olarak alışığım böyle şeylere...

Sinan Alçın – Evet, Murat Birdal.

Murat Birdal – Evet, teşekkürler, şimdi olabildiğince kısa sürede özetlemeye çalışayım. Yaşadığımız kriz, geçtiğimiz 2-3 senede, 2007 Kasım'ından itibaren alırsak 3 senelik bir süreçte gerçekten egemen iktisat paradigmasının bir kez daha sorgulanmasını da beraberinde getirdi. Temel başlıklar altında toplarsak, ilkin serbest piyasanın etkinliği kamu müdahalelerinin olabildiğince minimuma indirilmesi, kamunun ekonominin dışında bırakılması yaklaşımı, özellikle büyük sermaye kesimlerinin bu konudaki net tavrı, krizle birlikte tersine döndü, bunu özellikle yine banka sermayeleri-

nin devlet tarafından yeniden yapılandırılması sürecinde gördük. Bir diğer yaklaşım yine bu 'too big to fail' dedikleri 'batamayacak kadar büyük' yaklaşımının bu dönemde ön plana çıktığını gördük. Daha önce küçük bireysel sermayenin önemine vurgu yapılıyordu, hâlbuki bu dönemde özellikle banka kesiminde yine büyük bankaların kurtarıldığını, küçük bankaların, bireysel bankaların, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde biliyoruz çok yoğun bunların oranı, bankacılık kesiminde bunlarınsa battığını gördük. Yine küçük esnaf için aynı şey söz konusu ama Ford gibi büyük şirketler dev büyüklükte yardım aldılar. Bir diğeri de finans kesiminde yine etkin piyasalar hipotezinin yine hâkim teorisinin, bugün hala okutmakta olduğumuz teorisinin ciddi anlamda sorgulanır olduğunu gördük yani bundan yaklaşık bir hafta önce Perşembe günü biliyorsunuz Amerikan piyasasında bir beş dakika yaşandı ki gerçekten iktisat paradigmasının açıklaması mümkün değil. Beş dakikalık bir süre içerisinde 1Trilyon \$, evet yani bütün Avrupada şu anda borçsuz sorunlu ekonomileri kurtarmaya yetecek kadar miktarda para 5 dakikada buharlaştı ve tekrardan geri geldi. Bu hiçbir iktisat teorisinin açıklayamayacağı bir süreçtir. Yine aynı beş dakika içerisinde dünyanın en büyük şirketlerinden bir tanesi %40 değer kaybetti ve tekrar aynı değere kavuştu. Hisselerin değeri 20 \$ olan bir İngiliz danışmanlık şirketinin hisseleri bir anda 1sente düştü. Niye söylüyorum bunu, değerle fiyat arasında büyük bir kopuş olduğunu, finans kesimiyle reel kesim arasında büyük bir kopuş yaşadığımızı, piyasanın çoğu zaman bunları eşleştiremediğini görüyoruz. Bunların hepsi egemen iktisat yaklaşımında kısmen de olsa sorgulanmalarını da beraberinde getiriyor. Yalnız son olarak şunu eklemek istiyorum burada iktisadın paradigmasının bir kriz yaşadığı muhakkak, ama bunun bir dönüşüme yol açacağı konusunda ciddi soru işaretlerini de taşıyorum. Çünkü şunu söylemek lazım, iktisat paradigmasında bir dönüşüm geçmişte yaşadığımız, mesela Keynesçi iktisat yaklaşımının ön plana çıktığı dönemi örnek alırsak, bunun çok ciddi sosyal hareketliliği de beraberinde getirmesi gerekiyordu, daha doğrusu buradan iktisat paradigmasına doğru bir nedensellik mekanizması işliyor. Yani o dönemde Keynes'in kendi görüşlerinin oluşumunda veya işte Roosevelt'in New Deal'ı işlerliğe koyuşunda, hem Sovyetler Birliği'nin ortaya çıkışının, hem Amerika Birleşik Devletleri'ndeki sosyalist hareketlerinin ki tarihte sosyalist adayların en yüksek oy aldığı dönemdir, etkisi vardır Roosevelt'in

New Deal'li devreye soktuğu dönem (cümle yapısında sorun mu var?). Bu sosyal, siyasal dengeler çok önemli rol oynamıştır, bunun da göz önünde bulundurulması gerektiğini düşünüyorum.

Sinan Alçın - Teşekkür ediyoruz. İşaya Üşür hocam buyurun.

İşaya Üşür - Önce herkese merhaba, böyle güzel bir toplantıya, önemli bir toplantıya lütfedip beni de davet ettikleri için Dinç dostum, Dinç hocamız başta olmak üzere bütün yöneticilere, arkadaşlara teşekkür ediyorum. Bu büyük mutluluk, yıllardır görmediğim dostları da görüyorum, insan bu dostlar arasında nasıl konuşacağını şaşırıyor. Şimdi beni bilenler bilir ben biraz işkence etmek için yaratılmışım galiba, uzun konuşuyorum. Şimdi arkadaşımız dedi ki bir dakika, iki dakika ben şaşardım ne söyleyeceğimi unuttum. Benim dikkatimi çeken, bunu eleştiri olarak söylemiyorum bizim zihniyet dünyamızın nerede odaklandığı, nasıl bizi şekillendirdiği, yani iktisatçıların dünyası. Ben aşağı yukarı bana gelen hemen, hemen bütün tebliğleri okudum, çok güzel çok verimli tebliğler. Onları da ayrıntılı tartışmak isterim, çalıştayın başlığı çok güzel: İktisadi Krizden İktisadın Krizine. Fakat burada bir problem var. Şimdi bir bu iktisadi krizle, iktisadın krizine, şimdi maalesef ben yabancı dilde konuşmayı, yabancı dilde karşılıkları kullanmayı çok haz etmesem de, çok hoşlanmasam da, bizim Türkçe'nin yerleşik bir takım yanlış anlamalara yol açabilecek deyimleri var, onlara açıklık kazandırmak için iki tane küçük kelime kullanacağım beni bağışlayınız. Türkçe'de biz iktisadı geniş anlamda kullanıyoruz, ekonomi, fakat İngilizce'deki karşılığı ya da yabancı batılı dillerdeki karşılığı tam öyle değil, ben bu farklılaşmayı sevmem. Economics var, economy var. Burada economy biz ona da iktisat diyoruz, economics ona da iktisat diyoruz. Birisi Farsiden gelme diğeri malum Latineden gelme. Şimdi bunlar farklı ben kendimce bir ayrımlaşma yapmak için iktisadiyat diyorum economy'e öbürüne de iktisat diyorum, yani economics, ilm-i iktisad demek de mümkün o biraz daha fazla eski olacak. Şimdi bu ayrımı bir sefer aklımızda tutalım. Aramızda doktora öğrenci dostlarımız arkadaşlarımız da var onlarda bile bu karşıklığı, karmaşıklığı görüyorum. Bu onların bir kabahati değil, kimseyi katmamak için söyleyeyim belki benim kabahatim. Yani demek ki yeterince bu farklılığı sunamıyoruz dostlarımıza. İktisatçıların zihniyet dünyasına bakınca, iktisatla ilgili eleştiri hemen hemen yok, iktisadiyattaki krizle ilgili ne düşünüyorsak, bütün tebliğler onun üzerinde duruyor, tabii mesleğimi-

ze göre, bundan daha doğal bir şey olamaz. Yani şunu söylemek istiyorum, şimdi benim beklentim bana uzunca bir süre verseydiniz ben bu krizin ne olduğunu, nasıl geliştiğini diyelim, çok eskilere giderek biraz tarihçiliğimizde var ya da tarihe merakımız da var, size sunmayı tasarlıyordum. Belki tartışmalarda oraya geliriz. Metodolojik tartışmaları bu konuda ben göremiyorum veya arkadaşlar öyle algılamadılar başlığı, yani bugün ege-men iktisat diyelim, yaygın iktisat diyelim niye bazı şeyleri görmedi, böyle bir deyim kullandığım için beni bağışlayınız, çuvalladı. Hâlbuki dünyanın en iyi beyinlerini götürüyorlar, dünyanın çok, çok gelişmiş bilgisayarlarını kullanıyorlar ve bu yazılımları yazmaları için en iyi matematikçileri kullanıyorlar ona rağmen 2007-2008'de o kriz patladı. Tam anlamıyla ve krizin patlamasından bir ay önce her şey nerdeyse güllük gülistanlık gidiyordu. Tevazua gerek yok bizim gibi böyle ekonomi politik geleneğinden gelen birileri bu kriz çıkacak diyordu Türkiye'de veya Dünya'da fakat kimse bize kulak asmadı. Biz buna dayanarak, bunlara dayandık bu önermeyi dile getirmek için zannediyorum farkında olarak/olmayarak açıkça dışa vurarak ya da vurmuyarak metodolojik öncüllerimizden kalkarak bunu söyleyebiliyorduk. Şimdi dolayısıyla nasıl bir dünya içinden bakıyoruz iktisada, economics'e ve iktisadiyata. Demin sevgili dostum Bahattin hocamız çok güzel bir fıkra anlattı. Şimdi tabii bu güzel bir espri, güzel bir iğneleme ama şimdi iktisatçı olmak iyi bir şey mi? Bir anlamda evet bir anlamda da kötü, ben bir süredir de bana iktisatçı demeyin diye özellikle ricada bulunuyorum, ya toplumsal bilimci deyin veya ekonomi politikçi deyin diyorum. Genel olarak daha iyi olduğunu düşündüğüm için, çünkü bizim dünyamızda ekonomi politikçilerin dünyasında iktisadiyat dünyasını ve ekonomi politikten nefret eden iktisadı farklı biçimlerde algılıyoruz ve o şekillerde yorumluyoruz. Buna karşılık bu yerleşik iktisatçılar çeşitli meşreplere bölünmüş durumdalar hepimizin çok iyi bildiği. Onlar bu dünyayı farklı bir gözle görüyorlar, durdukları yer farklı, dolayısıyla kurdukları teorik yapı da farklılaşıyor. Krizi, kriz olmayandan nasıl farklılaştıracağız? Şimdi burada bu iktisatçı denilen sevgili dostlarımız her dalgalanmaya kriz diyorlar, bunların içinde solcular da var benim de dâhil olduğum, ufak bir şey olduğunda, kriz yine geldi, kapitalizmin krizi yine geldi diyorlar, hatta bu son krizde de böyle oldu. Beni bağışlasınlar, eğer o tür önermeler söyleyen dostlarım var ise, şaşırtan şeyler oldu, işte beklenen kriz geldi, bu kriz o kriz mi baş-

lığı altında tartışmalar yürüdü. Bu kriz o kriz değil fakat o kriz ne, bunun üzerinde kimse durmadı. Umuyor, temenni ediyorum bu ve buna benzer konuşmalarda, çalıştaylarda, bu çalıştay lafına çok alışmadım ne demek onu da çok bilmiyorum, tartışılır bu konu. Yani metodolojik boyutlarıyla bir hayli tartışmaya açık ve ben naçizane ilgimden ötürü izlemeye de çalışıyorum aşağı yukarı 1,5 - 2 yıldır. Benim dillerini bildiğim batıdaki tartışmaların büyükçe bir kısmı, bu işaret ettiğim, kısmen işaret ettiğim sosyolojinin alanlarıyla ilgileniyorlar ve zannediyorum iktisadiyatın ölüm saati de tırnak içinde kullanıyorum bu deyimden, bu tartışmalardan gelecek. Yoksa bizim imanımızı tazeleme anlamında bu kriz, kapitalist rejim demeyi ben tercih etmem, sistem demeyi daha doğru bulurum. Ben yine her zamanki gibi yeterince işkence yaptım sizlere teşekkür ediyorum, hakkınızı da yemek istemiyorum sağ olun.

Sinan Alçın - Hocam teşekkür ediyoruz, şimdi başlık çok basit belki yazılı olarak ama hocalarımdan da ifade ettiği gibi çok belalı kendi içerisinde. Bunu da yola çıkarken tasarlamıştık, düşünmüştük. Hem iktisadın krizi başlı başına tanımlanması bir problem, öte yandan iktisadın krizine geçtiğimiz zaman da belki ilk soru hangi iktisat, nasıl iktisat, bunların tabii ki sorulması gerekiyor. Masa etrafında da genel olarak zaten tek bir iktisada yönelik söylenen bir şey yok, muhtemelen iktisatlarımızın krizini bugün biraz konuşacağız, kendi krizlerimizle beraber. Şimdi söz Metin hocam sizde, buyurun.

Metin Sarfati - Teşekkür ederim, herkese merhaba. Ben de 15 dakikaya göre ayarladığım için konuşmamı şimdi biraz tereddüt geçirdim. Ben de önce konuşmamda neleri vurgulayacağımı özetlemeye çalışacağım. Biraz zor olacak ama konuşmamın temel vurgularını 3-5 satırda vermeye çalışacağım. Konunun ismi "iktisadi kriz" in, "iktisadın krizi" ne dönüşmesi... Bu yeni değil bir asırlık bir olay. Daha sonra onu da anlatacağım. Ben de İşaya hoca gibi iktisadın krizini şimdilik kapitalist sistemin krizi olarak isimlendirmeyeceğim. Ben Malraux'un nitelemesini kullanıp krize "insanlık durumunun krizi" diyeceğim. Kriz son zamanlarda giderek somutlaşan ve ciddiyet kazanan bir süreç haline geldi. Daha sonra onu anlamaya ve anlatmaya çalışacağım. Debord'un şu cümlesini kullanarak anlamaya çalışacağım krizi... Şöyle diyor: "Gerçeklerin baş aşağı edilmiş dünyasıdır bu, doğru yanlış olanın ancak belli bir anına tekabül ediyor." Asıl konuya geçmeden; bana çok anlamlı gelen, geçen haftalarda meydana gelmiş bir olayı anlatmak

istiyorum... Biliyorsunuz herhalde, geçenlerde Kraliçe Elizabeth Cambridge'e gitmiş. Bütün ünlü iktisatçılar huzurunda... Kraliçe saf bir şekilde sormuş: "Siz ünlü iktisatçılar nasıl oldu da bu konuyu öngöremediniz?" İktisatçıların Kraliçe'nin sorusuna cevap vermeleri altı ay sürmüştü. Çalışmışlar çabalamışlar yedinci ayda raporu sunmuşlar. Tahmin ediyorsunuzdur raporun sonucunu, elle tutulur bir şey yok. David Brooks, iktisat biliminin durumunu değerlendiren bir makalesinde şöyle diyor; "Acaba artık iktisadın öncelikle bir moral bilim olduğunu düşünmenin zamanı gelmedi mi?". Ben kendim Brooks'un söylediğini şöyle ifade ediyorum; "Acaba iktisat biliminin, ekonomi politığın moralitesine dönmesinin zamanı gelmedi mi?". Aklıma gelmişken yapacağım sunuma dair ilginç bulduğum bir şeyi nakletmek istiyorum; Galiani, biliyorsunuz XVII. yüzyılda XV. Louis döneminde yaşamış İtalyan bir iktisatçı. Üstelik bugünkü neoklasik ekonominin ilk öncülerinden biri de sayılabiliyor. XV. Louis döneminde bir Mayıs ayında sanıyorum Paris'te kıyamet kopuyor, Paris altüst oluyor. Galiani, Madame d'Épin'e Napoli'den bir mektup yazıyor. Diyor ki (dikkat edelim, tekrar ediyorum neoklasik ekonominin öncülerinden biri kendisi); "Bu Paris'te görülen felaket tamamen ekonomistlerin eseridir Sayın Madame." "Onlardır" diyor, "Paris'in altının üstüne gelmesine neden olan." Çünkü diye ilave ediyor; "İzinsiz hareket etmeye hiçbir sınırlama gelmesini istemeyenler bu 30 Mayıs felaketinin mimarlarıdır." Galiani kimi kastediyor biliyor musunuz? Turgot'yu ve fizyokratları kastediyor. Müdahalesiz düzeni eleştiriyor. Bir anlamda bu ilk neoklasik iktisatçı Walras'ın, Menger'in 300 yıl sonra yazacaklarını önceden eleştiriyor. Evet, bütün buralardan hareketle, konuşmamda iktisadi düşünce ve iktisat felsefesi açısından yüzyıllık bir süreci vermeye çalışacağım. Bu süreci çok sevdiğim Fransız Ozan Mallarmé'nin bir cümlesi doğrultusunda vermeye çalışacağım. Mallarmé diyor ki; "Her şeyi ekonomi politikte ve estetikte bulabilirsiniz." Ben de ekonomi politığın yüzyıllık sürecini estetikle ilişkilendirmeye çalışacağım. Ekonomi politikte, estetiğin Smith dönemindeki uyumunun Walras'la birlikte çatladığını ve parçalandığını göstermeye çalışacağım. Bu parçalanma bugünün bunalımını hazırlamıştır. Fırsat kalırsa bunu göstermeye çalışacağım. Teşekkür ederim.

Sinan Alçın - Biz teşekkür ederiz, Mehmet Hocam söz sizde.

Mehmet Türkay – Teşekkür ederim, ben bir açıklama yaparak başlayayım, ben köken olarak iktisatçı değilim. Siyaset bilimi ve sosyoloji ağırlıklı bir lisans eğitimi aldım, daha sonra iktisada geçtim. İktisatta da kalkınma iktisadı alanında çalışıyorum, dolayısıyla bu anlamda iktisadı nasıl algıladığımı ya da bu çalıştayın başlığını nasıl algıladığımı belki önce daha net ve açık hale getirmek gerekir, zaten bizden şu anda istenen bu. Burada nasıl anladığınız meselesi bence kritik. Evet, iktisadın krizi, iktisadi kriz dediğimiz zaman tek tip bir şeyden bahsetmiyoruz, kapitalizmin krizinden bahsediyoruz. Kapitalizm toplumsal bir sistem, dolayısıyla krizi teknik bir süreç olarak değil toplumsal yansımalarıyla beraber okumak gerekliliği ki ben bu temel kabulden hareket ediyorum. Burada tabii kritik olan şeylerden biri kapitalizmle krizi nasıl ilişkilendirdiğimiz? Bu konuda bir dizi tartışma olduğu muhakkak. Krizler kapitalizme içkin olan süreçlerdir. Krizler kapitalizmin kendini yeniden üretmesinin mekanizmalarından biri olarak işlev görürler. Dolayısıyla arzı, geçici durumlar değildir, burada öngörmek ya da öngörmemek gibi tartışmalar, yapısal olan bir şeyden bahsediyorsak, pek de anlamlı değil gibi geliyor bana. Bunu belki şöyle bir örnekle ifade etmek mümkün; Arzı bir şeyden bahsetmiyorsak krizi bir patoloji olarak görmememiz lazım yani tedavi edilebilir bir hastalık değildir kriz. Kapitalizm patojenik bir sistemdir, hastalık üreten ya da kriz üreten bir sistemdir, dolayısı ile kapitalizme içkindir. Bu anlamda krizler kaçınılmazdır. İktisadın krizi meselesi bu noktada anlam kazanıyor. Meseleye kendi tarihselliği içinde bakmak durumundayız, kapitalizmin bütün krizleri söz konusu olduğu zaman aynı zamanda hâkim iktisat anlayışında da tartışmalar başlar. Dolayısıyla bu aslında bir kriz değil bir tür esnekliğe sahip bir sorgulama ve yeni bir meşruiyet arayışıdır. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra nasıl Keynesyen iktisat hâkim pozisyona geçtiyse, akabinde Keynes'ten sonra işte bugün liberalizmin bir tür pragmatik ifadesi olarak neoliberalizm diye tanımladığımız hâkim anlayışı ortaya çıktıysa bundan sonra da yine tartışmalar muhtelif yönlerde sürececek, birikim sürecinin ihtiyaçlarına göre genel bir kabul, genel bir anlayış ortaya çıkacak. Tabii şu süreçte kritik olan gelişmelerden göz önüne alınması gereken en kritik olanı, yaşanan son yirmi yılda esas olarak kapitalizmin kendi başına kalmış olmasıdır. Yani kendi çelişkileriyle baş başa kaldı, daha önce rakibi vardı ve kendini başka türlü düzenlemek zorundaydı. Şimdi kendi iç çelişkileri üzerinden bunu yapmak

zorunda ve sanıyorum bu durumu kapitalizmin hem krizlerini arttıracak olan, hızlandıracak olan, belki o kriz aralığını kısaltacak olan bir süreç olarak da görmek lazım.

Buradan hareketle peki iktisadı nasıl değerlendireceğiz gibi bir soru var karşımızda, yani başlığımızda. Aslında iktisadın krizi diye baktığımızda çok yakın zamanda kaybettiğimiz Türkel Minibaş hocayı anmak isterim burada. Türkel hoca Muğla Üniversitesi'nde beraber katıldığımız bir toplantıda konumuzla ilgili bir saptamada bulunmuştu. O da iktisada giriş ders kitaplarında iktisada dair tanıma atfen benim vurguladığım krizin içkin olması durumunu anlatmıştı. Kısaca aktarmak gerekirse; bu nasıl bir tanımdır hepimiz hatırlanz ; 'kaynaklar kıt ihtiyaçlar sonsuz', eğer durum buysa bu zaten bir kriz durumuna işaret eder. Dolayısıyla bunun bilgisine, bunu meşrulaştırmaya dönük bir bilgi olarak bizim iktisadı kendi tarihselliği içinde okumamız sanıyorum kriz meselesini ya da o iktisadın krizi meselesini biraz daha farklı anlamamızı da sağlar. Burada keseyim gerekirse daha sonra ek yaparım, teşekkür ederim.

Sinan Alçın - Biz teşekkür ederiz hocam, İzzettin hocam buyurun.

İzzettin Önder – Teşekkür ederim, ben Dinç hocanın şahsında, Sinan hocanın şahsında ve Bahattin hocanın şahsında, bu güzel toplantının tertiplenmiş olması nedeniyle tüm ilgilileri kutluyorum. Böylesi bir toplantı çok güzel bir çabadır; bütün üniversitelerimizin bu alana yönelmelerini isterdim, ama bu toplantı buraya nasip oldu, hocalarımızın sayesinde, çok teşekkür ediyorum. İktisat âleminde iş yapmaya çalışan bir insan olarak teşekkür ediyorum! Toplantıya davet edilmiş olmamdan da çok mutluyum, çok teşekkür ediyorum!

Ben şöyle bakmak istiyorum meseleye. Başlığı gördüğümde, iki şeyin birbirinden ayrılmış olduğu düşüncesi hâkim oldu bana. Sanki bir yanda iktisadi olaylar ya da iktisadiyat var, diğer yanda da bunu anlatmaya çalışan alan, yani işin bilim tarafı, anılan adı ile iktisat teorisi var. Başlığın ima ettiği, sözü edilen her iki alan da krize girmiş durumda! Yani, iktisadiyat kendi içinde krize girmiş, iktisadın anlatımı da, yani teori de var olan durumu anlatamadığı için krize girmiş bulunuyor. Bu açıdan bakıldığında, başlık gerçekten çok güzel saptanmış. Bunları tartışacağız, ama durumun pek de böyle olmadığı kanaatini taşıyorum. Zira iktisadiyatın krize girmiş

olduğu doğru, ama iktisat teorisinin krize girdiği kanaatini taşıyıyorum, çünkü ana-akım iktisat teorisi, misyonu gereği krize girmez. Bu düşünce çerçevesinde, iktisat teorisinin misyonu nedir diye baktığımızda, yani başat iktisat teorisinin misyonu nedir, diye baktığımızda, yanlışığın o noktada ortaya çıktığını görürüz. Başat iktisat teorisinin misyonu, aynen bir roman gibi, oluşumları kavramsallaştırmak ve buradan teori üretmektir. Nasıl romanlar belirli dönemlerin olaylarını kavramsallaştırır, tiyatrolaştırır, hikâyeleştirir ise, ana-akım iktisat teorisi de dönemin olaylarını kavramsallaştıran ve meşrulaştıran bir ideolojik kalıp niteliğindedir. Başat iktisadın rolü bu olduğundan, hiçbir zaman sistemin genetik yapısına, yani DNA yapısına girmedi. Başat iktisat okulu sistemin genetik yapısına girmediği için, ileriye tahmin edemez ve bir öngörüde bulunamaz haldedir. Onun için de başat iktisatta sistemden kaynaklandığı ileri sürülen bir kriz teorisi yoktur. Ancak, teoriye serpiştirilmiş olarak, iş çevrimleri (business cycle) olarak anılan bazı görüşler yer almaktadır. Şimdi bu bakış açısından, iktisadiyatın güç ilişkisi ile çalıştığını, oysa başat iktisat akımı bu gerçeği görmek istemediğinden ve göstermediğinden, reel yaşamı açıklayamamaktadır. Buradaki güç belirli bir biçimde sistemi oluşturuyor; dolayısıyla, karşımızda bir sistem var. İktisadiyatı anlayabilmek için, başat iktisadın yapmadığı biçimde sistemi analiz etmek mecburiyetindeyiz. O zaman güç ilişkisinin hangi mekanizmalarla ve nasıl ortaya çıktığı meselesi karşımıza çıkıyor, zaten bu durum sistemin adını belirliyor. Bu nokta çok açıktır; yani içinde yaşadığımız ilişkiler dünyası bir sistemdir ve bu sistemin adı da kapitalizmdir.

Peki, kriz nedir diye bir bakarsak, başat iktisadın hâkim algılama ve aktarma yöntemi ile bu oluşumu anlayamayız, zira başat iktisat öğretisi aktarımlarını sistemi meşrulaştırma adına yaptığından, oluşan olguları bize yanlış algılatıyor. Yani, Mehmet hocanın ifade ettiği gibi, sisteme içkin olan krizi olağanüstü bir durum olarak algılatılıyor ve krize karşı geliştirilen politikaları da bir başarı gibi görmeye başlıyoruz. Böylece yönetilen algılamalarımız sonucunda, örneğin küreselleşme ya da sair sistemin kriz erteleme mekanizmalarını da başarı olarak görüyoruz. Bu konuları daha ileride konuşuruz, ancak şu kadarını söylememe izin verin ki, sistemin tüm kriz erteleme politikaları, krizleri ertelemeye ve sistemin idamesini sağlama-ya yönelik olarak birer baston ya da destek işlevi görmektedir. Hal böyle olunca, biz sadece en son patlamayı kriz olarak algılıyoruz, patlama önce-

sinde yaşanan birikim aşamalarını ise görmezden geliyoruz. Ben bu olayı depreme benzetiyorum, bir farkla ki, depremciler kriz öncesi oluşumları da algılıyor olduğu halde, biz iktisatçılar kriz erteleyici mekanizmaları bu gözle göremiyoruz. Bu körlüğün pratik nedeni, koruyucu politikaların önümüzü ve görüntümüzü kapatıyor olmasının yanında, teorik nedeni de, teorinin soyut olarak kriz kavramına analitik yaklaşım yapmaması, hatta bu konuyu hemen tümü ile ihmal ve göz ardı etmesidir. Peki, o zaman bu sistem nasıl böyle çalışıyor, nasıl ve neden kriz eğilimli bir süreç içinde evriliyor? Bu olayın anlatımına sonra giriyor olabileceğiz, ancak konuya şöyle bir bakarsak, ana belirleyicinin insan değil, sistem olduğunu, sistemin işleyiş mekanizması olduğunu görürüz. Zira algılama ve davranış kalıpları olarak, sistem insanı belirliyor, insan sistemi belirlemiyor. Onun için sistemin işleyiş mekanizmasına bakmamız gerektiğini düşünüyorum. Onun için sistemden bahsetmek mecburiyetimiz var.

Sistem insanın davranışını oluşturuyor ve bu noktadan olaylar oluşmaya başlıyor. Peki, ekonomi biliminin görevi nedir? Ekonomi biliminin görevi, asla, bu oluşumları kurallara bağlamak ve kavramsallaştırarak, sistemi meşrulaştırmak olamaz. Ekonomi biliminin görevi, sistemin işleyiş dinamiklerinin kurallarını ortaya koymaktır.

Bu turun sonunda fikirlerimi şöyle kapatayım. 1929 Krizi'ni izleyen dönemde, bilindiği üzere, Keynes ünlü eserini ortaya koyarak, bu büyük krizin etkilerini ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Bu dönemde Keynes'in tavırlarına bakarsak, doğrusu pek utandırıcı olduğunu görürüz. Zira Keynes Marx'a akıl almaz, hatta kendisine yakışmaz derecede galiz sözcüklerle saldırıda bulunmuş ve kendisinin yazacağı eserle herkesin iktisadın nasıl işlediğini anlayacağını ileri sürmüştür. Böylece Keynes ünlü "Genel Teori" kitabını oluşturmuştur. Bilindiği üzere, gramer kuralı olarak isimlerin önünde kullanılan betimleyiciler ismin önemli olduğunu ifade eder. Keynes'in kitabının adının önünde de "the" betimleyicisi bulunmaktadır. Aynı önemli betimleyici Marx'ın kitabının ismi olan Kapital sözcüğünün önünde de "das" olarak yer almaktadır. Tarihsel sürece baktığımızda, Keynes 1929 Krizi'nden sonra sanki Marx'ı geride bırakmış gibi bir görüntü kazandı. 1970'lerin ortalarından sonra von Hayek ve Friedman "arz yanlı" sağ iktisat görüşü ile sanki Keynes'i gölgede bırakmış oldu. Ancak, son krizde şunu gördük ki, ne Keynes ne de Friedman tüm roundları kazanmıştır; asıl kazanan Marx

olmuştur. Bu durum karşısında iktisat öğretisinin nasıl olması gerektiği yönünde tartışmaları açmamız gerekiyor gibi geliyor bana. Mesele salt krizleri tanımlamak ve öngörmekten de öte, iktisat öğretisinin durumunun ve konumunun tartışılması meselesidir. Bu bağlamda iki noktayı belirtmek istiyorum. Birincisi, iktisat öğretisinin sistemi meşrulaştırıcı olmaktan çıkıp, sistemin genetik yapısını tahlil ederek, işleyişini ortaya koyucu bir niteliğe bürünmesi gerektiği; ikinci mesele ise, bilimler tasnifinde şimdiye dek olduğu üzere, iktisat biliminin sosyolojinin alt-dalı olduğu anlayışının ters çevrilerek, sosyolojinin iktisat biliminin alt-dalı olması gerektiğidir. Zira tüm insan davranışları üretim ilişkilerinin üst-yapısı ve sosyal davranış formları da bireysel davranışların toplu tezahüründen ibaret ise, sosyolojinin konusunu, alt-yapının oluşturduğu ve şekillendirdiği üst-yapı davranışlarının kolektif formu olarak ele alabiliriz.

Sinan Alçın - Değerli katkınız için biz de teşekkür ediyoruz. Prof. Dr. Dündar Sağlam hocam, buyurun söz sırası sizde.

Dündar Sağlam - Efendim toplantıya hoş geldiniz. Böyle güzel bir konuyu seçtiği için toplantıyı düzenleyen İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü yöneticilerini kutluyorum. Geçenlerde Fransız Le Monde gazetesinde bir yazı okudum. Diyordu ki, iktisat bir bilim midir yoksa edebiyat, tarih türü bir sanat dalı mıdır? Gerçekten son yıllarda, küreselleşme sonucu, iktisat derslerinde okuttuğumuz ekonomi teorileri önerilerinin gerçek hayatla uyuşmadığını görüyoruz. Geçmişte ekonomi bilimi iktisadi olayları açıklamada, sebep ve sonuçlarını ilişkilendirmede bize önemli katkılar sağlıyordu. Ancak şimdi öyle değil. 2000 yılı Haziran ayında, bir grup Fransız üniversite öğrencisi bir açık mektup yayınlarak, okutulan iktisat derslerinin temelden değiştirilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdi. Başlıca söyledikleri, iktisat biliminde aşırı matematik kullanıldığı, neoklasik teorinin dogmalarının egemenliğinde bir iktisat dersi verildiği, gerçek dünyada cereyan eden olayların uzağında kalındığı gibi eleştirilerdi. Yaşadığımız dünyanın gerçeklerinden uzak soyut bir ekonomi eğitimi verilmesini protesto ediyorlardı. Bu açık mektup, Fransa'da ve akis bulduğu diğer ülkelerde şiddetli tartışmalara yol açtı. Fransız öğrencilerinin arkasından Cambridge, Harvard öğrencileri de aynı şikâyeti dile getirdiler. Hatta buna Otistik (sakat) iktisat adını bile taktılar. Mikro ekonomi dersi tamamıyla soyut, varsayımlara dayalı, tümünden gelimci bir metotla bize öğretilmektedir. Piyasala-

rın tam rekabet piyasası olması bir ütopyadır. Öğrencilerin bu önerilerine katılıyorum. Makro ekonomi konusunda da teorilerdeki gelişmeler gerçek hayattaki gelişmeleri anlamamızda yetersiz kalıyor. Klasikler, Keynezyenler, Schumpeteryenler, monetaristler, rasyonel beklentiler gibi teoriler birbirleri ile çelişen önermeleri ile bugünün dünyasını anlamamızda yetersiz kalıyor.

2008 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde patlak veren kriz, bulaşıcı bir hastalık gibi diğer ülkelere yayılıyor. İşsizlik, ekonomik büyüme, istihdam, istikrar gibi temel sorunlar karşısında iktisat teorilerinin sunduğu reçeteler çaresiz kalıyor. Finans alanı ise her gün bulunan yeni türev araçlarla bir istikrarsızlık merkezi haline geliyor. Bir zamanlar sosyal bilimlerin kraliçesidir diye övündüğümüz iktisat bilimi, gerçekten bir bilim mi? Yoksa bir sanat dalı mı? diye kendi kendimize soruyoruz. Evet, teşekkür ederim.

Sinan Alçın - Teşekkür ediyoruz hocam, Uğur hocam buyurun, söz sizde.

Uğur Akalın – Teşekkür ederim. Sunum yapacakların çokça olduğu bu tür toplantılarda başta hele ki Sinan hoca gibi süreyi sınırlayarak konuşulması istenince neyin öncelikli olarak vurgulanması gereği ortaya çıkıyor. Konuşmada son sıralarda kalmanın da ayrı bir zorluğu var. Benden önceki konuşmacılar konuya ilişkin hemen hemen her şeyi gayet güzel ortaya koyup açıkladılar. Söylenenlere tamamen katılıyorum. Ancak, konuşmama yapılan açıklamalara birkaç noktayı ilave ederek ve de fazlaca vaktinizi almadan sürdürmek istiyorum. Bir kere başlıktan anlaşılması gereken, kötü bir benzetme olabilir ama tavuk yumurta hikâyesine benziyor. Cevabı bulamayıp horoza sorduğunuzda da, horozun verdiği cevabı söylemeyeceğim ama anlaşılacağı gibi işin içyüzü ortaya çıkıyor. Bütün olup bitenlere baktığım zaman, birey-toplum ayrışmasını ifade ederseniz, yapacağınız seçimlerinize göre düzen ya da kaosa varacağınız açık bir biçimde ortada durmaktadır. Aristo'ya kadar 2500 yıl öncesine gidildiğinde iktisat teorisinden söz edilebilir mi? Toplumsal yapıların oluşmaya başlamasıyla birlikte hangi grup ya da sınıf ya da tabaka gücü ele geçirirse ekonomiler bu temelde şekilleniyor. Üretim ilişkileri ve üretim güçleri çerçevesinde ortaya çıkan gelişmeler sonucunda ister istemez sınıflar arası çelişkiler ortaya çıkıyor ve özellikle de birikim ve bölüşüm temelinde sorunlar karşımıza dikiliyor. Sınıf kavgaları, mücadeleleri gelişiyor ve gerçekleşiyor.

Şimdi gelelim çalıştayın başlığı olan iktisadi krizden iktisadın krizine. Genelde dünya ekonomisinde yaşananlar çerçevesinde belli dönemlerde gözlemediğimiz husus, krizlerin ortaya çıkıp yaşanmaya başlanması ve ardından da birilerinin çıkıp, mevcut iktisadî teorisini/teorilerini ya da bir başka deyişle krizin yaşanmasını engelleyememiş ve çözememiş olan iktisat teorisi/teorilerinin yerine yeni iktisat teorisini/teorilerini ortaya koymaları. Böylesi teorik yapıları ortaya koyanların ortak özelliği ise tekil düşünmeyi hedef almış olmaları. Yani ön plânda bireyi aslî unsur olarak görmeleri ve burjuvazinin çıkarlarına yönelik iktisadî teorik yapılanmaya yönelmeleri. Görmedikleri ya da görmek istemedikleri nedir? Bir önceki krizin nedeninin bizatihi benimsenen sistemin kendisinin yani kapitalist dünya sisteminin olmasıdır. Zaten üzerinde durduğumuz platform bu olduğundan az önce de belirttiğim tekil temelde ve burjuvazi lehine oluşturulacak teorik yapıların ortaya konması kaçınılmaz. Demek ki, iktisadî krizlerin ana nedeni bizzat sistemin kendisi yani sermaye birikimi sürecinde meydana gelen aksamalar, kendisini yeniden üretme konusundaki sıkıntılar. İktisat teorilerini geliştiren iktisatçılar da bulunu biliyor. Yeni teoriler geliştirirken hedefleri nedir? Birincisi, içine düşülen durumdan bir an önce kurtulmak, sistem kapitalist sistem olduğuna göre gelecekte kaçınılmaz olarak yaşanacak bir başka iktisadî krizi mümkün olduğu kadar geciktirecek teori oluşturmak ve politika önerilerini sıralamak. Bir başka ifadeyle, geliştirdikleri teorik yapılar kapitalizmin sistemik krizini ebediyen ortadan kaldıracak bir içerik taşıyor. Zaten taşınması da istenmez. Ortaya koydukları teorik yapılara ilişkin politikaların dayanağı nedir? Az önce belirttiğim ve sermaye birikim sürecini intikaya uğratan unsurlar. Bunları da zaten gecikmeli olarak tespit edebiliyorlar. Politika önerileri de palyatif karakterli. Bu çizgide asıl söylemek istediğim, sunulan çözümlerin, yaşanan krize neden olan talî unsurların bertaraf edilmesi çizgisinde. Daha açıkçası, belirttiğim nedenlerle sorunun kaynağı olan kapitalist sistemi göz önüne almamaları. Politika önerilerinde de hep aynı unsur ön plânda. Sistemin deviniminin sağlanması, yeniden üretebilmesi için emeğin hizaya getirilmesi. Gözlerini diktikleri cenah işçi sınıfı ve emekçi halk kitleleri. Ne diyorlar? Daha çok çalış, daha az kazan. Ne zamana kadar? Burjuvazi kendini toparlayıncaya kadar. Geliştirdikleri bütün öneriler bu çerçeve ve içerikte. Konumuzla birebir bir ilişkisi olmasa da parantez içinde söylemek istediğim bir husus var. Bu da, 1989 yılında S.S.C.

B.'nde meydana gelen gelişmelerden sonra sosyalizmin, komünizmin tarih olduğu iddiası. Sosyalizmin niteliğinin tek bir ülke temelinde yargılanması. Bu nedenle, geçmişi bırakın, birlikte kapitalizmi ihya edelim düşüncesi. Bir kere kimse unutmaz ki, kapitalizm var olduğu sürece karşıtlığını ister istemez yaratır. İkincisi, haydi hep birlikte kapitalizmi ihya edelim. Edelim de hangi kapitalizmi? Tek bir kapitalizm yok. Olduğu iddiasında bulunacağım üç kapitalizm var. A.B.D. kapitalizmi, Japon kapitalizmi, Alman kapitalizmi. Krizle birlikte tek başlarına kalmış durumdadılar. Olan sadece kapitalizmlerin birbirleriyle boğuşmaya başlamaları ve kapitalizmin mantığı çerçevesinde yaşamak içinde birbirlerini kerhen de olsa boğacaklar. Konu bu noktaya gelirse, çalıştığınız ilerde evresinde tartışınız.

A.B.D.'nde patlak veren kriz devam etmekte. Hatta gerçek yüzü hâlihazırda görülmüş değil. Buna rağmen krizin sonlanacağına ilişkin spekülâtif söylemlerin ortada dolaştığına tanık oluyoruz. 'Kriz bitmek üzere', 'Tünelin sonunda ışık belirdi ama çıkış mı yoksa karşıdan gelen trenin ışığı mı. Çıkış olması olası', 'Tek dipli kriz yaşandı, bitti. Sorun, bunun L, V, U mi olacağı'nın tespit edilmesi', ama 'W biçiminde de gelişme yaşanabilir'. Ve benzeri böylesi saçmalık dolu söylemler. Tek dip yaşandı ve bitti diye bir şey yok. Şu anki gelişmeler temelinde üç dip yaşanacak diyorum. Birincisiyle aynı şiddetle olur mu? Buna ilişkin şu an için bir şey diyemem ve ama ikinci dip evresinin A.B.D.'nde değil de Avrupa'da ve üçüncü dip evresinin de yükselen, gelişen denem piyasalar nedeniyle olacağına inanıyorum. Görülen, alınan/alınmayan önlemler ve gelişmeler böylesi bir gidişata ilişkin önemli sinyalleri içinde barındırmaktadır.

Yine sonraya bırakmak üzere bir konuya, bir cümleyle değineyim. Muhim temelen biliyorsunuzdur. A.B.D. ile Almanya arasında henüz II. Savaşın bitimine ilişkin bir barış anlaşması imzalanmamış durumdadır. İmzalamadılar yani söz konusu iki ülke hâlihazırda savaş halindedir ve o savaş da şimdilerde sürdürülüyor. 1995 yılında, ki evde çok aradım bulamadım Pazar Postası diye bir gazete çıkardı. Bir sayısında Pentagon'un 2030 tarihine ilişkin dünya ekonomisi hakkındaki görüşlerine yer verilmişti. A.B.D.'nin sözü edilen tarih itibarıyla iktisadî gücünü yitireceğine ilişkin görüşler yer almaktaydı. Bu kadar da açık sözlüler. Parantez içinde şunu da söyleyeyim. 2003 yılında beridir Türkiye'de olup bitenleri izliyoruz. Ergenekon'du, Balyoz'du, Kafes'di şeydu buydu... 27 Nisan bildirisinden bir hafta önce ki

doktora tezinde jüri üyesiydim arkadaşlara da söylemiştim, A.B.D'nin ye-gâne güvenlik kurumu olan National Security Council sitesinde 2015 yılı için Türkiye'ye ilişkin olarak öngördüğü iç savaş tarihini 2009'a çekmişti. Bunu açıkça ilave ettiler. Yani demek istediğim, ister genelde ve isterse de özelde, olup bitenler plânlanıyor ve de gerçekleştiriyorlar. Şimdi tekrar Pazar Postası'na dönüp yinelersem, 2030'da A.B.D'nin yok olacağı ya da yumuşatırsam güç yitireceği öngörülüyor. Daha da yumuşatırsam, dünya ekonomisini yönlendiremeyeceği konusunda çok açık tespitleri var. Bu nedenle de, spekülâtif olarak değerlendirebilirsiniz ama şu anda kriz çerçevesinde olup bitenleri Pentagon'un 2030'a ilişkin beklentilerini ya da tahminlerini olabildiğince uzatmak üzere bir harekete geçiş biçiminde olduğunu söylemek istiyorum. Fazla spekülâtif ya da çok komplo teorisi kokulu olduğunu düşündüyseniz şunu hatırlatayım. Summers komplo teorilerine inanmam ama komploları gördüm der. Gidişat bu şekilde kendisini gösteriyor, herkes de bunu görüyor. Almanya'nın çırpınışı bence bu nedenle. EVELSI gün Euro tahminleri ve karşılık CDS'leri bir yıllığına açığa satmayı engellemesinin nedenlerinden biri de bu. Bir anlamda dönüp Yunanistan'a yardım etmezsen biz Euro Zone'dan çıkarız diyen Fransa'ya bir anlamda meydan okuması bu nedenle. A.B.D'ye meydan okuması ya da karşı koyması da bu nedenle denebilir. Bu açıdan, sistem sorununun yanı sıra siyasî gelişmeler ve çekişmeler nedeniyle krizler tabii ki çıkacak, krizler devam edecek. Teoriler, krizlerdeki gerekçeleri, nedenleri bularak yeni bir teori oluşturacaklardır. Sonuç, sadece burjuvazinin çıkarı lehine ve emek gücüne karşıtlık biçiminde gelişerek, sürecin giderek daha da yoğunlaşması biçiminde kendini gösterecek olması. Şimdi sakallının doğru söylediği bir şey var. Marx'ın herkes tarafından bilinen önermesi. Azalan kâr oranları eğilimi, emeğin sömürülmesi, sistemin krizi, çöküş, devrim. Birileri bunu çarpmayla bölmeye, kâr oranları düştü düşmedi tartışması içinde ele alıyor. Marx böyle bir şey söylemiyor. Kapital'i doğru okumak gerekir. Kitapta söz konusu gelişmeyi trend olarak ifade ediyor, eğilim diyor. Şu hususu gözden kaçırmayalım. Karşıtlık olarak işte Marx böyle söylüyordu yani kapitalizm krize giriyor ama çöküş falan yok. Doğru yok. Bu bir trenddir. İşte 250-270 yıllık kapitalizmin tarihi geçmişine bakarsanız hep krizlere giriyor hep krizlerden çıkıyor ama gözden kaçırılmaması gereken bir husus, her krizden çıkış süresi uzuyor. Bunun nedeni de çok açık, üretim ve toplumsal

yaşam giderek öylesine karşılıklı bağımlı hale geliyor ki bu çıkışlar giderek zorlaşıyor. Böylesi bir gidişatın ne zaman sonlanacağına ilişkin bir tarih veremeyiz ve de kimse böyle tarih beklemesin. Ancak, görünen gidişat, teorilerinden bu anlamıyla, ki tekil düşünceler birey ve burjuvazinin çıkarları üzerine oluşmuştur, medet ummanın bir anlamının olmaması gerektiğidir. Teşekkür ederim.

Sinan Alçın - Biz teşekkür ederiz hocam, Hakan hocam buyurun.

Hakan Ongan - Şimdi ben de teşekkür ederek başlamak istiyorum ve şöyle başlamak daha uygun olur kanaatindeyim. Bir kere adını net bir şekilde koymamız gerekiyor iktisadi kriz dediğimiz şey kapitalist üretim biçiminin krizidir. Yani bunun adını işte çeşitli diğer birtakım görüşlere göndermeler yaparak farklılaştırmanın pek doğru olmadığı düşünüyorum. Şimdi aslında bir yöntem uygulayacak olursak bir düşünce yöntemi uygulayacak olursak iktisadi kriz bize görünüşü veriyor peki bunun özü ne, yani buradaki isim bu anlamda önemli ve anlamlı, iktisadi kriz bir görünüş, bunun özü ise bizim uyguladığımız iktisadi meseleleri çözmeye yönelik olarak var olan bizlerde var olan düşünce biçimi. Şimdi aslında bizim sorgulamamız gereken bu düşünce biçimi. Kaldı ki demin değerli hocalarımdan birisi şöyle söyledi o kadar zeki adamlar neden bu krizi öngöremiyorlar, öngöremezler çünkü bu sistem krizi, krizi öngören kişi bilimsel bir olgudan bahsediyor, kahinliğin ne işi var oysa bu tür meselelerin çözümüne yönelik olarak öngöründe bulunmak artık kehanetle eşdeğer hale gelmiş durumda. Dolayısıyla bu zekâyla, birikimle falan değil de belli bir düşünce sisteminin sakatlığıyla ilişkili bir şey olduğunu düşünüyorum, kaldı ki bunun sağlık bilimlerinde, fen bilimlerinde karşılığı olduğunu düşünelim, bir hasta düşünelim ve sürekli hastalanıyor ve sürekli olarak da her hastalandığında, değerli hocamın söylediği gibi, çok daha şiddetli ateşleniyor, çok daha geç kalkabiliyor yatağından ve biz kalk tamam diyoruz, belli bir süre sonra ateşi geçiyor. Peki, ben ne içeceğim ne yiyeceğim vallahi böyle devam et nasıl olsa öleceksin diyoruz ona yani bu bilim değil dolayısıyla. Şimdi bilim o zaman nasıl düşünmemiz gerektiğiyle ilgili olarak bir problem olduğunun tespitiyle en azından başlayalım. Bir de şunu da ortaya koymak gerekiyor sanıyorum bazı düşüncelerde bu tür kriz durumlarında geçmişe doğru bir gidiş yapalım bakalım kim ne demiş. Tekrar başa dönelim o ne demiş bu ne demiş bence bilim bu görüşlerin toplamından oluşmuyor bence bilim

dediğimiz şey bağlantılı yasaları ifade ediyor yani bu bağlantılı yasalar fen bilimlerinde sosyal bilimlerinde sağlık bilimlerinde bu bağlantılı yasalarla birlikte düşünmememiz durumunda varacağımız yerin de sınırlı olduğunu düşünüyorum. Peki, bütün bunların hepsini yapmadık geldiğimiz yer nedir ona da bir bakalım, tamam krizin öngörülemeyen, böyle bir zafiyeti olduğunu düşünelim, fakat teorinin de iflas ettiğini görmek durumundayız. Bakın, en son gelinen nokta, artık yeni bir teori üretilmesi, yani sistemin bu kafasıyla, bu bakış açısıyla zaten imkânsızdır. Mesela, toplam talep, toplam arz gibi, uygun olmayan soyutlamalarla yapılmış bu düşünce sistemi, örneğin, toplam talepte artık bütün doktrinler eşitlenmiş durumda, hepsi toplam talebin eğimini farklı biraz şu bu falan görüyor ama bunlarla ilgili bir tereddüt yok yani demek istediğim şey, bu teorinin üzerine yerleşmiş bir ideolojiden bahsediyoruz. İdeoloji dediğimiz şey budur, kapitalizmden bahsediyorsak kapitalist ideolojiden bahsediyoruz. İdeoloji ise teorinin üzerine giydirilmiş bir kıftır. Dolayısıyla teori kilitlenmiş durumdadır. Bugün ana hâkim iktisadı ana hatlarıyla değerlendirecek olursak, yani teoriyi değerlendirmeden meseleleri anlamamız mümkün değil. Mesela hangi iktisadi akımı ele alırsak alalım işte birtakım varsayımlarla kısa dönem arz eğrisinde bir takım farklılıklar söz konusudur, bu iktisat politikası uygulamalarına bir miktar yansır. O da işte zaman boyutunda ortadan kalkabilecek bir farklılıktır bu dolayısıyla iktisat teorisi çökmüştür. Bu anlamda ilk etapta benim söyleyeceklerim bunlar. Teşekkürler.

Sinan Alçın - Biz teşekkür ediyoruz, Mustafa Sönmez.

Mustafa Sönmez - Teşekkürler. Marx'ın **Feuerbach Üzerine Tezler**'in 11.sini hepimiz biliriz: "Filozoflar dünyayı anlamaya çalıştılar ama anlamak kadar önemli olan onu dönüştürmektir". Şimdi bu tür toplantıların, egzersizlerin herhalde amaçlarından niyetlerinden biri de, olan biteni anlamak kadar, ama anlamayı biraz dönüştürmeye amaçlayarak anlamak olmalı. Oradan baktığımızda sanırım farklı bir yerde kendimizi buluruz, amacımız dönüştürmekse olguları da ona göre anlamaya çalışırız. Şimdi kriz sadece iktisadi bir kriz midir? Peki, politik bir kriz değil midir? Aynı zamanda ideolojik bir kriz değil midir? Bence hem politik bir krizdir, hem ideolojik bir krizdir, çıkış yeri iktisadidir evet yani esas olarak emek ve sermaye arasındaki ilişkinin krize girmesidir. Esas olarak sermaye birikim sürecinin krize girmesidir, zaten o süreç krize girdiği anda iktisadi olmakla kalmaz politik

krize dönüşür ve onun üstünü sarıp sarmalayan ambalajlayan ideoloji de krize girer. İktisat dediğimiz o hâkim iktisat dediğimiz alanın yeri de ideolojidir aslında bilim falan değildir. İzzettin hocamın dediği gibi esas olarak emeğin sermaye tarafından sömürüldüğü alanı bir anlamda kutsayan, onu meşru gösteren, onun yeniden üretimini sağlayan bir alandır. Yani yeniden üretim sadece emekle ve sermaye arasında duygu sömürüsüyle kalmaz, onun devamı için politik olarak da çerçeveleyen alanı da yeniden üretmek gerekir ve onun üstüne bir de ideolojinin de yeniden üretimi gerekir. İdeolojinin yeniden üretiminin alanına da bildiğimiz gibi eğitim girer, din girer, kültürün çeşitli alanları girer, onlar da bütün bu esas altta olanın yeniden üretimine hizmet ederler ama altta olan yeniden üretim krize girdiği anda bütün bu alanlar da krize girer. Onun için mesele esasta emek ve sermaye arasındaki ilişkinin tıkanmasında, sermayenin istediği gibi, istediği şekilde sömürememesinde ya da sömürülenlerin kendi aralarında güç dengeleminin de buranın devamında sıkıntıya girmesindedir. Dolayısıyla şimdi burada dönüp dolaşıp bakacağımız yer, bu sermaye süreci nasıl tıkanıyor, niye tıkanıyor ve bunu aşmak için ne yapacaklar, ne yapmak isteyecekler. Bu alanı yeniden düzenlerken emeğe dönük ne yapacaklar sermaye kendi içinde nasıl bir düzenlemeye gidecek bu tabii devasa bir küresel güç dengelerinin değişimini, makro düzeyde altüst oluşları, kurulu paradigmalardan altüst oluşunu getiriyor yani gözümüzün önünde kocaman, anlamlı iddiaları olan Avrupa Birliğinin devamının olup olmadığını sorgular durumdayız. ABD'nin hâkim güç olarak kalıp kalmayacağını sorgular durumdayız, sonra bunun tek, tek merkezden çevre ülkelere kadar yaşadığı alt üst oluşları görmekteyiz ama hepimiz de farkındayız ki bu evet gerçek bir krizdir. Bu devre, şimdiye kadar bölgesel ülke düzeyinde gördüğümüz krizlerden değil bu küresel bir kriz ve sanıldığı gibi de ciddi kurbanlar almadan, ciddi düzenlemeler yapmadan, kendi içinde çok ciddi hesaplaşmalara gitmeden bir yeni istikrar bulamayacak bu da bizi tamamen bir sınıf mücadelesi dediğimiz alana getiriyor aslında. Yani bir mutlakiyet yok, buradan kapitalizm, tabii ki neyi tahrip ederek, ne bedel ödetirse ödetsin buradan çıkmak isteyecek, yani bunun ucunda savaş varsa savaş da çıkartacak, doğayı tahrip etmek varsa onu da yapacak, insanlığı tahrip etmek varsa onu da yapacak ve kendisine yeni bir su yatağı bulmaya çalışacak. Ama buna karşılık insanlık ne yapacak, emek ne yapacak yani bütün bu tanıklığın karşısında rıza mı gösterecek yoksa farklı bir tavır mı gösterecek? Bu çürümenin içinden farklı

bir hayat mı yeşertecek, farklı bir dünya mı kuracak? Dolayısıyla, bilimin şu anda işi herhalde bu alanı anlamak olacak, herhalde bu olan biteni anlamak ve buradan da, durduğu yer itibarıyla, insanlığa yeniden bir kurtuluş yeniden bir düzen, yeniden yeni bir hayat yolunun işaretlerini vermek olsa gerek. Teşekkürler.

Sinan Alçın - Biz teşekkür ediyoruz, Serkan Çiçek söz sizde.

Serkan Çiçek - Teşekkürler. Sona kaldım ama sözü çok fazla uzatmak istemiyorum. Zaten hocalarım birçok şeyi söyledi. Başlıktan ne anladığım üzerine bir şeyler söylemeden önce, bir anımı paylaşmak isterim. Lisans, yüksek lisans ve doktora alanım hep İktisat oldu, farklı bir alana geçmedim ve bu nedenle farklı bir alandan bakışı en başından itibaren edinemedim diyebilirim. Peki, neden İktisat diye dönüp baktığımda hatırladığım husus, ÖSS sınavına hazırlanırken tercih döneminde bir hocama yönelttiğim "Nasıl çok para kazanabilirim?" Sorusuna, hocamın "İktisat oku" demesiydi. Bölüme başladıktan sonra ders almaya başladığımız dönemde hocalarımızın anlattıklarından anladığım, İktisadın aslında bağlantılar yasası olduğu, çeşitli ekonomik değişkenlerin birbirini etkilemesi şeklinde tezahür ettiğiydi. Dersin birinde hocamız; "Arkadaşlar, önümüzdeki hafta size Türkiye'de uygulanan sabit döviz kuru sistemini anlatacağım" dedi. Ertesi hafta derse geldiğinde ise "Arkadaşlar, bu sabah, uygulanan döviz kuru sistemi çöktü, bu nedenle ders iptal" dedi. Bu tecrübe, anlatılanların veya yaşananların farklı zamanlarda cereyan etmeyebileceğini düşündürmüştü. Bugün de karşılaştığımız noktada aslında tam da bunu görüyoruz. İktisadın krizi dediğimizde, birçoğunuzun da belirttiği gibi, İktisat Teorisi'nde yaşanan çöküşü kastediyoruz. İktisat Teorisi'nde belirtilen ekonomik ilişkiler bugün açıklanamıyor. Dünya'da para arzı artıyor, ancak enflasyon büyük ölçüde yaşanmıyor. Fiyat istikrarı sağlandığında üretim istikrarı kendiliğinden sağlanacaktır deniyor, ancak küresel düzeyde yakın dönemlerde görülmemiş ölçüde fiyat istikrarı sağlanmasına karşın küresel üretim daralıyor. Bu değişimin veya iktisat teorisindeki ilişkilerin işlemeyişinin sebebi nedir? Burada belki biraz krizi sorgulamaya veya anlamaya gerek vardı diye düşünüyorum. İktisadın yaşadığı krizlerin geçmişte de yaşandığını görmek mümkün. Piyasa ekonomisinin işleyişi 1929'da iflas etmişti. Ancak iktisadi değişkenler arasındaki ilişkilerin işleyişinin farklı biçimler alarak devam ettiğini görmek de mümkün.

1970'lerde 'Optimal Kontrol Teorisi'ne dayanan politika yönetimi' adı verilen, bir nevi Fizik bilimine dayalı gelişen bir İktisat anlayışı hâkimdi. Bu anlayışta ekonomik ilişkiler matematiksel eşitlikler çerçevesinde ele alın-

makta, bir taraftan değişkenleri koyduğunuzda diğer taraftan arzulan sonuçların elde edilebileceği kabul edilmekteydi. Bugün yaşadığımız kriz döneminde ise Optimal Politika Yönetimi'nin işlemediğini görüyoruz. Bu durumda Prof. Dr. Dündar Sağlam'ın ifade ettiği soru karşımıza çıkıyor: "İktisat bir bilim midir, sanat mıdır?" Benim burada sözü geçen sanattan anladığım aslında, İktisadın, 'Beklenti Yönetimi' veya bir diğer deyişle 'Makro Ekonomi Politikası Yönetimi' olmasıdır. Ekonomi, dinamik bir organizmadır. Bu organizma sürekli değişim halindedir. Acaba yaşanan bu krizler, organizmanın değişiminde yaşanan bir tıkanma süreci midir? Konuyu biraz daha bu çerçeveden ele almayı düşünüyorum. Teşekkür ederim.

Sinan Alçın - Teşekkür ediyoruz, şimdi katılımcılarımızın kısa tanıtım konuşmalarını hep beraber dinledik, tabii bu tip toplantılarda moderasyon işi yani kolaylaştırıcılık, o kolaylaştırıcı için çok zor bir şey. Ben mesela konuşmamış oldum ilk oturumda. Süre kısıtı kendimize koymak durumunda kaldığımız bir şey, bu hiç de hoş bir şey değil, bunun da farkındayım, yani burada değil de, yan tarafta otursaydım ben de rahatsız olurum ama bütün konuşmalardan da çıkan yine de ortak bir hat var, onu son dillendirip aramızı vereceğim. Bir sefer daha bilgi ve kavram düzeyinde çok ayrıştırıyoruz, bunu ortaya koymak lazım. Belki de bazen tanımlayamıyoruz bile, yani daha anlama aşamasını tam olarak geçirmeden anlatma aşamasına geçtiğimiz için baktığımız şeyle, kullandığımız alet çantası birbirine çok uyumsuz da olabiliyor. Genel olarak baktığımızda, işte Ortodoks eğitim içerisinde öğrendiklerimiz ve öğrettiklerimiz bir makro dünya üzerinden dönerken, aslında bunun mutlak olmadığını da daha sonraları görüyoruz ya da görebiliriz veyahut bu masa etrafında farklı yerinden bakanlar var. Dündar hocamın anlattığı bir hikâye vardı geçmişte, Gazi Üniversitesi'nde bir öğrenci 6-7 yıl boyunca İktisada Giriş dersinden geçemiyor, en son hocasına geliyor diyor ki; 'Hocam ben her yıl bütün soruları alıyorum, çıkmış sınav sorularını çalışıyorum, ezberliyorum fakat bir türlü geçemiyorum, ne yapacağım' diye. Hoca da şu cevabı veriyor; 'Evet sen her yıl soruları öğreniyorsun ama ben her yıl cevapları değiştiriyorum' diye. Şimdi saat 11:35, 11:50'ye kadar 15 dakikalık bir çay arası veriyoruz. Tam 11:50'de başlayacağız.

II. Oturum

Sinan Alçın - Değerli katılımcılar, saygıdeğer konuklar ikinci oturumumuzu açıyoruz. İlk oturumda hem konuyla hem birbirimizle konu üzerinden tanışma turu yapmış olduk. Bundan sonra hem ikinci oturumda hem üçüncü oturumda isteyenler söz alacak ve mümkün oldukça tartışmayı ve dolayısıyla bunun üzerinden belki ortak düşünüyü yaratma noktasında hareket etmeye çalışacağız.

Şimdi çalıştayda herkesin dikkatini çeken bizim de aslında çok sıkıntısını çektiğimiz bir durum var. Gördüğünüz gibi hiç kadın katılımcı yok, açıkçası bununla ilgili büyük çaba harcadık ancak ulaştığımız kişilerin daha önceden planladıkları işleri vardı. Tabii ki bu durum bizim sıkıntımızı gidermiyor, burada Doktora öğrencilerimiz var onların artık 1-2 yıl sonra buralara geçeceğine inanıyoruz.

Katılımcılar ilk oturumda önemli noktalar üzerinde durdu, sanırım bundan sonra bunun üzerinden gidilecek. Özellikle iktisadi krizi tabii ki tekrar tekrar anlatmıyoruz, anlatmayacağız ama yine de iktisadi krizin aslında genel olarak bir iktisadi kriz olmadığı veyahut bunun kapitalizme içkin bir durum olduğu ya da sisteme içkin bir durum olarak yaşandığı üzerinde duruldu genellikle. Bunun yanı sıra iktisadın krizi konusunda yine tek iktisattan bahsedilemeyeceğine, iktisadın ne olduğunun belki bu yönüyle tartışılması gereğine vurgu yapıldı. Mehmet hocanın deyimiyle hastalık yaratan ve yayan yapısına nasıl bakmak gerektiği, Mustafa Sönmez'in de vurgusuyla kriz sonrası yapılanmanın sermaye birikimi önündeki engelleri aşarak bunun araçlarını yaratarak ilerlediğini görmeyen ya da gören ama anlatmayan ortodoksinin aksine daha sağlıklı bir tartışma zemininin çıktığına inanıyorum. Bundan sonraki oturumlarda sırayla gitmeyeceğiz, ortaya çıkan genel hattımız üzerinden söz almak isteyen katılımcılar söz alacak ve tartışmayı sürdüreceğiz. Evet, söz almak isteyen katılımcılardan Atilla Özsever, buyurun.

Atilla Özsever: Efendim tekrar merhaba, şimdi konu itibarıyla görüşlerimi ifade etmek istiyorum. Ben iktisatçı değilim, esas itibarıyla sosyal siyasetçiyim, o nedenle bu iktisadın krizine o çerçevede bakmak istiyorum.

Yine değerli hocalarımız söz ettiler, bir anlamda kapitalist sistemin ya da günümüzdeki adıyla neoliberal düşüncenin, ideolojinin ciddi düzeyde bir darbe aldığını, bir sarsıntıya uğradığını görüyoruz ve toplumsal meşruiyet anlamında da bir sarsılma dönemi yaşadığını ancak bu süreç içerisinde de tekrar bir saldırıya geçtiğine tanıklık ediyoruz. Özellikle Avrupa düzeyinde, Avrupa'daki uluslararası sermaye güçlerinin hem ideolojik, hem de politik ve ekonomik düzeyde bu krizi bir fırsata çevirmek istedikleri ortaya çıkıyor.

Dolayısıyla bu anlamda ilk deneme, bir şekilde Yunanistan'da söz konusu oldu yine hocalarımızın da ifade ettiği gibi iktisat bir güç ilişkisi meselesi olduğundan Yunanistan'da da bir "IMF + Avrupa Birliği"nin istikrar paketi gündeme geldi. Böyle bir politikanın uygulanmak istendiği ortada. Bu arada Avrupa medyasında Yunan halkı için genelde tembeldir, dolayısıyla bol bol paraları aldılar ondan sonra şimdi bunun ceremesini çekiyorlar şeklinde bir görüş hâkim. Acaba gerçekten öyle mi, yani Yunan halkı tembel mi dolayısıyla bu krizin ortaya çıkmasında Yunanlı çalışanların, emekçilerin bir kusuru var mı ona ilişkin bir iki teknik bilgi vermek istiyorum.

Eurostat olarak bilinen Avrupa Birliği İstatistik Kurumu'nun verilerine göre haftalık çalışma süresi Yunanistan'da 42 saat, Avrupa Birliğinde 27 ülke içerisindeki ortalama çalışma süresi 40,3 saat. Yani Yunan emekçileri biraz daha fazla çalışıyorlar haftalık süre olarak. Ortalama brüt ücret olarak baktığımız zaman Yunanlı emekçi 803 € alıyor, İrlandalı 1.300 €, Fransız 1.250 €, Hollandalı emekçi 1.400 € alıyor. Emekli olma yaşı açısından baktığımızda da, Yunanistan'da emekli olma yaşı 61.4 Avrupa'da ise 61.1. Yani Yunanlı çalışanlar birazcık daha geç emekli oluyorlar diyelim. Emekli maaşları açısından Yunanlı emeklinin aldığı maaş ayda 750 €, İspanyolun 950 €, İrlandalının 1700 €, Belçikalının 2800 €, Hollandalının 3200 €. Yani emekli maaşı olarak Yunanlınıninki çok düşük. Tabii Yunanistan'ın diğer ilginç bir noktası da, kayıt dışı sektörün yaygınlaşması olmasıdır. Özellikle 4.5 milyonluk bir iş gücü var 1.5 milyonu da yani %30'u kayıt dışında çalışıyor dolayısıyla kayıt dışında çalışmış olması Yunan sermayeleri açısından son derece olumlu, vergi sigorta yok, bu anlamda bir kazançları söz konusu.

Yine bu arada Yunanistan'da çok fazla kamu çalışanı var, memur var diye bir propaganda yapıldı. Oysa ILO'nun rakamlarına göre toplam işgücü içerisindeki Yunanlı kamu emekçilerinin oranı %22,3, Fransa'da bu oran %30,

İsveç'te %34, Hollanda'da % 27, İngiltere'de %20, en düşük Almanya %14 ve yine Yunanlı memurların, kamu çalışanlarının ücretleri 1990'lardan itibaren günümüze kadar aşağı yukarı bu son 20 yıl içerisinde % 30 oranında bir düşüş kaydetmiş. Öte yandan Yunanlı bankacılar Avrupa'da en fazla karlılığı sağlayan geliri sağlayan 3 ülkeden biri, yani Yunanlı bankacılar önemli ölçüde kâr elde ediyorlar. Şimdi bu çerçevede baktığımız zaman Yunanlı emekçilerin çalışma süreleri açısından öyle çok da fazla tembel olmadığını, ücretlerinin de fazla olmadığını görüyoruz.

Özellikle Almanya'daki medya, Yunanlıların çok tembel olduğuna ilişkin yayınlar yaptı, belki bir süre sonra Portekizli çok tembel, İtalyan da çok tembel diye propagandalar gündeme gelecektir. Tabii Yunanistan'daki bu süreçte bildiğiniz gibi liberal eğilimli Yeni Demokrasi Partisi iktidardaydı, işte 6-7 ay önce seçimi kaybetti ve adında sosyalist sıfat olan Pasok isimli bir parti seçimleri kazandı. Pasok iktidara gelmeden önce zenginleri daha fazla vergilendireceğim, herhangi bir acı reçete uygulamayacağım şeklinde bir propaganda yaptı ama iktidara geldikten 6 ay sonra bu sıkı para politikasını, istikrar önlemlerini uygulamaya başladı. Dolayısıyla Avrupa'ya baktığımız zaman tırnak içerisinde sosyalist partilerin, bizim anladığımız anlamda sosyal demokrat partilerin uzunca bir süre iktidarda olduğunu gördük. Öte taraftan İngiliz İşçi Partisi İngiltere'de 13 yıllık iktidarını kaybetti. Yine Alman Sosyal Demokrat Partisi II. Dünya Savaşı'ndan bu yana en düşük oyu aldı. Dolayısıyla yani Avrupa'daki sosyal demokratların mevcut sisteme yahut mevcut yapıya pek çözüm getirmeye de ortaya çıkmış oluyor. Sonuç itibarıyla bu krizde Yunan halkına sosyalist etiketli sosyal demokrat bir partinin programı uygulanmaya başladı.

Yine Avrupa için "Sosyal Avrupa" kavramı çok önemli bir kavramdı, hatta bizim Avrupa Birliğine girme sürecimizde bu Sosyal Avrupa'nın önemi ne çok değinildi. Avrupa'ya girersek sosyal haklar artacaktır tezi ileri sürülüyordu, ama görüldüğü gibi Sosyal Avrupa tezinin de çökmekte olduğu ortaya çıkıyor. Bugün Yunanistan'da Yunan emekçileri, işçi sınıfı, ciddi bir mücadele veriyor. Biraz önce hocalarımız ifade etti, Mustafa Sönmez de ifade etti, yani emek ve sermaye arasındaki ilişki nasıl bir hal alacak, bir şekilde yeni bir sermaye birikim modeli nasıl ortaya çıkacak, bu emek üzerinden nasıl sağlanacak, ortada bunun mücadelesinin yapıldığı gözüküyor. Yani bu krizin sonuçları ne yönde gelişecek, kuşkusuz bu sınıf mücadelesinin sonunda ortaya çıkacak. Yunanistan'da bu anlamda bir ilk deney oluyor belki Avrupa çapında bize de örnek olacak. Yani Yunanlı emekçi-

lerin verdiği mücadele bir şekilde Avrupa'daki diğer emekçilerin ve hatta Türkiye'deki emekçiler için de bir örnek teşkil edecek, bakalım buradaki mücadeleyi kim kazanacak o açıdan önemli.

Tabii Yunanistan'daki bu mücadelede Yunan sendikaları somut sorunlar üzerinden gidiyorlar, yani kapanan şirketlerin işçi kontrolünde yeniden çalıştırılması, işten çıkarılmaların yasaklanması, sermayeden daha fazla vergi alınması, emeklilik yaşının 60'da kalması, haftalık çalışma süresinin 40 saate indirilmesi gibi aynı zamanda mücadelelerini somut talepler üzerinden ortaya koymaya çalışıyorlar. Yunanistan'da gerçekten ciddi bir anti-kapitalist sol eğilim, sol bir gelenek var ancak iki tane komünist partisi bulunuyor, sendikalar da bir şekilde Avrupa Birliği sendikalarıyla bağlantılı oldukları için zaman zaman sosyal diyalogcu bir politika izliyorlar. Dolayısıyla bu verili koşullarda Yunanistan'da nasıl bir çözüm ortaya çıkacak, izlenmesi gereken bir durum. Buradan, yani emek sermaye arasındaki mücadelenin Yunanistan örneğinden hareketle zaten İspanya'da da hükümet tekrar kemer sıkma politikalarını gündeme koymaya çalışıyor. İspanya'da, İtalya'da, Fransa'da, İngiltere'de de grevler var.

Dolayısıyla sermaye sınıfının bu krizin sonuçlarını emek kesimine, çalışanlara, halka ödetmesi yönündeki mücadele nasıl bir gelişim gösterecek onu hep birlikte izleyeceğiz. Acaba mevcut sistem yani kapitalist sistem kendisini tekrar revize edip bir şekilde 1929 krizinde olduğu gibi yeniden kendini üreterek devam mı edecek yoksa farklı bir anlayışı, alternatif bir anlayışı hayata geçirebilmek mümkün olabilecek mi, sanıyorum bu önemli bir soru.

Ülkemize de geldiğimiz zaman, Türkiye'de de bu krizin sendikal hayata, çalışma hayatına yansması oldu, işten çıkarmalar yoğunlaştı. Aşağı yukarı krizden bu yana. 2008 Ekimi'nden bu yana 1 milyon kişi işten çıkarıldı, ücretler düşürüldü, hatta toplu sözleşmeyle alınan haklar, örneğin Ereğli Demir-Çelik'te olduğu gibi %30 oranında düşürüldü. Esnek çalışma yaygınlaşıyor hatta sermaye sınıfı kıdem tazminatının da kaldırılması şeklinde bir takım önerileri gündeme getiriliyor. Bu süreçte TEKEL'de ciddi bir direniş söz konusu oldu, özellikle güvencesiz çalışmaya karşı bir mücadele başlatıldı. TEKEL'deki bu mücadele, işçi sınıfının üstündeki örtüyü bir şekilde kaldırdı, sınıfın kıpırdanmasına yol açtı ama bu TEKEL mücadelesiyle

bağlantılı olarak mevcut sendikal yapı bu krize karşı ne kadar göğüs gerebilecek, ne kadar üstesinden gelecek bu da tartışmalı bir konu.

Özellikle mevcut sendikal hareket, yapısı gereği daha çok ücret sendikacılığı dediğimiz mücadele tarzına uygun ve yönetim açısından da 'tutucu' bir yönetim var. İktidarla çok fazla mücadeleyi öngörmeyen, uzlaşmayı öngören bir sendikal anlaşma söz konusu. TEKEL mücadelesi bir şekilde bu sendikal bürokrasinin de yenilenmesine yol açabilir mi açamaz mı o da emekçiler açısından önemli bir konu olarak ortaya çıkıyor. Fakat Türkiye'deki gelişmeye baktığımız zaman, özellikle kritik süreçlerde, mesela 1999'da, sosyal güvenlik yasasıyla ilk defa emeklilik yaşı 58-60'a çıkıyordu, emek platformunun bir mücadelesi söz konusuydu. 400-500 bin kişi Kızılay'da 24 Temmuz'da bir miting yaptılar ama arkasından Türk-İş'in hükümetle anlaşmış olduğunu gördük yani emek platformunun bölünmesi söz konusu oldu. İkinci dönemde de yani 2008 yılında AKP iktidarının ortaya koyduğu sosyal güvenlik yasasına karşı emek platformu tekrar harekete geçti, 14 Mart 2008'de bir eylem yapıldı ama arkasından yine emek platformunu bölündü.

Yani sermaye sınıfı ve hükümetler bir anlamda emek kesiminin bu mücadelesini içerisinden bölmek suretiyle sınıfı zayıflatıyorlar. Şu anda yine kriz koşullarını yaşıyoruz ve bu kriz koşulları sürecinde dört tane konfederasyon yani Türk-İş, Disk, Kesk ve Kamu-Sen, 22 Şubat'ta ortak bir karar alarak 26 Mayıs'ta bir genel eylem yapacaklarını açıklamışlardı. Ama ne yazık ki 26 Mayıs'ta genel eylem yapılması konusunda bir takım çekinceler ortaya çıktı. Kimi konfederasyonlar, 1-2 saat iş durdurabilir yahut belli bir süre işi yavaşlatabilir şeklinde kararları ifade etmeye başladılar. Yani demek istediğim Türkiye açısından baktığımız zaman bu krizin emek kesimine yansması ve emek kesiminin bunu karşılaması açısından ciddi sorunlar ortaya çıkıyor. Belki bu anlamda krizin emek kesimine yansması, yani krizin emek kesimi açısından yeniden örgütlenmesi, hangi alanlarda mücadele verileceği, hak mücadelesi ağırlıklı bir mücadeleyi, güvencesiz çalışmaya karşı sürdürülecek mücadeleyi öne alan bir yeniden yapılanmanın ortaya çıkması önemli bir konu.

Tabii aynı zamanda bu işin siyaset ayağı da, yani sendika-siyaset ilişkisi de önemli. Bu açıdan bir, iki noktaya değindikten sonra sözlerimi bitirece-

ğim. 12 Eylül 1980'den sonra ülkemizde 1989'da ilk kez sendikal hareketin bir kalkış yaptığını görüyoruz ve bu 89 bahar eylemleri sonucunda, 1991 Zonguldak madenci yürüyüşünü dikkate alarak emek hareketinin siyasal yaşamda da etki yaptığını görüyoruz. Sonuçta ANAP, iktidarı kaybediyor, Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) o zaman yerel yönetimlerde ciddi bir oy sağlıyor. 1991 seçimlerinde SHP ile Doğruyol Partisi bir iktidar ortaklığı yapıyorlar ama o dönemdeki Sosyal Demokrat Halkçı Parti bir şekilde bu işçi hareketi üzerinden iktidara gelmiş olsa bile neoliberal politikalar uyguladığı için zaman içerisinde emek kesiminden gereken desteği alamıyor. Şimdi günümüzde de emek kesiminin bu mücadelesinin bir şekilde siyasal ağınının da olması gerekiyor.

Yine hepimizin de takip ettiği gibi CHP'de birtakım gelişmeler var. CHP'nin yeni lideri Kılıçdaroğlu sosyal siyasetçi, sosyal konulara duyarlı birisi. Eski SSK genel müdürü ama bu CHP ile emek kesimi arasında nasıl bir bağlantı sağlayacak? Başarır mı başaramaz mı? Yahut diğer sol partiler, sosyalist partiler emek kesimiyle bu bağlantıyı kurabilecekler mi? Dolayısıyla bu konu, önemli bir sorun olarak ortada duruyor. Sonuç itibariyle krizin emek kesimine yansması, emek kesiminin yeniden örgütlenmesi, mücadelenin nasıl bir boyut alacağı önemli bir konu olarak önümüzde duruyor. Sanırım bu sorun, önemli bir tartışma konusu olacak. Teşekkür ediyorum.

Sinan Alçın - Biz teşekkür ediyoruz, ilk başta başlığı belirlerken aslında iktisadi kriz ve iktisadın krizi demiştik ama o iki ayrı konuya bölünüyordu ve bir günde bunu zaten konuşma şansımız yoktu. Bu sebeple iktisadi krizden iktisadın krizine başlığını kullandık ancak birinci oturumda da ifade etmeye çalıştığımız gibi bu durum tek bir ilmi iktisat olduğu anlamında değildi. Tartışmanın ortak bir noktada birleşebilmesi anlamında 2008 krizinin devrevi mi yoksa yapısal bir kriz mi olduğu katılımcılar tarafından tartışılacaktır. 2008 kriziyle birlikte iktisadi yaklaşımların ortaya çıkan bir krizi mi söz konusudur ne anlamda bir krizdir ve çıkış önerisi konusundaki farklılaşmalara ne yönde bakılmalıdır, nasıl yorumlanmalıdır, ağırlıklı olarak tartışmanı eksenini böyle öngörüyoruz. Uğur hocam buyurun.

Uğur Akalın: Teşekkür ederim. Şimdi ilk oturumda söyleyemediğim bir hususa değinip, sonra söylediğiniz çerçevede özet yapmaya çalışacağım. İçinizde müzikle ilgilenen, bir müzik aleti çalan varsa bilir. Ney üflediğim

için biliyorum, 10 liraya da ney alabilirsiniz, 200 \$'lık da ney var. 200 \$'a paranız yetmiyorsa 10 liralık, 20 liralık, 100 liralık ney alırsanız gözden uzak tutmamanız gereken ya da bilmeniz gereken bir şey var. Neyin boğumları önemlidir, perdelerin açıldığı yerler, baş paresinin boynuzdan açılıp açılmadığı önemlidir. Olması gereken gibi değilse, yanlış ses çıkar. Dinç hocam da bu işlerin yani müzik konusunun içinde bir biçimde olduğundan o da bilir. Bu iş böyle başlar. Tabii ki ben burada şimdi söyleyeceğim lafı Mehmet hocayı artı Atilla hocayı artı İşaya hocamı tenzih ederek ifade edeceğim. Asla onlara yönelik bir ifadelendirme olmayacak. Ancak, iktisadın kurucuları diye adlandırdığımız kişilere baktığımız zaman bunların hiçbiri iktisatçı falan değil. Aquinas'e bakıyorsunuz papaz, Smith'e bakıyorsunuz ahlâk profesörü, Ricardo stock broker, Marshall matematisyen v.s. İş yanlış başlıyor yanlış gidiyor, yani sonuçta buraya geliyor işler. İkincisi tıptan alıntı yapmak istiyorum. Tıpçılar iki şeyin üzerinde çok dururlar. Doktora gidip anlatırsın. Bunda da böyle olmuştu, şunun hastalığında da böyle olmuştu. 'Kardeşim' der, 'bir kere tıp matematik değil'. Her ne kadar iktisatta fayda ve refah dışındaki bütün kavramları matematiksel olarak ifade etsek de, iktisat da matematik değil. Öyle bakmak gerekir. İkincisi tıpçılar 'hastalık yok hasta var' derler. Milyonlarca troid hastası var. Tedavi sırasında her birine verilen ilaç dozları farklıdır. Bakıyorsunuz, Keynes çıkıyor, ortaya bir çözüm atıyor. A.B.D. de bunu uyguluyor, Türkiye de bunu uyguluyor, Nijerya da. Bu nedenle, böylesi yaklaşımlar ve hareket noktası ülkeleri farklı yerlere götürüyor. Bir başka şey yine tıptan söyleyeyim, olmazsa olmaz organlarımız var. Olmadıklarında yaşamanız mümkün değil. Beyin efendi ve bir de onun altında kalp var, böbrek var, karaciğer var, akciğer var. Ancak, bunların dışındaki organlar işte troid bezimiz olsa ne olur olmasa ne olur. Ayağınız olsa ne olur olmasa ne olur. Yaşamınızı sürdürürsünüz. Baktığımız zaman bu krize ilişkin sorun A.B.D.'de çıktı. Önce bu efendinin yani A.B.D.'nin tatmin edilmesi lazım. A.B.D.'de iyi kötü 1.5 yıl içinde, pek bir şey olduğu yok ama sorunu kalbe, akciğere, böbreklere transfer etti. Sonuçta krizlerin kaçınılmaz sonucunda görülen şey gelişmiş ülkeler için bir hüsrana oluyor ve ondan sonra da az gelişmiş bizim gibi ülkeler içinde asimilasyon beraberinde geliyor. Bu nedenle, bu işlerin başı da sonu da belli. Şimdi fazla abartarak söylemek istemiyorum ama mevcut krizden yararlanılmaya çalışıldığını düşünüyorum. Bu efendi ve onun yardımcıları açısından

1970'lerde işte ortaya atılıp, uygulamaya sokulan ve İngiltere'sinde ABD'de uygulanan neo-liberal politikalar söz konusu. Mal hizmet serbestliği, finansal serbestliği, emeğin dolaşımı. Yaşanan krizle birlikte söz konusu politikanın tomografisi çekiliyor bence. Globalizasyon sürecinin MR'ı isteniyor, tomografisi çekiliyor. Nerelerde ne boşluklar var, bundan sonraki hamlemizi nasıl geliştiririz diye durum tespitine yönelik bir davranış biçimi içinde hareket edildiğini görüyorum. Şimdi yine bu süreç içinde hani o çıktık, çıkacağız tünelin ucundan ışık vardı yoktu tartışması var ya, bu noktada bir husus gözden kaçırılıyor. Çok fazla iktisat bilmeye gerek yok. Ancak, uzun dalgalar teorisi ya da iktisadın artık itiraz edilemeyen teorik yapılanmaları var. Çok basit işte ilk önce resesyona girersiniz, ardından depresyona gelir, dip olur. Daha sonra recovery yani canlanma, daha sonra da boom ve burst peak noktasına gelirsiniz. Bunları yaşayacaksınız, kaçış yok. Resesyon sonlanmadan nereye gidiyorsunuz? Ekonomi düzelmeye başlamışmış. Ne düzeliyor? Dur bakalım daha depresyon gelecek, gireceğiz onun göstergelerini de gösteriyorlar ve ikinci evrede belki bu Avrupa devletlerine yönelik politikalarla olacak. Umalım ki, bizim gibi ülkelerde o dipte krize yakalanmayalım. O durumda sonumuz ne olur kestirmek zor. Şimdi bakın yanlış bir şey tespit etmiş olduğumu zannetmiyorum ama tarihler birbirine oturmayabilir, zaten tarihlerin tam anlamıyla birbirine oturması da gerekmez. Üç aşağı beş yukarı gelişmelerdir şimdi söyleyeceklerim. İktisadi çevrimler niteliklerine ve sürelerine göre değişir. Hemen hemen aynı süreleri içeren ve daralma ve genişleme evrelerinden oluşan bu çevrimlerden bir tanesi Juglar (8-10 yıllık) ya da iş çevrimleri olarak adlandırılmaktadır. Bu çevrimler de kendi içinde Kitchen (3-4 yıl), boy çevrimleri (9-10 yıl), Kuznets çevrimlerine (18-20 yıl) ayrılır. Kondratieff çevrimleri (40-60 yıl) uzun çevrimlerdir (long waves). En nihayetinde de, yüzyıllık çevrimler, Seküler trendler (100 yıl ve üzeri) olarak da adlandırılmaktadır. Söz konusu süreler çerçevesinde kapitalizmin tarihi geçmişi temelinde seküler çevrimler ancak 2 tam ve 1 de yarım dönem ifade edilebilecek bir tekrardan oluştuğu söylenebilir. Long waves'e ilişkin olarak, konuyu açıklayan iktisatçıların dönemlemelerine ilişkin farklılık söz konusu olsa da, analizi zora sokacak belirgin bir farklılıktan söz etmek gereksizdir. Çevrimlere ilişkin olarak tüm bu belirtilenleri ele alırsanız, tüm bu çevrimlerin eşanlı olarak yaşanan krizle örtüştüğüne tanık olacaksınız. Öyle ki, dünya ekonomisi son yaşanan

iktisadî krize seküler trendin daralma evresinde yakalanmıştır. Diğer belirtilen çevrimler de, kendi gidişatları içinde seküler trendin daralma evresinde gelişmelerini sürdüreceklendir. Kısacası, dünya ekonomisinin son yaşanan krizden tam anlamıyla çıkışı en az 30-40 yılını alacaktır. Yani çıkış o kadar kolay olmayacaktır.

İşbu temelde sürekli pompalanan husus, burjuvazinin hâkimiyetinin ya da mevcut alacakların tahsiline yönelik politikaların gündeme getiriliyor olmasıdır. Bu nedenle, hem çevrimlere ve hem de bu son belirttiğim hususu göz önüne almadan analize girilmemesi gerekliliğini ileri sürüyorum.

Burada son bir hususa da münhasıran değinmek istiyorum. Derslerde iktisat okullarını üç gruba ayırıp değerlendirmeye girerim. Kapitalizmle sorunu olmayan okullar (burjuva iktisadî), öteki sayılanlar (Marksist iktisatçılar) ve üçüncü yolcular ya da evrimciler (sözüm ona sosyal demokrat görüşü benimseyen). Aslında son belirttiğim grubun da ne olduğu pek de belli değildir. Bir bakarsınız kâh Mao'ya küfredip, Thatcher'ı desteklerler, kâh Lenin'i övüp, Bush'u yerden yere vururlar. Zihinleri karışıktır, nereye yöneleceklerini pek de kestiremezsiniz. Genellikle, kriz evrelerinde bu ideolojik görüş ve bunların iktisatçılarının önermelerine ve politikalarına önem verilir ve iktidara getirilir. A.B.D. seçimleri tipik. Cumhuriyetçiler iktidardan uzaklaştırılıyor, gidiyor, ne ölçüde demokrat oldukları tartışılır ama demokratlıklar iş başına geliyor, getiriliyor. IMF başkanı ilk seçimde Fransa'da muhtemelen işin başına gelecek yani sosyalistler (!) iş başına gelecek.

A.B.D.'de belli çevrelerin çıkarlarına göre hareket ettirilen/eden bir ekonomik yapı var zaten. Cumhuriyetçilerle birlikte işletildi. Silah tüccarlarıyla petrolcüler kazanacağını kazandı. Kriz öncesi petrol fiyatları 150- 160 \$ düzeyine kadar yükseldi. Şimdilik yeterince nokta savaşılar çıkarılarak silâh tüccarları da alacaklarını aldılar. Bunlar herkesin bildiği şeyler. Kazanma sırası şimdilerde ilaç sektöründe ve teknolojiye. Sermayenin bu çerçevede bir el değiştirmesinin kesinlikle sağlanması gerekiyor. Ta ki bu çevreler tatmin edilinceye kadar. Bu nedenle, özellikle 2008 krizi ya da yaşamakta olan iktisadî kriz sürecinden çıkışa yönelik gelişmeler çerçevesinde kabaca değerlendirmelerim bunlar. Son bir şey ekleyeyim. 1929 krizinin çözümüne ilişkin Keynes ön plâna çıkarılır. Bu kriz Keynes politikalarıyla değil ama I.si tamamlanamayan II. savaş yaratılarak çözülmüştür. Umarım ve dilerim ya da dileriz ki, bu işin çözümünü savaşla halletmeye kalkmazlar. Teşekkür ederim.

Sinan Alçın - Çok teşekkür ederiz hocam, söz Mustafa Sönmez'de.

Mustafa Sönmez - Böyle bir krize girdik şimdi buradan nasıl çıkacağız, herkes bir çıkış stratejisi oluşturuyor. Bana öyle geliyor ki bu varılan aşamada bu çıkış o kadar kolay olmayacak. Buradaki hesaplaşma emekle sermaye arasında olduğu kadar, sermayenin kendi içinde de çok sıkı bir hesaplaşma olmak zorunda. Özellikle bu finansal sermayeyle onun dışında kalanlar arasında bir hesaplaşma söz konusu, ancak bunu nasıl çözeceklerini bilmiyorlar. Özellikle IMF yeni misyonuyla bu finansallaşmış sermayenin sürekli olarak muhtelif balonlar peşinde olduğu, yatıştıran bir balonun arkasından başka bir şeyi bir balon yaparak kendi bildiğini okumaya devam edeceği anlaşılıyor. Bir yerde balon yaratılıp sisteme felaket gelip gelmemesi finansal sermayenin pek umurunda değildir.

Onu terbiye edecek kurum, uluslararası mali kuruluşlardır diyelim IMF'dir, Dünya Bankası'dır. Yani IMF, Dünya Bankası bu tek tek kapitalistlerin hırslarını, sisteme zarar verecek bütün dinamit koyuşlarını bir sınırlamalar getirebilirler ama bunu işte son İstanbul'da yapılan IMF, Dünya Bankası toplantısında da ifade edildi, ancak bu finansal balonlaşmanın bir tedbirini henüz getiremediler. Yani lafız olarak bir yeni finansal mimari vs. gibi şeylerden söz ettiler ama bütün bu finansal sermayenin tekrar muhtelif balonlar yaratarak sistemi oradan buradan dinamitlemesine bir engel getirebilmiş değiller. Son balon alanı işte Avrupa'daki bu kamu bonoları tabirleri olmaya başladı. Şimdi orada da ne oldu işte krize bütün hükümetler büyük bütçe harcamalarıyla davrandılar krizi yatıştırmaya çalıştılar ama bütün bu kurtarma operasyonları beraberinde bütün hükümetlerde ciddi bütçe açıklarına yol açtı. Hatta bazıları işte Güney Avrupa'dakiler başta Yunanistan olmak üzere çok kırılgan bir hale geldiler ve o bütçe açığını kapatmak için yapılan borçlanmalar ortaya çıkan devlet tabirleri şimdi bu finans sermayesinin balon yapacağı ana alanlar haline gelmeye başladı.

Yani bir taraftan bu devletin mali krizi diyeceğimiz bütçe açığı ve aşırı kamu borçlanmasından kaynaklanan emek sermaye çatışma alanı oluştu. Çünkü sonuçta kamu maliyesi üstünden bir kriz yaşanmaya başlandığında bunun emeğe yansımaması mümkün değil yani bu bütçe açığını azaltmak demek uygulanacak mali disiplin demek sonuçta kamu çalışanlarının ücretlerinin azaltılmasından, kamu personel sayısının azaltılmasından, her tür

sosyal devlet harcamasının sağlığını, eğitimin, emeklilik haklarının vs. daraltılmasına kadar gidiyor. Dolayısıyla orada devlet birden alt orta sınıflarla karşı karşıya kalıyor, dolayısıyla şu anda bütün dünyada bile diyebiliriz, Türkiye dâhil olmak üzere kamu maliyesi üstünden bir emek sermaye çatışma alanı var ama bir taraftan da bu finansal sermaye de bundan muzdarip, görünen ya da sistemin sürekli olarak delik deşik edilmesinden dolayı sermayenin kendi içinde bir ciddi çatışma alanı var.

Bunları gözlememiz lazım yani bu finansal sermayeyle bu kesim baş edebilecek mi? burada bunun araçları ne olacak oradaki bilek güreşi tabii ki sonuçta aşağıya da yansıyacak ama oradaki filler arası çatışmanın bir kere bütün dünyaya bütün sınıflara vaat ettiği bir sonuç var. Yanı sıra evet bütün dünyaya belki şimdiye kadar yaşanmamış coğrafyalarda giderek yükselcek bir emek sermaye çatışması kaçınılmaz. Burada mesela uluslararası anlamda nasıl bir davranış içerisine girilebilir yani çok ulusal kalmadan örneğin Türkiye'deki emek örgütlenmeleri uluslararası olmayı, uluslararası bakmayı, enternasyonal bakabilmeyi ne kadar başarabilir, bilmiyorum ama hayat belki oraya doğru sürükleyebilir. Yani daha enternasyonal bir mücadele, bir emek mücadelesi bütün dünyaya şamil olabilecek bir mücadele mümkün olabilir. Çünkü bu kriz gerçekten bir küresel kriz yani burada birilerinin kendini dışarıda tutabilmesi ve orada kendisine ait bir bahçe oluşturması hiç de mümkün görünmüyor. İşte krize daha iyi şartlarda yakalandığı iddia edilen Çin'de, Hindistan'da bile bu tarafın düzelmeden o tarafın ayakta kalabilmesi çok zor görünüyor. Dolayısıyla bu eğilimleri de doğru okumak ve buna dönük olarak politikalar önermek de gerekebilir.

Sinan Alçın - Teşekkür ediyoruz, buyurun Dündar hocam.

Dündar Sağlam - Şimdi bir şeylerden bahsederek yürümek istiyorum evvela bizim şimdiye kadar doğru gördüğümüz düşük faiz oranları, yatırımları uyarır dolayısıyla düşük enflasyon, düşük faiz oranları ekonomide yeniden yatırımların artmasına sebep olur şeklindeki Keynezyen (Keynesyen?) mantığı hepimiz biliyoruz. Şimdi bu mekanizma işlemez hale geldi. Enteresan olan Japon ekonomisinde hatta negatife varan faiz oranları ve düşük enflasyon oranları yıllardır sürmesine rağmen son 10-15 yıldır yatırımlarda bir hareket görünmüyor, ekonomik büyüme sifıra yakın. Bu da enteresan bir gelişme, bilindiği gibi iktisatta Shumpeter ve Keynes'in söylediği esas

aktör müteşebbistir. Müteşebbis iş yaratır, üretim yapar ve bunun uyarılması faiz kanalıyla olur şeklinde bir düşünce vardır. Ama görüyoruz ki bu mekanizma da çalışmıyor. Son zamanlardaki örnekler bunu kanıtlıyor. Aynı şekilde 80'li 90'lı yıllarda gördük stagflasyon olayını. Ekonomik durgunluk ve enflasyon yan yana olabiliyor. Bunlar hep teoriyi saptıran, hepimizi şaşırtan olaylar. En son Phillips'in işsizlik oranı ve enflasyon oranı arasındaki ilişki de tartışmalı hale geldi. Bugün işsizlik oranında önemli dalgalanmalar var Avrupa'da ama enflasyon gayet durağan. Avrupa Birliği'nde bugün enflasyon ve faiz oranları düşük. İktisat teorisinin temel parametreleri, mekanizmaları uygulamayla çatışıyor. Son zamanlarda görülen ki hatta bir yazıda okudum. Fransız basınında "Bankalar cehennem makineleridir, kontrol edilemez yaratıklardır" şeklinde bir yazı çıktı. Kapitalist ekonominin içinde gerçekten zemberekler taşıyor. Türev enstrümanlarla sürekli büyüeyebilen bir mekanizma üretiyor bu da enteresan. Yani bankacılık sektörünün nasıl kontrol edilebileceği, denetlenebileceği, bugün en önemli bir konudur. Her ne kadar Türkiye bugün kendisiyle övünmekle birlikte, bankacılık sektörümüzün istikrarıyla ilgili olarak 2001'de önemli bir kriz geçirdi, biliyorsunuz, bundan sonrada geçirebiliriz, çok da güvenmeye gelmeyeceğini ben öngörüyorum. Son bir şey daha söyleyeyim finansal sektör artık reel sektörle olan bağına da kopardı. Finans sektörüyle reel sektör arasındaki doğal olarak bulunması gerekli ilişki de koptu ve finans sektörü kendi içerisinde büyüyerek bir istikrarsızlık merkezi haline geldi. Arap bankacılığı, İslami bankacılık, reel sektörle bağlantıyı koparmıyor, görünüşte hiç olmazsa ama koparmıyor ve İslami bankacılık İngiltere'de iktisatçıların üzerinde durduğu yeni sistem olarak düşünülüyor. O da ilginç geldi bana. Tabii her birinin teker teker incelenmesi lazım bu konuların fakat bütün bu meseleler içerisinde, kapitalist ekonomik sistemin bu sancıları içerisinde nereye doğru gidiliyor? Artık kompartimental, yani ayrı ayrı çözümler bulmak gerekiyor. Her şeyi kapsayan teorik modellerin geliştirilmesi biraz zor. Bir şey dikkatimi çekiyor onu da söyleyerek sözlerime son vermek istiyorum, Nobel iktisat ödülleri son zamanlarda YoYo ekonomistlerini haklı çıkaracak borsa spekülâtörlerini destekleyen iktisatçılara verebilir hale geldi. Yani köklü ekonomik sorunlar yerine spekülasyonu öğütleyen veya spekülasyonun nasıl oynanacağını gösteren kimselere ödül vermek haline geldi. O da şiddetle eleştirilmesi gerekiyor. Hepimiz biliyoruz ihtiyar Avrupa diyor Ame-

rikalılar. Ekonomik büyüme artık Doğu Asya'ya kayıyor. Bütün bu oyunları parça parça görüp ülkemizi bu dalgaların içerisinde kurtarmak gerekiyor diyorum. Fakat aklıma hep bir anı geliyor. 1988 yılında ben Budapeşte'ye gitmiştim, tam da o büyük dönüşümün yani sosyalist sistemin krize girdiği dönemdi. Macaristan'da ve işçi sendikaları temsilcileriyle beraber bir gezide oradaydık. Bir iktisat profesörü sonra bakan olmuş sanıyorum, Macar iktisat profesörü dedi ki ; "Bu sistem çöker, yürümesi mümkün değil", "neden" diye sordum. Dedi ki "bir kere ben döviz alamıyorum, fabrika kuramıyorum, araba almak için kuyrukta bekliyorum senelerce ve bu sistem mutsuz ediyor hepimizi". Otobüsle geçiyorduk "şu gördüğünüz kahvelerde herkes mevcut rejimi devirmek için konuşuyorlar" demişti. Yani böyle bir geçmiş sosyalist dönemi de hatırlatarak söylüyorum, o da bir çözüm olmadı. Evet, bu konuda daha fazla bir şey söylemek istemiyorum ancak Almanların yaptığı gibi tümünden gelim metodu yerine yani tek tek olaylar üzerinden giderek daha analitik mikro düzeyden yukarıya doğru giderek bazı inşaatlar yapmak lazım. Üniversitelerin fonksiyonu bence kamuya ışık tutmaktır. Bugün ekonomi biliminde derinleşen krizler ve uygulanan iktisat politikalarını analiz eden üniversitelerimiz ne yazık ki çok azaldı.

Sinan Alçın - Biz teşekkür ediyoruz hocam. Bazı meslekler var ki bu meslek erbabları kartvizit taşımazlar, örneğin, hırsızlar, silah kaçakçıları, eroin kaçakçıları gibi kapitalizm içinde benzer bir şey söyleyebiliriz. Hiç bir ülke ya da hatta hemen hemen hiçbir iktisatçı doğrudan ben kapitalizmi savunuyorum demez ama iş teorileri örmeye geldiğinde yani gerçeği anlatma yolu olarak teorileri örmeye geldiğinde küçük küçük taşlarla aslında büyük resmi oluşturduklarını da görürüz. Günümüzdeki ana akım iktisat esas olarak atı arabasının arkasına bağlamakta ve gerçekleşen, yaşanan şeyi farklı bir görünümle bizlere belki yansıtmakta. Daha da belki kötüsü mevcut olana çözüm bulmak yerine mevcut olanı meşrulaştırıcı bir teorik altyapı sunmakta. Öğleden önceki oturumumuzun son söz hakkı İzzettin hocamın, hocam buyurun.

İzzettin Önder - Teşekkür ederim sayın başkan! Konuşmacıları dinlerken aklıma gelen bir konuyu sizlerle paylaşmak isterim. Paylaşım esnasında, başlangıçtaki sunuşuma bazı eklentiler yapmaya çalışacağım. Sanıyorum, konuşmalarımızı veya fikrinsel gelişmelerimizi parça parça yapmak yerine bir bütünsellik içinde yapmamızın yöntem açısından önemi büyüktür.

Böyle bir yöntemi yeğlememin nedeni, parçalı sunum yaptığımızda gerek ekonominin işleyişi gerekse teorinin dünyayı ele alış ve anlatışı açılarından önemli bağlantı ve ilişkileri kaçırabiliyor ve böylece bütünsellikten de uzaklaşabiliyor olmamızdır. Bilindiği üzere, olguları ve oluşumları parçalı sunum tarzı kapitalist ana-akım öğretinin sistematik ideolojik yöntemlerindedir. Örnek vermek gerekirse, özelleştirmeler yapılırken ileri sürülen önemli bir gerekçe aşırı istihdam olgusu idi. Gerçekten de bazı yerlerde aşırı istihdam vardı. Aşırı istihdamın olduğu doğru, olması ise tabii ki yanlış idi. Fakat, sosyo-ekonomik dokuda yatay ve dikey ilişkileri göz ardı ederek salt bir noktaya bakmak ve ona göre çözüm üretmek sağlıklı sonuç sağlamaz. Zira Türkiye'nin bir nüfus artışı ve artan nüfusu sağlıklı istihdam edememe sorunu var. Bunun yanında, özel sektörün çalışma tarzı, yani iki eleman yerine yoğun bir sömürü altında bir işçi çalıştırmak gibi bir istihdam politikası da söz konusudur. Bu durumda, tarımda aşırı nüfus yoğunlaşması, KİT'lerde bazı alanlarda aşırı istihdam ya da erken emeklilik gibi uygulamalar, tabii ki ekonomi kurallarına ve etkinliğe uygun değildir, ama bu durumu sosyal etkenliğe uygundur diye ele almamız gerekir. Eğer zaruret altında ekonomik olarak rasyonel olmayan politikalar uygulanıyorsa, olaya bütünsel bir yaklaşım yaparak, hangi meseleye parmak basacağımızı iyi hesaplamamız gerekmektedir. Ne var ki başat sermayenin çıkarları doğrultusunda tüm sosyal olaylara yaklaşım yapan ana-akım iktisat öğretisi ve bunun denetimindeki politikalar bütünsel algılamadan daima kaçır ve işine geldiği gibi, eline geçirdiği bir hatayı tüm bağlantılarından soyutlayarak toplumun önüne koyar. Başka bir deyişle, sermaye, çıkarı doğrultusunda filin bütününe değil, hortumunu göstererek amacına ulaşmayı yeğler. Böyle bir ideolojik saptırmayı önlemek için olayları ve politikaları daha genel bir bakış açısıyla sergilemek istiyorum. Bu tür yaklaşım kolaylaştırıcılık olarak algılanabilir ve bazı detayların üzerinin örtülmeye çalışıldığı şeklinde yorumlanabilir, ancak detaylar bu bütünü gördükten sonra incelenebilir, araştırılabilir kanaatini taşıyorum ben. Başka bir deyişle, detaylardan sisteme veya genel olgulara ulaşmak yerine, sistemden ve genel olgulardan alt detaylara inmenin daha makul olduğunu düşünüyorum. Böyle bakınca iki şeyin ayrıştırılmasını öneririm veya düşünürüm kendi hesabıma, bunlardan birincisi ekonomilerin yürüyüşüne, yani iktisadiyatın evrimine ve bunun karşısında iktisat teorisinin nasıl şekillendiğine

bakarsak, algılamalarımızın daha bir netleşeceğini düşünüyorum. Zira iktisadiyatın tarihini böyle bir süzgeçten geçirmeden ileriki yıllarda nerelere varılacağını pek fazla öngöremeyiz, gibi geliyor bana. Hemen şu soruyu da sorayım kendime ve cevaplıyım. Teorinin gelişmesinin neye dayandığını görürsek ve bu teori ile geleceği göremediğimizi idrak edersek, o zaman teoride ne tür bir değişim yapmak gerektiğini de görürüz. O zaman şunu görürüz ki, dünyanın çok ünlü üniversiteleri ve Nobel ödülü sahibi onlarca ünlü iktisatçı, maalesef, aksak işleyen sistemi meşrulaştırmak yanında, maalesef, toplumlara fazla bir şey katmamışlardır.

Reel yaşamdaki iktisadiyat devamlı kriz üretiyor ve krizler, sermayenin olgunlaşma aşamasına bağlı olarak derinleşiyor; krizler arası zamanlar kısalmaya başlıyor, hastalıktan çıkmak zorlaşıyor. İşte bu süreç sistemin genetiğiyle ilgilidir ve ana-akım iktisat buna girmiyor. Bu noktada Keynes'in ele alınması, hem ana-akım iktisat teorisinin, hem de krizlerin niteliğinin anlaşılması açısından çok açıklayıcı geliyor bana. Keynes sistemi kurtaramadı. Keynes'i dışlayan von Hayek ve onun izleyicisi Friedman da sistemi kurtaramadı. Bu insanların tam da yaptıkları, gördüklerini anlatıp, kavramsallaştırmak oldu ve meseleyi yüzeysel ele aldıklarından, köklü çözüm de üretmediler. Bu arada Keynes, I. Paylaşım Savaşı'ndan sonra Almanya üzerine yüklenen borçların çok fazla olup bunu Almanya'nın ödeyemeyeceğini ve Almanya'nın bir şekilde karşıtlarıyla hesaplaşacağını yazdı ve bu öngörü, maalesef, tuttu. Ayrıca Keynes açık bütçe ve devletin ekonomide aktif rol alması gerektiği şeklinde bir çıkış yaptı, ama zaten uygulama da bu yönde geliyordu. Keynes aslında Marx'ın gördüğü noktayı algıladı; yani, sistemin sıkıştığını Keynes de gördü. Ne var ki, Marx sistem sıkışıklığını aşırı sermaye birikimine atfederken, Keynes sıkışıklığı piyasa yetersizliğine yükledi. Piyasa yetersizliğini aşabilmek için Keynes açık bütçe politikasını ve devletin ekonomiye müdahalesini önerdi. Keynes'in önerileri İkinci Paylaşım Savaşı'ndan çıkmış dünya için fevkalade elverişli idi. Zira komünizmi sarmaya çalışan kapitalist dünya, harp yıkıntılarını gidermeye çalışırken, aynı anda fordist üretim süreçlerini de devreye sokarak gelişmesini sağlamakla meşgul idi. Bu durumda devamlı genişleyen piyasalara gereksinim vardı. O nedenle, Marx'ın görüşlerini tersine çeviren Keynes'in politika önerileri oldukça başarılı bir şekilde yürürlüğe koyulabildi. Keynes politikaları, dönemin kapitalist gerekçeleri açısından üç noktada benimsenmiştir.

Bir defa, döneme hakim komünizm endişesi önemli idi; ikinci olarak, fordist üretim süreci nedeniyle yoğun emekçi istihdamı ve emekçilerin hak arayışları zirvede idi; ve, üçüncü olarak da, sermayenin gereksinme duyduğu piyasaların genişletilmesi gereği dönemin kapitalist işleyişine uygun amaçlar idi. Tüm bu uygulamaları "sosyal demokrasi politikaları" olarak nitelersek, bu tür politikaların gerçek sol ile bir ilgisinin olmadığını ve dönemselleşen gereksinimlerle devreye sokulmuş, bir bakıma kapitalizmi koruyan sipariş politikalar olduğunu görürüz.

Bu görüşlerle günümüz gerçeğine geldiğimizde, bugün niçin sosyal politikaların uygulanabilir olmadığını anlayabiliriz. Zira günümüzde ne komünizm korkusu var, ne işçilerden büyük bir direniş var, ne de küreselleşme ortamında artık sermayenin ulus devlet sınırları içinde piyasaları genişletme talebi var. Günümüzde dünya işçileri sermaye karşısında birleşmek yerine, birbirleri ile rekabet ederek, sermaye karşısında köle konumuna düşüyorlar. Diğer yandan, bugün de piyasaya ihtiyaç var, ama bugün bütün dünya sermayenin önüne piyasa olarak açılmış bulunmaktadır. Böylece, arz-yanlı iktisat politikaları Keynes politikalarının yerini almış olmaktadır. Söz konusu yeni politikaların oluşumunda en büyük kozu ve gerekçesi ise, Keynesçi politikaların aşırı bütçe açıklarına yol açmış olması oluşturdur. Kapitalizmin finansal aşamaya geçmesi de küreselleşme ile hız kazanmış oldu. Küreselleşme ile hem reel sektörün hem de finansal sermayenin önü açılmış, böylece kapitalizm zaman kazanmış oluyordu. Sermayenin piyasa gereksinimi küreselleşme ile çözülmüş olmakla beraber, bu kez de başka bir problem ortaya çıktı; o da, dünya rekabetine açılan firmaların maliyet koşulları yönü ile desteklenmesi ve firmalar arasında yaşanan birleşmelerle oluşacak monopolist koşullara yeşil ışık yakılmasıdır.

Kapitalizmin ilk evrelerinden itibaren baktığımızda, önceleri reklam, daha sonraları sosyal devlet politikaları ve finansal aşamanın günümüzdeki aşırı boyutları ve küreselleşme politika ve uygulamalarının hep bir hedefe kilitlendiğini görmekteyiz. Hedef; devamlı genişleyen sermayenin piyasa gereksinimi sorununun çözülmesidir. Tüm bu politikalar talebi canlı tutma ve yükseltme amacına yöneliktir. Böylece, arz ile talep dengelenmeye çalışılmaktadır. Bilindiği üzere, reklam sektörü hem istihdama katkı yapmakta, hem de piyasaları genişletebilmektedir. Sosyal demokrasi de, gelir dağılımını görece düzelterek toplumsal genel tüketim eğilimini yükseltmekte ve

talebi desteklemektedir. Benzer şekilde fakat farklı yöntemle, finans sektörü de gelecek dönem gelirlerini şimdiki zamana çekerek piyasaları genişletme işlevi görmektedir. Bunun yanında, finans kesimi gelir dağılımını bozarak sermaye birikimi için kaynak yaratıcı işlev de görmektedir. Günümüz krizinin finans kesiminden kaynaklandığını ileri sürmek, yüzeysel olarak doğru olmakla beraber, öz olarak aynı derecede doğru değildir. Zira finans kesiminin bu denli denetimsiz büyümesi ve krize sürüklenmesi kapitalist işleyişin ve reel kesimin birikim sorunlarının kaçınılmaz sonucudur. İşte bu noktada iktisadiyat ile iktisat bilimi arasındaki farkı görmemiz gerekmektedir. İktisadiyat böyle çalışırken, iktisat biliminin bu gelişmeyi görememesi, ana-akım iktisat öğretisinin sistem ideolojisiyle malûl olduğunu göstermektedir. Zira dünyanın en ileri üniversite mezunlarının istihdam edildiği bankalar, denetim kurumları, hatta bizzat üniversite öğretim elemanlarının bu gidişi görememelerinin bir açıklaması olsa gerek! Bir yazarın dediği gibi, bankacılar müzik devam ederken dansa devam ederler! Diğer bir deyişle, kriz ne kadar doğal ise, bankacıların da böyle düşünmesi aynı derecede doğaldır. Bakın bugünlerde Amerika Birleşik Devletleri'nde ve hemen tüm ileri ülkelerde banka işlemlerinin daha sıkı denetim altına alınması yönünde tasarılar kabul edilmeye başlandı. Ancak, bu tasarılar bankalar kesimi direnmeye yeltenmekte. Önlem kadar, önlemlere bankalar kesiminin direnmesi de doğaldır. Önlemler sisteme çeki düzen vermek istiyor, bankalar kesimi ise, sistem dokusu işleyişi doğrultusunda devlet denetiminden kurtularak daha serbest hareket etmek istiyor. Bir bünyedeki tümör fiziksel önlemlerle tedavi edilemez. Bünye, tedavi ile kısmen küçültülmüş tümörü tekrar büyütür; çünkü tümör dokusal bir olgudur, yani tümör ana dokunun aslı parçasıdır, dış müdahalelerle denetlenemez, tedavi edilemez. Krizin gerçekleştirdiği, aslında sermayenin bir bölümünün değersizleştirilerek, sistemde arz fazlasının geçici olarak ortadan kaldırılmasıdır. Ana-akım iktisat öğretisinin iktisadiyatı anlatma serüvenine baktığımızda, teorinin aldatıcı ya da gerçeği perdeleyici olduğunu, kamuoyuna gerçeği yansıtmadığını görmekteyiz. İlk dönem iktisatçıları, sermayenin günümüzdeki kadar gelişmediğinden dolayı olsa gerek, iktisadiyata daha yakın olduklarını görebiliyoruz. Örneğin, aynı zamanda bir ahlak profesörü olan Adam Smith ile Lenin'in ideoloji tanımında buluşabilmiş olduklarını görmekteyiz. Her ikisinin de ideoloji kavramı ile ilgili açıklamalarının, mealen özetleyecek

olursak, aynı noktada çakıştıklarını görürüz. Şöyle ki, her ikisine göre de ideoloji; toplumda güçlülerin kendi çıkar ve görüşlerini kamuoyuna kabul ettirmeleri, benimsetmeleri ve kendi adlarına savundurmaları şeklindeki düşünsel algılama ve davranış kalıplarıdır. Smith, güçlülerin kendi çıkarları yönünde kamuoyunu aldattıklarını açıkça ifade etmektedir. Ancak, maa- lesef, günümüzün çok ünlü iktisatçıları da Smith'in bu son derece samimi ve gerçekçi yaklaşımını göremiyor. Tabiatıyla, Smith de kapitalist idi. Onun günümüz iktisatçılarından daha samimi olmasını ne ahlak profesörü ol- masına ne de günümüz iktisatçılarına göre daha dürüst olmasına bağla- yabiliriz. Bu fark, nesnel farklılığın öznel dokuya yansımından başka bir şey değildir. Geçmişten günümüze sermayenin dokusal özelliği değişmiş olduğundan, tüm üst-yapı kurumlarında çok ciddi değişimler yaşanmış, doğal olarak bu değişimler ortamında akademik kimlikler ve kişilikler de değişikliğe uğramıştır. Nitekim günümüzün ünlü iktisatçılarının kriz sonrası yayınlarına baktığımızda, hiç biri krizi kapitalizmin genetik dokusu çerçe- vesinde anlatmıyor; bir kaçı hariç, hemen hepsi krizin oluşumunda banka- cıların aşırı hırslarının ya da denetim eksikliğinin veya etik dışı davranışların rolünü ileri sürmekte. Belki de, başat sermaye karşısında günümüz pro- fesyonel iktisatçıları rollerinin bu olduğunu düşünmekte!

İktisat bilimi sistemin genetik yapısını odağa koymadığı sürece ne işle- yişi anlatabilir, ne de ileri aşamaları, belirli olasılıklarla da olsa, kestirebilir. Bu açıdan tıp biliminin yürüyüşü ve aşamaları bize örnek olabilir. Şöyle ki, tıp bilimi gelecekteki gelişmeleri genetik çalışmaları üzerine oturtmaya çalışmaktadır. Bunun nedeni açıktır; kanser ya da sair genetik hastalıkların fiziksel hatta kimyasal tedavi yöntemleri ile halledilmediğini görmektedir. Hal böyle olunca, genetik araştırmalar tıp dünyasında önem kazanmakta ve gelecek ona göre şekillendirilmeye çalışılmaktadır. Benzer şekilde, fizik dünyasında da yeryüzünün başlangıç aşamasının saptanmasına çalışıl- maktadır. Milyarlarca yıl önceleri protonların çarpışması teorisinin doğru- luğu çok ciddi ve riskli deneylerle araştırılmaya çalışılıyor. Bunun nedeni de tıp dünyasındaki araştırmacılarla aynıdır; oluşumun temelini anlayarak, geleceği daha iyi kestirebilmek ve istenmeyen bazı oluşumları engelleme- ye yönelik önlemlerin alınma mekanizmalarına hâkim olmaya çalışmaktır. Bu örneklere bakarak şöyle bir sonuca varabiliyoruz ki, iktisat teorisi ala- nında sistem genetiğini odağa koyan bilim alanına geçmemiz gerekmektedir, o alan da, açıktır ki Marksizm'dir. Böylesi yaklaşımlara karşı daima

Marksizm'in eski bir teori olduğu ve zamanının geçmiş olduğu ileri sũrũlũr. Ancak, gũnũmũzde ana-akım iktisat teorisi, Ȗzũ itibariyle, Marksizm'den de eski olup, gũnũmũzũ aıklayamamakta, sadece sistemin meşrulaştırılması işlevini gȖrmektedir. Őniversiteler meslek okulları gibi davranıp, olanı açık-lamaya çalışmak yerine, teorik ve akademik çalışmalarla gerçeği en çarpıcı haliyle ortaya koymak durumundadır. Őniversiteler kapitalizmin kȖkenine ve işleyiş dinamiklerine inerek, tam da Marksizm'in yaptığı gibi, sistemin genetik yapısını ele alarak, geçmişten gũnũmũze emek-yoğun sanayi mo-delinden sermaye-yoğun sanayi modeline ilerleyişin dinamiklerini ortaya koymak ve bu noktadan ileriye geçişin nasıl olacağını ve bȖyle bir geçişin ne anlama geleceğini irdelemek durumundadır. Açıktır ki, Őniversitelerin iktisat teorisi alanında bȖyle bir dȖnũřũme girmesine sermaye izin ver-meyecektir. ũnkũ iktisat teorisi bȖylesi radikal dȖnũřũmũ, sermayenin sȖmũrũ mekanizmasını, insanı ve doğayı tahrip sũrecini açığa çıkaracaktır. BȖyle bir aleniyet ise, sermayenin işine gelmeyecektir.

Sinan Alçın - Katkılarınız için biz teřekkũr ediyoruz hocam. 13.30'a ka-dardı normalde aramız ama yarım saatlik bir taşmamız var bu sebeple ara-ıyı biraz kısaltarak 13.45'e kadar uzatıyoruz yemek arası. 13.45'te ũũncũ oturumla devam edeceğiz.

III. Oturum

Sinan Alçın - Değerli katılımcılar ve saygıdeğer konuklar, İktisadi krizden iktisadın krizine isimli çalıştayımızın üçüncü oturumu başlamaktadır. Forum kısmı için, yazdığınız soru ve görüşlerinizi salon görevlisi arkadaşlarımıza teslim edebilirsiniz. Evet öğleden sonraki oturumumuzu başlatıyoruz. Yine ikinci oturumda olduğu gibi söz isteyenler konuşacak. Dolayısıyla ben sözü katılımcılara bırakacağım kiminle başlayalım. İşaya hocamla başlayalım buyurun hocam.

İşaya Üşür - Efendim ben ikinci kez söz alıyorum ama bu sefer başta yaptığım yanlışa düşmedim, İzzetin hocadan izin aldım işkence çekmeye hazırsan konuşacağım izin var mı hocam dedim, o da izin verdi işkence çekmeye hazırmış hazırlıklıymış, hem bedenen hem psikolojik olarak dolayısıyla sizde hazır olun, o da hazır olsun. Peki efendim şimdi benim niyetim, doğrusunu isterseniz bu kriz kavramının tarihsel gelişimini sunmak istiyorum. Dolayısıyla ben başka bir hikâye anlatacağım. Burada konuşulanların bana telkin ettiği bir diğer hikâye anlatacağım. Bu anlatılmayan bir hikâye değil, ama burada bir nedenden ötürü değerli dostlarımin bilmediklerinden de değil, ama madem bu kapitalizmi tartışıyoruz onun başka bir boyutu ya da boyutları var, izin verirsiniz ben biraz elimden geldiğince de kısa keserek bu konular üzerinde durayım. Şimdi bir tane üzerinde durduğum, bu krizin küresel bir boyutu olduğu üzerinde ısrarla ve haklı olarak duruldu, fakat muhtemelen vurgu farkından ötürü şu tür bir yanlışa anlaşılmaya mahal verecek bir boyut kazanmış olabilir. O itibarla ben biraz daha açık biçimde dile getireceğim, bu kriz kapitalizmin ilk küresel krizi değildir. Şimdi benim bilebildiğim kadarıyla kapitalist nitelikteki krizler içinde bir parça feodal ve tarımsal öğeleri kalıntıları da tortuları da taşımakla birlikte 1848'de başlar, 1857'ye öyle gelir. Efendim ondan sonra 1929 krizine kapitalizmin tabii en derin krizine gelinir. Fakat ondan önce çok fazla üzerinde durulmayan bazen de bilinmeyen, bizim solcular tarafından da çok fazla bilinmeyen 1873-1896 krizi de vardır, bir garip krizdir o. Şimdi bu önemli bir krizdir dönüm noktasının başlangıcını teşkil eden bir şeydir ve orada teorem tekrar revize edilir ama lütfen deyimlerime dikkat ediniz. Reforma uğratma, revize etme teşebbüslerinde bulunulur. Şimdi o hikâyeye girmeye-

çeğim, çünkü beni başka bir yere sürükler ve dağıtmış olurum. 1929 krizi ondan sonra gelir dolayısıyla bu liberal iktisada, liberal toplum kuramına, liberal politikaya deyim yerindeyse çatlak sesler daha öncesine götürülebilir ama benim buradaki amacım açısından 1873-96 krizi esnasında ve sonrasında dile getirilmiştir. Keynes biraz sonra ki biliyorsunuz kendisi Cambridge'de hocadır dolayısıyla muhtemelen biraz onun da etkisiyle ve büyük Marshall'ın da etkisiyle, iktisat teorisinde hakkı yenen üç beş isimden biridir Marshall da. Bu ders kitaplarında lütfen yanlış anlamayın ders kitaplarında yani mikro iktisatta gördüğünüz o firma teorisi Marshall'yan değildir. Marshall'yan adı altında anlatılabilir, Marshall'ın kendisini bence okuyun orada çok daha farklı bir şey söylüyor. Dolayısıyla mekanik bir şeye dönüştürülmüştür, o da bir bahsi diğer. Şimdi mekanik bir şeye dönüştürmek istemem, 29 kriziyle Keynes geldi Keynes'i eleştirebilirim şudur budur, doğrudur da söyleyeceğlerimiz ama pratik itibarıyla bu krizin teorisini Keynes yapmıştır ama ben size aklınıza gelemeyecek bir isim zikredebilirim krizin pratikteki ilk uygulanmasını öneren Ford'dur. Henry Ford, talep yönetimini, devletin müdahalesi etmesi gerektiğini ifade eder. Dolayısıyla sermaye birikim süreci içinde bir değişiklik oluyor bakın şimdi, eskilere gitmiyorum kasıtlı olarak, sermaye birikim sürecinde veya rejiminde değişimler olduğu zaman devletle sınıflar arası ilişkiler, dengeler değişiyor. Sınıf - sınıf ilişkileri değişiyor ama oradaki sınıf- sınıf ilişkileri kapitalist sınıfla çalışan kesim arasında değil, kapitalistlerin kendi arasındaki ilişkiler değişiyor. İşçilerin kendi arasındaki ilişkiler ve çelişkiler değişiyor ve bu iki temel sınıfın birbirleriyle ilişki ve çelişkileri değişiyor, farklılaşıyor. Bu sınıfların devletle olan ilişkileri değişiyor, tabii devletlerin birbirleriyle olan ilişki ve çelişkileri değişiyor. Bir diğer deyişle uluslararası ilişkiler değişiyor ve 29 krizinde en az o zamanki dünya ne kadarsa bugünkü kadar küreseldi. Çünkü küreselleşmeden benim anladığım kapitalist toplumsal ilişkilerin bütün toplumların en ince dokularına kadar işlemesi o zamanki dünya o kadardı, dokuları o kadardı, o kadar işliyordu. Dolayısıyla şu tarihsel problemi önce bir çözelim, demek ki teorik olarak bu kriz ilk küresel kriz değildir. Şimdi ikincisi üzerinde durmak dediğim çok atlayarak zıplayarak gitmek durumundayım, kapitalizmin kabaca 16.yy'dan bu yana bir dünya sistemi haline geldiğinden beri çelişkisiz olmaz. İki Dünya Savaşı'nı yaşamaz, özellikle II.Dünya Savaşı'ndan sonra hepimizin çok iyi bildiği işte iki kutuplu dünya meselesi, o tam bir ideolojik

bir saptırmaydı. 1989-1991'de gördük. Dolayısıyla sonra ne denildi, kutupsuz bir dünya tek kutuplu bir dünya falan. Doğru değil, tarihsel olarak doğru değil, teorik olarak doğru değil. Kapitalizm her zaman kendi kutbunu yaratmıştır ama kendi içinde. 16.yy'da bu böyledir, 16. ve 17. yy'da. 19.yy'da öyledir, 20.yy'da ve bugüne kadar öyledir. Tabii bu kutupluluğu yaratmasında sistemin bir başka özelliği daha karşımıza çıkar, eğer sistem beynelmilel bir hale gelmişse, küresel bir hale gelmişse sistemin yürütülmesi için bir hegemonik güce ihtiyaç vardır. İşte 17.yy'ın hegemonik gücü kabaca bugünkü Hollanda'dır, bugün biraz daha gelişmiş, Belçika'yı da biraz kapsar. Aşağı yukarı bu 90 yıl kadar sürer sonra İngiltere alır, kabaca sanayi devriminden sonra. İngiltere'nin hegemonik baskısı II. Dünya Savaşı'na kadar gider, efektif olarak zaten I.Dünya Savaşı'na kadar götürür. Fakat I.-II. Dünya Savaşı'nda artık efektif olarak onu götüremez, II. Dünya Savaşı'ndan sonra sistemin hegemonik gücü ABD'dir. Gelişmelere baktığımızda demek ki çelişkiler bu hegemonik güçle diğer ülkeler yani hegemon olmaya çalışan ülkeler, devletler, sınıflar vs. arasındaki mücadeledir. Aşağı yukarı bugünkü konuma benzer biçimdir, şimdi bunları oturtmadığımız zaman bir takım olayları gözden kaçırma olasılığımız artar diye düşünüyorum doğrusu. Bugün yine hegemonik güçle bir kriz yaşıyoruz, bu kriz aynı zamanda hegemonya krizidir. Şimdi bu güçlerden biri kaydığı zaman gider, fakat o arada farklı ülkeler çıkıyor. Hatırlatmak isterim 68'lerde, daha 68'lerde Avrupa Meydan Okuyor diye kitaplar yazılmaya başlanmıştı, gazeteciler ve akademisyenler tarafından. Şimdi Avrupa'nın meydan okuması kendi içindeki çelişkilerinin mevcut olduğunu gösterir. Sosyalist sistem henüz yıkılmamış, mevcudiyetini sürdürüyordu. Şimdi bugünkü çelişki, bu krizden sonraki çelişki hegemon güç ne olacak, Avrupa Birliğindeki bu son gelişmeleri de öyle anlamak lazım. Orada temel çözemedikleri bir problem benim naçizane kanaatime göre şudur; iktisatla iyi kötü bir birleşmeyi sağladılar, fakat siyasi olarak o birleşmeyi sağlayamadılar. Şimdi bunlar kapitalizmin işleyişi bakımından mekanizmalarının kendileri açısından düzgün işlemesi itibarıyla bu ikisinin birbirinden ayrılmaması gerekiyor fakat onu bir türlü sağlayamadıkları için problem çıkıyor fakat alttan alta da bu mücadele yürüyor. Yunanistan'daki bu olay, döviz kurları üzerindeki baskılar, IMF'nin talepleri, devlet müdahalesinin olması, dikkat edin sınıflar yeniden dağılıyor, yeniden oluşma süreci içine giriyor. Şimdi bugünkü olayları zan-

nediyorum bu hegemonya ilişkileri içinde algılamamızda yarar var ve sınıfların yeniden oluşumu, konumlanması açısından değerlendirmemiz lazım. Bir diğer meselede genellikle solun bir hatasının olduğudur, benim naçizane kanaatime göre, sol biraz mekanik alır bu olayları, halbuki öyle değil. Şimdi Yunanistan'da bir olay oluyor burada birtakım şu niye olmadı bu niye olmadı diye biraz üzüntülerimizi belirtiyoruz, belirtiyoruz ama solun kendisinde de ideolojik bir kriz yok mu? Bu yaşadığımız aynı zamanda bir siyasi kriz değil mi? Sol buna, sol derken de ben açık söyleyeyim Marksist solu anlıyor. Şimdi sistemin hoşnutsuzlukları artıyor, fakat bu hoşnutsuzlukları erteleyecek bir sol yok. Sol ne yapacağını henüz bilmiyor, bir de biraz daha yoğun benim kanaatime göre dışarıda biraz var daha yeni yeni toparlanmaya başladı. Teorik olarak toparlanmaya, düşünmeye başladı, örgütsel olarak, bu seferde örgütün yapısı nasıl olacak falan diye. Bunları doğal karşılamak lazım bu kadar ideolojiden baskılanmadan geçtikten sonra dünyada neler oluyor neler bitiyor eski düşüncelerini terk etmek de kolay olmuyor. Bu tartışmalar, buna benzer tartışmalar umut edilir ki bu üniversitedeki bu güzel insanlar burada kaldığı sürece bu akademik, bilimsel, hoşgörü ortamı sürdüğü sürece özel üniversitelerde de bunların tartışılması gerekir, devlet üniversitelerinde de, dışarıda başka organizasyonların tertiplemediği konuşmalarda da bunları tartışmak gerekir. Solu olmayan bir ülke, solu olmayan bir dünya eğer diyeyim yakışık alırsa öksüz ve yetim bir dünyadır. Nasıl bir tahayyül koyacaksınız insanların önüne... Bakın şimdi birtakım arkadaşlarıma şaşırtıcı gelecek bir önermede bulunayım; 1929 daha doğrusu I. Dünya Savaşı'ndan sonra Alman toplumu kendini korudu ama neyle korudu, maalesef faşizmle korudu, Hitlerle korudu, toplum kendini bir şekilde korudu. ABD beğenmesek de New Deal politikasıyla korumaya başladı, Sovyetler kendisini işte o zaman sosyalizme bağladı. Başka bir dünyanın mümkün olduğunun bilincine vardırırmak lazımdır ve bu başka bir dünyanın nasıl olduğunun kaba ana hatlarıyla da olsa resmini göstermek lazımdır. Başka türlü olmaz yani bu ideolojik hegemonyayı da kırmak lazımdır, bununda yolu metazoriden geçer. Ben başka bir şey bilmiyorum eğer biraz tarih biliyorsam. Yani şu kadar kötüdür bu kadar kötüdür, e tabii yani benim için elde var bir, başka türlü düşünen dostlarımla da, arkadaşlarımla da tabii ki olacaktır ama kapitalizm, kriz yaratır, hastalıklı bir şeydir doğrudur. Biz her birimiz kriz içinde değil miyiz? Her birimiz bunalım ge-

çirmiyor muyuz? Borcumuz yok mu, çocuğunuzun taksitini nasıl ödeyeceğinizi düşünmüyor musunuz? Hepimiz düşünmüyor muyuz, şu arabayı alacağız, bunu yapacağız hepimiz düşünmüyor muyuz ama bir taraftan da eleştirdiğimiz şeyler. Sistemin bize empoze ettiği şeyler, hepimizin cebinde birkaç tane kredi kartı yok mu? Sömürülüyoruz ama öbür taraftan sömürülmeye ortakta oluyoruz hepimiz, sistem o hale geldi. Bu konuda Richard Sennett'i okumanızı çok isterim, Karakter Aşınması diye Türkçeye de çevrildi mesela o kitabı lütfen okumayan dostlarım, arkadaşlarım varsa okusunlar. Görüşlerine katılmayabiliriz ama resmin silüetini veriyor orada, nasıl hepimizi alıp içine bunun solcusu, sağcısı da kalmıyor birimiz farkındayız, birimiz daha az farkındayız, çoğumuzda farkında değiliz. Şimdi son şunu bitireyim ben özellikle sevgili Doktora öğrencilerimize ve varsa lisansüstü öğrencilerime söylemek isterim, iktisat tırnak içinde kullansam da bir bilim olacaksa, bir toplumsal bilim olacaksa bir ütopyası olmalıdır. Ütopyası olmayan bir toplumsallık ve bunu teorize eden bir toplumsal bilim, benim yaşımda küçük sayılmaz akademik hayatla uğraşmamı da işte arkadaşlar bilir ayıp olur şimdi söylemem, başka bir şeye de benim aklım ermedi bugüne kadar. Ütopyası olmayan bir bilim olmaz ister bu fizik olsun, ister kimya olsun hele hele iktisat denilen şey gibi bir toplumsal boyutu nasıl bir dünyada yaşamak istiyorsunuz sorusunu kendisine sordurmuyor ise ya bizde bir hata var hocalar olarak kusura bakmayın ya da sizlerde bir hata var. Çünkü iktisat birebir neredeyse bu deyiimi çok beğenmesem de 'nasıl bir toplum içinde yaşamak istiyoruz'un da cevabını verir bir şekilde veya o alana ilişkin sorular sorar. İşte içinden geçmekte olduğumuz kriz nasıl bir toplumun içinde yaşıyoruz sorusuna verilecek cevabın da bir krizidir. İyi ki de solcular var kabul edilse de edilmese de en azından bu soruyu soruyorlar cevabını vermeye çalışıyorlar. Dinlediğiniz için hepinize teşekkür ederim.

Sinan Alçın - Hocam biz teşekkür ediyoruz, şimdi söz Mehmet hocamda buyurun.

Mehmet Türkay: Teşekkür ederim. Aslında benim anlatacağım şeyin büyük kısmını sağ olsun İşaya hoca zaten anlatmış durumda, teşekkür ederim hocam. Aklımda olan kurguya çok benzerdi. Ben biraz kavramsal temizlik yaparak başlamayı, kriz meselesini sonra konuşmayı düşünüyorum. Sabahtan beri aslında yapılan birçok konuşmada vurgulandı, kriz bir mekanizmadır dedik, kriz, dolayısıyla mevcut sürece içkindir dedik, bunu

biraz geçmişe doğru götürdüğümüzde krizlerle savaşların aslında bir diyaliktiği olduğu, bir karşılıklı ilişkisi olduğunu görürüz. İşaya hocanın anlattığı o süreci hatırlarsak, yani hegemonyanın el değiştirmesi sürekli krizler ve savaşlar üzerinden olmuştur. Dolayısıyla krizin çözümü 1929'a kadar bildiğimiz dünya ölçeğindeki büyük savaşlar çerçevesinde mümkün hale gelir. Peki, bundan sonra ne olur, bundan sonraki sürece baktığımızda aslında 1945'ten sonraki sürece yanlış bir kavramsallaştırma ya da yanlış bir tanımlamayla, uzun süre altın yıllar dendi. Kapitalizmin altın yıllarının olması birilerinin iyi birilerin kötü olması anlamına geliyordu aslında, ama bu yine bir kenara bırakılarak yine bir tanım yapıldı. Buna rağmen kapitalizmin krizlerini, içerdiklerini krizleri bir mekanizma olarak kullandığını düşünürsek 1945'ten 67'ye kadar geçen süreçte o çok büyük, çok yüksek büyüme oranlarının söz konusu olduğu dönemde, Amerikan ekonomisinde kâr oranları %50 oranında gerilemişti. Yani %21'lerden yanlış hatırlamıyorsam %11'lere kadar gerilemişti, yani böyle bir altın yıllar süreci yaşanmıştı. Dolayısıyla zaten 'içkinlik' dediğimiz mesele burada karşımıza çıkıyor. Diğer taraftan yine bu sürece dâhil yapılan tanımlamalara baktığımızda bir başka gerçeklikle karşılaştık bu süreçle beraber, 1945'ten sonra işte İşaya hocanın çerçevesini çizdiği soğuk savaş ve o kutuplu kutupsuz meselesi çerçevesinde baktığımızda savaşlar lokalleşmeye başladı bu süreçte. Yani Kore Savaşı'yla başlayan daha sonra Afrika'da, Latin Amerika'da daha sonra işte Vietnam vs. böyle gelen bir dizi lokal savaş çıktı. Bu tabii aslında kritik durumlardan biriydi, buna eşlik eden kriz süreçleri nasıldı diye baktığımızda 1970'lerden sonrada karşımıza krizlerin lokalleştiği, hatta 45'ten sonrası için de bunu söyleyebiliriz, krizlerin 'denetlenebilir lokalleşme' yaşadığını gördük. 90'lara kadar bu çok hızlı, çok belirgindi, bu krizler aslında bir tür sigorta krizleri olarak da düşünülebilir. Yani sermayenin dünya ölçeğinde değersizleşmesini önlemek üzere kullanılan bir sigorta mekanizması vazifesi gördüler ve bu küçük küçük dediğimiz krizler yine kapitalizme has bir mekanizmanın hayata geçtiği süreçler oldu. Söylendi sabahki toplantıda da, bu süreçte sermaye el değiştirdi yani sermayenin merkezileşmesi dediğimiz olgu krizler üzerinden çok ciddi yaşandı. 97 krizinde hatırlıyorum, o zaman bir çeviri yapıyordum, bir büyük şirket CEO'suna soruyorlar Kore'deki krizi. "Kore'de kriz çıktı ne düşünüyorsunuz diye. O gayet açık şunu söylüyor "Kriz onların krizi, biz biraz daha bekleyeceğiz, değersizleşmesini bekleyeceğiz sonra

gidip oradaki varlıkların satın alacağız". Nitekim böyle yaşandı o süreç sonra yine Korelilere döndü vs. ama o süreçte böyle bir elenme mekanizması çalıştı. Dolayısıyla sürecin dayandığı temel noktalardan bir tanesi bu elenme mekanizması. 70'lerden sonraki sürecin bu anlamda izlediğimizde yani lokalleşen krizler, lokalleşen savaşlar 1990'lı yıllardan itibaren kapitalizmin mekâna dönük olarak yayılma süreci tamamlandığında ki biliyoruz kapitalizmin mekâna dönük yayılması birkaç boyutuyla beraber gerçekleşir. Bir tarafından ilişkilerini taşır oraya, ikincisi kurumlarını taşır, bütün tarihi de aslında buradan okunabilir. Mekânın sınırına, mekânsal yayılmanın sınırına gelindiğinde ne oldu? Bu sefer geriye dönük denetim savaşları başladı, yani ilk olarak 90'ların başında Balkanlarda yaşanan süreci biliyoruz, sonra Irak meselesi, işte şimdilerde devam eden Afganistan, işte İran var yok, Kuzey Kore diyorlar vs. Sürekli Demokles'in kılıcı dünyanın tepesinde sallanır durumda. Bu daha geniş, daha büyük bir savaşın yine önleyici mekanizmaları olarak bu denetlenebilir savaşlar karşımıza çıkıyor. Bu sürecin, yani başka bir yerden baktığımızda, okuduğumuzda geriye dönük bu denetim savaşları ve bu geriye dönük denetim savaşlarının sonunda karşımıza nasıl bir dünya çıkacağını bilmiyoruz? Zamanında bu "ya sosyalizm ya barbarlık" diye tarif edilmişti. Gerçekten şu süreç ciddi bir barbarlık süreci olarak yaşanıyor, bunun tabii hiçbir garantisi yok, yani ne yana evrileceğiz sorusu burada çok kritik. Burada da yine karşımıza bir başka gerçeklik çıkıyor maalesef o da şu an tarihin tek yanlı aktığını görüyoruz, yani tarih gerçekten sınıflar içi ve sınırlar arası bir mücadelenin bir ifadesi olarak hayata geçiyorsa böyle bir durumdan bahsediyorsak burada bu işin yine İşaya hocanın çerçevesini çizdiği haliyle sol ayağı eksik. Sol ciddi bir tasfiye gördü, sadece Türkiye'de değil dünyada böyle bir tasfiye gördü, dolayısıyla şu an sermayenin kendi iç çatışmasının yazdığı bir tarih var, tabii ki bu tarih ciddi bir tehlikeyi de barındırıyor. Şimdi bu sürece yine kavramsallaştırması açısından baktığımızda bir başka durumla karşılaştık, 1970'lerin sonundan itibaren yani krizin ortaya çıkmasından itibaren bu kriz iktisada nasıl yansdı diye baktığımızda bunun iç yansıma alanı kalkınma iktisadında oldu. Sorun şuydu bu alanın kurucu iktisatçıları birden bire kalkınma iktisadına var mı yok mu diye sorgulamaya, hatta daha da ileri giderek, kalkınma iktisadının ölümünü ilan ettiler. Bir kısmı bunu böyle ifade etti bir kısmı hayır dediler işte devam ediyor, ama biraz daha farklı biçimde devam edecek. En önemli

kalkınma iktisatçılardan Lewis'in aslında bir vurgusu bizleri iktisadın krizi meselesini biraz daha net yaklaşıyor. Lewis'in kanaati şuydu; kalkınma iktisadı ölmedi dedi, kalkınma iktisadı bir duraklama dönemine girdi, bunun nedeni de önceliklerinin değiştirmesidir. Bu durum iktisat alanının birden bire duraklamaya girmesine neden oldu, dolayısıyla bu güç ilişkileri dendi sabahtan beri, evet bu güç ilişkilerinin aktörleri de karşımıza aslında burada çıktı. Nitekim 1980'ler ve 90'larda, 80'lerde gerçekten öyle bir süreç yaşandı ve 'neoliberalizm' diye tanımlanan bir referans çerçevesinde 'kalkınma' tartışılır hale geldi, yani artık aslı aktör piyasa mekanizması, dolayısıyla onun sağlayacağı olanaklardı. Şimdi bu zaten çok fazla yadırgayacağımız bir şey de değildi, en baştaki sürece baktığımızda da aslında yine klasik iktisatçılar diye tanımladığımız, tanımlanan iktisatçıların kendi formülasyonlarına baktığımızda da bu krizin ve bunun iktisada yansımalarının ipuçlarını her zaman buluruz. 1870'li yıllar krizi ve takip eden sürece baktığımızda orada karşımızda şöyle bir manzara çıkmıştı aslında, klasik iktisatçıların, işte söylendi, temel analiz birimleri sınıfı aslında kategorik olarak, çünkü geçmişe dönük yüzleri hesaplaşmanın en önemli aracı aktör olarak kavramsal olarak sınıf kavramıydı. İşte emek değer teorisi üstünden yapılan bir değerlendirme söz konusuydu. Ne zaman ki bu krizler çıktı ve kurumsallaşması kapitalizmin büyük ölçüde tamamlandı ve dendi ki 'öyle bir kuram oluşturmaliyiz ki değerın kaynağının emek olmadığını ortaya koyalım.' Koskoca bir şey değişti, klasik iktisadın bütün, daha doğrusu ekonomik politığın politik kısmı terk edildi teknik ekonomik kısmı kaldı. İşte marjinal analiz, faydacılık vs. gibi bir çizgiden itibaren farklı bir süreç yaşanmaya başladı. Demek ki maddi hayatın yeniden üretimini ihtiyaçları teoriyi de koşullandıran bir şeydi, tabii bunu mümkün kılan şey oradaki güç ilişkileridir. Şimdi burada keseyim, daha sonra konuşmak gerekirse o zaman söylerim, teşekkür ederim.

Sinan Alçın - Teşekkür ediyoruz hocam, tekrar dönmek üzere.

İşaya Üşür - Bir cümle ekleyebilir miyim? Belki konuşmaya da katkı olur.

Sinan Alçın - İşaya hocam buyurun.

İşaya Üşür - Efendim yine şu temel önerimi zikretmeme lütfen izin veriniz: biz sözcüklerle konuşuruz ama kavramlarla düşünürüz, düşünmek kavram işidir. Şimdi genellikle böyle durumlarda sözcükler aynı kalır fa-

kat kavramsallaştırmalar değiştiği için biz sanki aynı şey üzerinde konuşuyormuşuz gibi bir izlenim doğar, ama aslında özünde çok farklı şeylerden bahsediyor oluruz. Çok basit bir örnek vermeme isterseniz; Ayşe deriz ama sarı saçlı mavi gözlü Ayşe mi? Siyah saçlı, siyah gözlü Ayşe mi? Biri sözcüktür, biri kavramdır. Deyim yerindeyse bunları farklılaştırmak lazım. Şimdi genellikle bu kriz meselelerinde - krize daha sonra girerim zamanımız kalırsa onun etimolojisine- kapitalizmden söz edildi, neo-liberalizmden söz edildi, küreselleşmeden söz edildi. Şimdi benim naçizane kanaatime göre, bu üç kavramın teorik önceliği de diyebiliriz, eğer bu deyim yabancı sayılmayacaksa, ontolojik öncelik kapitalizmdir. Neo-liberalizm bir yeni sermaye birikim biçimini veya rejiminin hatlarını belirliyor diyelim. Kabaca 80'lerden itibaren süre gelen bir sermaye birikimidir. Küreselleşmeyi söyledim, dolayısıyla bunların kaidelerini, deyim yerindeyse, kapitalizm oluşturur. Şimdi, tartışmalarda kapitalizmi ön plana çıkarmadığınız zaman, neo-liberalizmi yani bir sermaye birikim rejim sürecini gündeme getirirsiniz ve tartışmayı oraya odaklıyorsunuz. Bu daha pratikte farklı da olsa burjuvazinin/kapitalistlerin işine gelir, çok da fazla sesini çıkarmazlar, o itibarla bu tartışmalarda teorik önceliğin, ontolojik önceliğin liberalizmde değil, neo-liberalizmde değil, küreselleşmede bile değil -onun bir yan özelliği- kapitalizmin kendisindedir. Ben bu kanaatheyim, sizinle de paylaşmak istedim. Teşekkür ederim.

Sinan Alçın: Teşekkürler hocam, şimdi söz sırası Metin Sarfati'de, daha sonra Hakan Ongan konuşacak. Buyurun hocam.

Metin Sarfati: Biraz önce söylediğim çerçevede o yüzyıllık süreci anlatmaya çalışacağım. Biraz değişik bir güzergâh izleyeceğim bunalımı anlatmak için. I. Dünya Savaşı'ndan başlamak istiyorum. Savaşın sonunda, oradan itibaren analizi daha önce değindiğim gibi iki ayaklı götürmeye çalışacağım. Malermé'ye uyararak; bir ayağı ekonomik politik, bir ayağı estetik... Biraz zor bir tahlil ama ne kadar yapabilirsem... Şimdi I. Dünya Savaşı'nın sonu... İşaya hoca bahsetti, Mehmet bahsetti... Orada önemli bir şeyler oluyor. Aslında bu tarihte önemli olan şeylerin başlangıç tarihi 1870... Birazdan oraya döneceğim.

I. Dünya Savaşı'nın sonunda para realitesini kaybediyor. Bunun ne demek olduğunu herkes biliyor. Para altına karşı konvertibilitesini kaybediyor.

Bir anlamda sembol ile temsil ettiği şey arasındaki ilişki kopuyor. Para altından koparak temsil ettiği değerden uzaklaşıyor. Yabancılaşma başlıyor böylelikle. Para sembol olarak temsil ettiği şeyi artık temsil edemez duruma geliyor. Tesadüf mü bilemiyorum ama ekonomi politik düzeyinde paranın realitesinin bitişinde, estetik düzeyde, örneğin edebiyatta eş değer bir gelişme var. Ne oluyor, roman bitiyor. Daha doğrusu realist olanı bitiyor. Anti roman başlıyor. Anti roman sahneye gelişini André Gide ile yapıyor. Birazdan André Gide'in amcasına Charles Gide'e geleceğim. André Gide biliyorsunuz ünlü Fransız iktisatçı Charles Gide'in yeğeni. André Gide hangi yapıtıyla yeni dönemi başlatıyor; "Kalpazanlar"la. Özgün ismi "Les Faux - Monnayeurs"... Bu romanda dil artık gerçekliği yansıtma işlevini yitiriyor. İşıya hoca biraz önce söyledi; dil gerçekliği yansıtmıyor artık. Evet, iki şey aynı anda oluyor; ekonomi politığın düzeyinde para gerçekliğini kaybediyor, estetik düzeyde de dil gerçekliği aksettirme özelliğini yitiriyor. Yani iki düzeyde aynı anda eş bir gelişim oluyor. Bir; para gerçekliğini kaybediyor, iki; dil gerçekliğini kaybediyor. Yani değişik bir şekilde ifade etmek istersek sembolle onun temsil ettiği şey arasında kopukluk başlıyor. Yukarıda dedik ki; Mallarmé'ye göre ekonomi politikte estetiğin bileşkesi bize her şeyi verir. O zaman bunalımı da veriyor olmalı. İki düzeyde de kopukluk orada, o dönemde bunalımın tohumlarını serpmeye başlayacak. Bu kopukluğun veya bu kırılmanın temel nedenini tespitite ben Foucault'ya katılmayacağım. Foucault temel kırılmayı Ricardo'dan başlatıyor. Ben temel kırılmayı Walras'tan başlatacağım. Ekonomi politikteki ve estetikteki eş anlamlı temel kırılmalar Walras'la başlıyor diye düşünüyorum. Bu hipotezi nasıl ileri sürüyorum anlatmaya çalışacağım. Mesele; değer kavramında... Ne oluyor? Smith-Marx eksenindeki ekonomi politikte -biraz evvel Mehmet söyledi-değer kavramı, Walras'tan itibaren anlamını yitiriyor. Smith-Marx eksenini yanlışlıkla söylemedim bilerek söyledim. Değer kavramının ekonomi politik düzeyinde Walras'tan itibaren anlamını yitirmesi, estetik düzeyde Balzac-Zola ekseninden Mallarmé-Cézanne eksenine geçişle tamamlanıyor. Ekonomi politığın Walras'taki kırılmasına Gide "Kalpazanlar Romanı"nda eşlik ediyor. Ekonomi politik düzeyinde değer krizi, estetik düzeyde romanın kriziyle, dildeki kriz ile bütünleşiyor. Ekonomi politikteki kriz yansımalarını estetik düzeyde buluyor. Ne oluyor estetik düzeyde? Reel olandan sürreel olana geçiş başlıyor; Cézanne'dan başlıyor. Edebiyatta Balzac'tan

Mallarmé'ye, resimde Cézanne'a geçiş ve kırılma, Smith-Ricardo ekseninden Walras-Menger eksenine geçişle ve kırılmayla bir uyum, bir eş anlılık göstermiyor mu? Şimdi tekrar anti romana dönebiliriz. Anti romanı paranın konvertibilitesini yitirmesiyle eşleştirmiştik ama bunu da Walrasgil devrimin bir sonucu olarak görebiliriz. Bu durumda ekonomi politik düzeyinde Walras'la başlayan kırılma estetik düzeyde anti romanı doğuruyor demek daha doğru olacaktır. Temsil krizi, ama benim temsil krizi dediğim yani sembolle şey arasındaki kriz aynı anda iki düzeyde birden patlak veriyor ama önce ekonomi politikte patlak veriyor. Walras'la beraber para sahiciliğini kaybediyor. Aynı anda Gide'in "Kalpazanlar"ındaki ilişkilerde sahiciliğini kaybediyor. Değer objektif olma niteliğini kaybediyor, nesnel gerçeklik aynı anda kayboluyor, estetik düzeyde dil, nesnel gerçek olma niteliğini kaybediyor. Değer bir kez insan emeği içerikli olmaktan Walras'la beraber uzaklaştırılınca değer sübjektif bir nitelik kazanıyor. Değer benim için başka, onun için başka oluyor. Bugün benim için değerli olan, yarın benim içinde değerli olmayabiliyor. Walras'ın neoklasik teorisinin fayda değeri böylece emek değerini yerini alıyor. Ama fayda değerini de altına bakmak lazım. Teori fayda-değer dese de onun ismi aslında zevk-değer. Hedonizmin egemenliğinin önü açılmış oluyor böylece. Gide'in romanında eşdeğer betimlemeler var. Gerçek olmayan baba var, sahte baba var. Sahte babanın oğlu sahte para basıyor, sahte babanın oğlu kalpazan. Sahte baba ama aynı anda yargıç... Yargıç burjuvazinin temsilcisi... Romanda sahte olan gerçek olanın yerine geçiyor. Gide diyor ki; "Gerçeklik zaten yoktur." Demek istiyor ki gerçeklik sadece bana göredir. Balzac'ın gerçekliği artık bitmiştir. Zola'nın gerçekliği artık bitmiştir. Maupassant'inki de artık öyle. Smith'in gerçekliği Marx'ın gerçekliğiyle birlikte bitmiştir. Gerçeklik romancının ve ressamın algısındadır, gerçeklik benim ve onun algısındadır, gerçeklik iktisatçının kendi algısındadır, gerçekliğin ta kendisi artık yoktur. Artık demek istediğime yavaş yavaş geliyorum. Gerçeklik bittiğine göre hayal dünyasının önü açılmış demektir. Madem gerçeklik yok, ben artık gerçekliği istediğim gibi hayal ederim. Gerçekliğin yerini hayale bırakması ekonomi politik düzeyinde bir anlamda borsa zihniyetini hatırlatmıyor mu? Walras biliyorsunuz eserini borsada yazıyor. Artık bir tespitte bulunmanın zamanı geldi. Bugünün krizi nerede patlak veriyor? Borsada... Öyleyse bugünün krizinin temelleri Smith'te mi Marx'da mı atılıyor? İkisinde de olmadığı açık

değil mi? Bugünün hazırlayıcısı Walras-Menger çizgisi değil mi? Klasiklerin dünyasında para sahibidir. Hume, 1700'lü tarihlerde yazdığı makalede şöyle demiyor mu; "Para bir mübadele aracı, bir ticari meta değildir. Ben krallığımızdan paranın yok olup gitmesine değil, kaynaklarımızın, nehirlerimizimizin, ormanlarımızın tükenmesine üzülüyorum". O dönemde Balzac'ın romanında da insanlar sahibidir. Smith'in dünyasında borsaya yer yoktur. Edebiyatta Maupassant'ın dünyasında da yoktur. 1839'da yazıyor romanını Balzac. Diyor ki; "Ne istiyorsunuz, paranın ahlakı yoktur, borsada hırsızlık yasal hale gelmiştir, teke tek olan her şey suç iken aynı şeyi herkes birden yaptığında suç olmaktan çıkıyor". Maupassant da şöyle diyor; "Borsada işlemler hayalidir. Tek önemli değer hayaldir". Guérien dostumdur. İyi bir matematikçidir. Fransa'da otistik iktisadın önde gelen isimlerindedir. Hesapladım der; "Borsada herkesin birden kazanması veya bir kişinin sürekli kazanması mümkün değildir". Bugünkü toplum artık hayalle gerçekliğin örtüştüğü yerde... Matematik aslında çok değerli bir araç olabileceksen finansal matematik onu kendi hayal dünyasının aracı ve sığınağı yaptı.

Konumuz krizdi. Nerede kriz? Nihayet geldik. Kriz şurada; gerçeğin hayalle örtüşemediği yerde kriz var. İşaya hoca söyledi; "Benim cebimdeki kredi kartlarının tükendiği yerde benim için kriz var, bankadan icranın geldiği yerde kriz var, filanca devletin borçlarını ödeyemediği yerde de kriz var ve birey için Yunanistan'ın krizi kendi krizinden daha önemli değildir". Estetik düzeyde, krizlerde Walras-Pareto çizgisinin yansımaları André Gide'den geçerek Cézanne'da ve Kafka'da beliriyor mu? Kafka'yı hatırlayın, Kafka'daki şahsın bunalımını hatırlayın. Gerçeklik çünkü artık kaygandır. Benim için başkadır, onun için başkadır; gerçeklik yoktur. Şimdi gerçeklik yoksa hep birlikte neyi konuşacağız? André Gide diyor ki romanında; "Herkesin sahtekâr olduğu bir dünyada sahtekâr olmadan yaşarsanız siz suçlu olursunuz". İktisatçı Charles Gide *İktisadın İlkeleri* isimli kitabında "kötü paranın iyi parayı" kovmasını anlatır. André Gide'in romanında da kötü insan iyi insanı kovuyor. Görülmüyor mu, estetiğin ve ekonomi politiğin bileşkesi bize bugünkü toplumu ve insanı veriyor. Neo-klasik dünyada gerçeklik tek tek herkesin algısına bırakılmamış mıdır? Smith-Marx çizgisinin gerçekliği herkesin algısında yatmıyor mu? Gerçeklik bu anlamda tekti. Yukarıda söylediğimi tekrar ediyorum; kırılma Ricardo'da değil Walras'tadır. Bugünün belirlenmesi moderniteden geçerek post-modernitenin belirlenmesi

bana öyle geliyor ki Walras'ta. Cézanne diyor ki; "Benim resmime bakınca bir şey göremezsiniz, ne göreceğimi ben kendim bilirim. Gerçeklik kendi gerçekliğimdir, kimsenin gerçekliğini resmedemem". Diğer bir neo-klasik Mises diyor ki; "Kendi eylemini diğerlerinin eylemiyle uyumlaştırma çabası bireyi geleceği anlama çabasında bir spekülâtör yapar". Evet, dünya artık spekülâtörlerin dünyasıdır. Mallarmé'nin her şeyi bugün artık parçalanmıştır. Ekonomi politik ve estetik Smith'te bir bütündü, bugün iki ayrı parçadır. Bugün Cézanne'ın, Nietzsche'nin dünyasıdır. Freud'un parçalanmış kişilikleri de hazır. Psikiyatristler iyi iş yapıyorlar duyduğum kadarıyla. Herkes hasta çünkü... Şizofreni yaygın. Uygarlık hasta. Tekrar Malraux ile bitirmek istiyorum; "İnsanlığın durumu" şu an ancak krizle tanımlanabilir. Teşekkür ederim.

Sinan Alçın - Teşekkür ediyoruz katkınız için, söz sırası Hakan Ongan'da ardından Murat Birdal söz alacak.

Hakan Ongan - Şimdi Sayın Sarfati'nin bu idealizm dolu -idealist felsefenin ağırlıklı olduğu- konuşmasını ilgiyle izledim ama şimdi bunun bir de Marx'ın da ifadesiyle ayaklarının üzerine oturmasının da zamanı, en azından benim açımdan bunu denemenin de bir zamanı. Öncelikle, şu ana kadarki uzlaşmaları bir toplamakta fayda var. Şunu kabul ettiğimizi düşünüyorum; kapitalizmde sürekli olarak bir kriz hali var. Yani, fizikçilerin dediği gibi, aslında hareketsizlik hali de hareketin bir parçasıdır ifadesi buraya da uygun. Yani yüzde 1'lik, yüzde yarımlık büyümeleri hareketsizlik olarak kabul edecek olursak bir şekilde krizi de hareket anı olarak kabul edecek, düşünecek olursak bir şekilde kriz bu sürecin bir parçası. Peki, hangi sürecin parçasından bahsediyoruz? Biz nasıl bir değerlendirme yapıyoruz? Kriz, bildiğimiz bu konjonktürel iktisadın, makro iktisadın aslında özü makro iktisat olan yapıda ani, beklenmedik sert düşüşleri ifade eder, yani konjonktürde bütün ülkeler, bütün gayrisafi yurt içi hâsıllar, belirli bir büyüme trendi etrafında dalgalanırlar, kriz dediğimiz şey de aslında bu dalgalanmanın biraz daha sert bir şekilde gerçekleşmesi halidir. Kriz denen bir şey var, yaşadığımız somut olgular bunu yaratıyor yani hayatın içerisinde yaşıyoruz, bir yerlerde çalışıyoruz ücret alıyoruz, birilerimiz işte bir şeyler üretiyor, fakat bir gün bir bakıyoruz ki bu süreç tıkanmış. Şimdi bu sürecin tıkanmış olması evet somut bir olgudur ancak demin değerli hocalarımızın da söylediği gibi aslında krizin derinleşmiş haliyle -gündelik hayat içerisinde

olup bitenlerin de- kriz olduğunun ayırımında değiliz. Yani işsizliğin yüzde 15 patikasına geldiği bir dünyada kriz diye bir şeyden bahsediyoruz, e kriz değil mi yüzde 15, yüzde 10 yani onu üç dört kişilik bir nüfusla çarptığımız zaman zaten insanlık bir krizde. Düşünsel olarak krizde değil mi? yani kriz mutlak suretle böyle işte borsaların çökmesi, tabii bunlar borsaların önemli göstergeleri, ama çok daha ciddi bir durum var. Elimizde birtakım araçlar var. Ortodoks iktisadın bize sunduğu birtakım araçlar var. Her ne kadar çözüme katkı sağlamasa da anlık birtakım sorunları çözme yeteneğine de sahip bu araçlar. Neticede binlerce yıllık olmasa da yüzlerce yıllık bir birikimden bahsediyoruz, yani bu konjonktürün çeşitli dalgalanmalarında birtakım araçlar sunuyor, bunlar süreci biraz daha ötelemeye yardımcı oluyor. Fakat burada, konuşmanın aslında sabahki bölümünde de dile getirmeye çalıştım, farklı bir yerden bakmamız, farklı bir bakış açısına sahip olmamız gerektiğini de düşünüyorum. Hemen şöyle kendimi ifade edebilmek için biraz da basit bir örnek seçmek istiyorum. Biz düşünürken soyutlama yaparız, buna insan beyni de çok müsaittir. Yani kırmızı, beyaz, üçgen falan bunların hepsi soyutlamadır, dünyada bütün gördüğümüz sonsuz şeyi aslında bir kavram içerisinde netleştiririz biz. Fakat bu soyutlamalardan hareketle, bütün birtakım değerlerin, unsurların ortak özelliklerini keyfi olarak seçip de bir iktisadi hayatı, bir dünyayı tasvir etmemiz mümkün değil. Bu nedenle de kifayetsiz, bu nedenle de çözümsüzlük büyük ölçüde saklı. Hemen basit bir örnek vereyim; şimdi emek, arz-talep şimdi Marxist bir bakış açısı bunun özüne iner, bunu soyutlar, bütünle olan ilişkisine iner, soyut olan kavrama ulaşır. Soyut emek kavramına ulaşmasıyla birlikte artık artı-değer yani kârla olan, sistemle, bütünle olan ilişkisi çok net bir şekilde ortaya çıkar. Oysa biz bu kavramları bu şekilde özlü bir şekilde, bütünle, özülle tekrar bağdaştırmadan değerlendirecek olursak katacağımız bir şey yoktur. Farz edelim ki bu değerleri bilen insanlar olarak, bugünkü birikimimizle, antik çağ kölelerin olduğu bir döneme gitsek, iktisatçıyız ya, bu bilime sahibiz, bir katkımızın olması lazım değil mi? Bir fizikçi için katkı vardır gider 300 yıl öncesine gittiği zaman onların bilmediği bir şeyi ifade eder. Bu birikimle biz oraya gittiğimizde -Marxist birikimin dışındaki birikimden bahsediyorum- katacağımız bir şey yoktur. Katacağımız birikim neden yoktur? Çünkü bildiğimiz kavramlar şunlar; emek, arz, talep. Orada da emek, arz var, orada da talep var, yani köleler var. Emek arzı, köle arzı, bü-

yüme ihtiyacı, büyüme arttığı zaman daha fazla emeğe ihtiyacınız var gideceksiniz savaşıacaksınız, savaşmak için çelik gibi bir şeyler yapmanız gerekiyor kendinizi korumanız için. Emeğin bir kısmını oraya savuracaksınız ama bu kavramlarla hareket ederek o dönemin bittiğini göremezsiniz. O dönemin krizlerini de göremezsiniz hiçbir şeyi de göremezsiniz: aynı bugün olduğu gibi! Bu kavramlar bize aslında -evet kategoriktir- belli kategoriler sunar bu kategoriler düşünmemiz için kuşkusuz çok önemlidir, Marx da kullanmıştır nitekim. Ama "Marx kullandığı için çok önemlidir" değil ama bunlar kullanılabilir kategorilerdir. Ancak gerçekten görünüşün öze dönüşmesi yani bir şekilde meselenin bir bütünle olan ilgisini, alakasını bu şekilde tespit etmemiz mümkün değildir. Şimdi, hemen biraz daha bugüne doğru gelelim o kadar yüzyıllar öncesine gittik, finans krizi şimdi değerli hocamın söylediği gibi bir finans krizidir tutturmuşlar gidiyor, görünüş budur. Finansal alanda sermaye artık saldırıya geçecek yer ararken finans diye bir alan buldu, şimdi krizi kimse bilmiyor diyoruz ama bu biraz da kaçınılmazdır. Mesela bugünkü krizi görmediler mi sanıyoruz görmemiş olmaları mümkün mü? Yani bir amazon.com'un Boeing firmasına eşit değerde olması görülmeyecek bir şey mi? Aptal mı bu adamlar? Ne yapmaya çalıştıkları 2000-2001 yılında faizlerle, bir takım para politikalarıyla bunu engellemeye, bu balonu kontrollü bir şekilde indirmeye çalıştılar ama kaçınılmaz olan bir süre daha ertelemek zorunda kaldılar. Tekrar para politikalarını eski seviyeye çektiler. Nitekim bu uyguladıkları politikalar borsa endeksini yüzde 70 oranında azalttı. Neticede kaçınılmaz olan bir süre gecikmeli de olsa hangi politikaları uygularsanız uygulayın karşılaşmamanız mümkün değil. Şimdi, peki neden bahsediyoruz nasıl bakacağız bu finans krizine? Az önce hocam çok güzel söyledi; şimdi mesela niceliğin niteliğe dönüşmesi denen bir hadise vardır. Örneğin para, bu krizi açıklamak için Ortodoks iktisadın verdiği araçlarının ne kadar yetersiz olduğunu gördük, oysa bakın para belirli bir nicelikten belirli bir artış sağladıktan sonra sermaye haline dönüştüğü çok açık. Ondan sonrada bir takım emek sömürsü işlevini yerine getirebiliyor; fakat bu daha da arttığı zaman artık o alan ona yeterli gelmiyor başka alanlar bulmak zorunda hissediyor. Bu başka alanlar, tabii ki piyasayı genişletmek gibi amaçlarla diğer alanlarda faaliyet gösterirken aynı zamanda başka bir şey daha yapıyor yani doğada yaptığı tahribatı aslında kendi içinde de yapıyor. Yani bankacılık sistemi bir şekilde, bir para yaratma

mekanizması var, bu para yaratma mekanizmasını sonsuz sayıda türev, yani sonsuza bölecek şekilde ilerletmeyi düşünüyor. Alıyor aktifini olduğu gibi götürüyor, bir başkasına kiraya veriyor, belirli bir komisyon karşılığı veriyor, o bir başka noktasına veriyor; biz gidiyoruz para yatırıyoruz, paralarımız tekrar alınıp bilanço tekrar sıfırlanıyor. Şimdi dolayısıyla bu denge- nin sağlanması için en azından bazı ülkelerde ne olursa olsun bu cari açığın devamını sağlayacak politikalar belirlenmesi gerekti. ABD bunlardan birisidir. ABD bu yapının bu birbiriyle eklenmiş yapının, kurgulanmış yapının bir parçasıdır. Türkiye’de böyle. Hangi siyasi iktidar ne yaparsa yapsın, onun o iktidarda kalması lazımdır çünkü uyguladığı politikalar eklendiği sürece devamını sağlayacak politikalar. Sürekli sosyal demokrasiyle ilgili birtakım şeyler söylendi; evet, doğru bir topal bacağı niteliğindedir sosyal demokrasi bugün. Fakat şunu da anlayamıyorum, mesela sosyal demokrasinin bugünkü işlevi nedir mesela? Mesela ben size bir çelişkiden bahsedeyim sosyal demokrasinin bugünkü dünyaya katacağı şey sıfırdır. Bakın çok basit bir çelişki, işçi ücretlerini artırma yönünde genel bir politika belirlemek durumunda eğer bir parti genel bir sosyal politika demokrasiye yansaydı, sosyal demokratik yöntemler uyguluyorsa. Oysaki bu bir süre sonra teknolojinin yeni bir hamle yapmasına, dünya ölçeğinden bahsediyorum teknolojinin gelişmesine sebep olacaktır, teknoloji işsizliğe sebep olacaktır neticede yani bu sarmal kapitalizmin bu üretimdeki başarısının aynı şekilde insanlara tükettirme yolundaki başarısızlığı derinleştirecektir. Yani neresinden tutarsanız tutun bundan sonraki süreç aslında pek çözümü öngörebileceğimiz durumu ifade etmiyor ama buradan da şöyle bir temenni sadece söylenebilir, hani yansımanın yansıması denen bir hikâye vardır ya, işte hümanizm mi diyelim başlangıç için buraya, sosyal demokrasi bunun anti tezi olsun bence sentez de Marxizm olacaktır.

Sinan Alçın - Teşekkür ederiz hocam, Murat Birdal söz sizde.

Murat Birdal - Evet, teşekkürler. Ben şimdi kısaca krizin nedenlerine de inip biraz kolay eleştirilebilecek bir argüman olacaktır bu kadar kısa süre içerisinde bunu özetlemek, ama bunun sonucunda ortaya çıkartılan önlemleri, nedenleri iktisadın paradigmasında kırılma yaratıp yaratmadığını tartışmak istiyorum. Şimdi Hakan’ın bıraktığı yerden devam edersek, aslında Marx sermaye birikim sürecini iki aşamadan ibaret sayıyor bir tanesi artı-değerin üretim süreci, yani bildiğimiz üretim süreci, ikincisi de artı-de-

ğerin realizasyonu. Bu iki koşul, aslında genel anlamda ve kapitalizmin genel çelişkisini de ortaya koyuyor: yani, işveren işçiye olabildikçe daha az ücret ödemek istiyor ve ödediği ücret ne kadar azalırca ürettiği artı-değer artıyor ama diğer yandan ödediği ücret azaldıkça piyasadaki talep gücü zayıflıyor. Dolayısıyla artı-değer daha zor bir şekilde realizasyona uğruyor. Şimdi bu temel çelişki aslında kapitalizmin bütün nihai çelişkisidir. Marx'ın deyimiyle, kapitalizmin krizlerinin hemen hemen tümünün ardında yatan temel etken. Şimdi, peki neden balonu finans piyasalarında görüyoruz? Yani, zaten kâr oranlarındaki düşme biraz da totolojik bir şey oluyor, zaten kâr oranlarında düşme krizine neden oluyor. Yani kâr oranlarındaki düşüş zaten bizzat krizin kendisi, reel sektördeki kâr oranlarıyla finans piyasasındaki kâr oranları arasında müthiş bir asimetri oluşuyor böyle dönemlerde. Finans piyasasında sermaye arttıkça oradaki kâr oranları artmaya başlıyor. Şimdi Metin hocam az önce dedi ki "herkes kazanamaz borsada" evet kârı realize ettiği noktada herkes kazanamaz ama kârın realize olmadığı koşulları düşünelim yani endeks 22.000'den 57.000-56.000 seviyesine geldi değil mi çok kısa bir süre içerisinde? Şimdi paramız orada durduğu sürece hepimiz kazandık, hem de yüzde 150 kazandık ama paramız orada duruyor, daha cebimize koymadık paramızı. Şimdi bu koşulda herkes kazanabiliyor. Keynes şunu söylüyor; bir tarafta para talebi var diğer tarafta da tahvil piyasası var ama daha sonra? Keynes çok iyi biliyor hisse senetlerini, diğer yatırım araçlarının varlığını ama bunların yerine basitleştirme amacıyla özellikle tahvil piyasasını ele alıyor. Bizim okuduğumuz basitleştirilmiş Keynesyen teori budur. Bunlar da, diğer yatırım araçları da yani hisse senetleri, emlak yatırımı yani diğer varlık fiyatları da aslında tahvil piyasasının alternatifleri olarak işlev gösteriyor. Şimdi bu süreçte yaşadığımız veya geçmiş dönemde Hakan'ın bahsettiği NASDAQ krizinde yaşadığımız buydu, reel sektördeki kâr oranları düşmeye başladıkça finans piyasasında artan oranda bu artı, kalan fonların reel sektöre akmayan fonların finans piyasasına aktığını görüyoruz. 2000'lerdeki krizde bu teknoloji hisselerine yoğun olarak aktı müthiş değerlendirildi yani Hakan'ın da dediği gibi amazon.com Boeing firmasından daha değerli hale geldi yine aynı şekilde Yahoo biliyorsunuz o dönemin en gözde şirketi. Çok kısa süre içerisinde yüzde 400'lerde değer kazandı bu şirketler ve hiçbir şey yok ortada, yani Amazon dediğiniz bir bilgisayar sisteminden ibaret değil mi? Bir sürü yayıncıyı bir-

birine bağıyor ama ortada hesaplama çalışsanız defter değeri diye bir şey yok. Yani şirketlerin defter değeri ile piyasa değeri arasında makas oluşmaya başlıyor bu sũreçte. şimdi dediğim gibi spekulatif finans piyasalarını reel kesimden ayıran en önemli etken bu. Buraya sermaye girmeye devam ettiği sũrece bu piyasalar büyüyor. Bu açıdan cazip, ne zaman patladı kriz? Sermaye girişi duraklama noktasına geldiğinde. Mesela 87 krizi vardır; hepinizin bildiği en önemli borsa krizi, borsa çöküşüdür. Halen daha ekonomistler çöküşün temel nedeni üzerinde uzlaşmamıştır. Yok, aslında görünürde bir neden, yani gerçekten ufak, Orta Doğu'da bir yerde bir saldırı var, gözükken o gün içerisinde olan, ama temel bir neden yok. O gün neden olduğu bilinmiyor çünkü bir noktada artık duraklama başlıyor ve para gelişinin durduğu düşüncesi yatırımcıya hâkim olduğu zaman, artık bir hızlı kâr realizasyonu bütün piyasalarda çöküşü getiriyor beraberinde. şimdi NASDAQ krizinde bunu yaşadık daha sonraki sũreçte FED buna nasıl müdahale etti? Faiz oranlarını aşağıya çekti. Tekrardan yatırımları teşvik etmek amacıyla, ama reel sektördeki dengeleri değiştirecek bir hamlede bulunmadı. Neydi buradaki temel sorun? Gelir dağılımı hızla bozulmaktaydı. Yani, Marx'ın işaret ettiği durum. 70'lerden itibaren ABD'de gelir dağılımı hızla bozulmaktaydı, ücretli kesimin gelir seviyesi hızla düşmekteydi, kısmen ara ara Clinton döneminde böyle istisnai bir toparlanma vardır, bunun dışında gelir seviyesinin istikrarlı bir şekilde düştüğünü görüyoruz. Peki, tüketim nasıl canlanıyor, tüketim nasıl ayakta duruyor? şşte bu varlık kanalları sayesinde. Varlık fiyatlarındaki şişkinlik, Amerika'daki çok büyük bir nüfusun hisse senedi piyasasında veya daha sonra yaşanan sũreçte balonun oluşumunda rol oynayan emlak piyasasında bir şekilde ya ev sahibi ve de çok büyük bir oranla bir şekilde ya emeklilik fonları sayesinde ya da doğrudan hisse senedi sayesinde oluyor. Bu fiyatlarıdaki artış kişilerin gelir beklentisini dolayısıyla harcamalarını da artırıyor. Aynı şekilde yatırım harcamaları da varlık fiyatlarındaki şişkinlikle beraber artış gösteriyor. şimdi daha sonraki sũreçte emlak piyasasında bir hareketlenme görüyoruz düşük faizlerle birlikte, fonlar bu sefer emlak piyasasına kaymaya başlıyor. O dönem ben ABD'de öğrenciydim. Bunu görüyorsunuz; yani, bir öğrenci bir ev alıyordu birkaç sene çok ufak bir sabit ücret ödeyerek 10.000-15.000\$ gibi bir ücret ödeyerek şşte 120.000\$'a bir ev alıyordu aylık kira öder gibi mortgageını ödüyordu. Hatta oradan elde ettiği gelirden bir şekilde 10-

15.000\$ buluşturduğu anda ikinci bir ev almaya başvuruyordu. Bu yolla doktora öğrencisi olup üç ev sahibi olan insan oldu, tabii bunlar krizle birlikte, ellerindeki her şeyi kaybettiler. Şimdi buradaki temel sorun, dışarıdan Amerikan mortgage piyasasının fonlanmasıydı. Gerçekten güvenli araç olarak görülen dolar daha sonra da yatırım araçları, büyük bir talep gördüler ki bu da Amerikan ekonomisinin büyümesini, gelişmesini mümkün kıldı. Şimdi sanırım bu, kabaca finans piyasasında neden balonların oluştuğunu anlatıyor, krizi dolayısıyla finans piyasasında görüyoruz ve görmeye de devam edeceğiz, bunda bir değişim olmayacak ama bu finansal kriz tanımını karşılıyor mu? Hayır karşılamıyor. Krizin başlangıç noktası reel sektördür. Eğer finans kesiminde bir balon görüyorsak burada reel sektörün krizinden bahsedebiliriz hali hazırda. Şimdi kriz sonrasında alınan önlemlere kısaca değinmek istiyorum. Kriz sonrasında iktisat camiasında artık bir kırılma yaşanıyor, iktisat anlayışı değişecek gibi beklentiler ortaya çıkıyor. Marx'ın kitaplarında büyük satış patlaması yaşandı, keza yine Keynes'in kitaplarında büyük satış patlaması yaşandı. Yine Keynes yazarlarının popülerliğinin arttığını görüyoruz. Krugman iki kitap bastı, Schiller'in *Animal Spirits*, Hayvani Güdüler kitabı çıktı yine Schiller'in -biliyorsunuz emlak piyasası üzerine çalışıyor- emlak piyasasında spekülasyon üzerine güzel bir kitabı var ama bunlar sorunun kökenine inmekte son derece yetersiz. Böyle bir çaba da gütmüyorlar zaten. Son derece bölgesel, mesela spekülatif davranışı açıklamaya çalışıyorlar. Demin kurduğum şema içerisinde dikkat ederseniz bireysel davranışın dışında bu bir zorunlu süreç, yaşanmak durumunda olan bir süreç. Elbette ki bireysel davranışlar bireylerin psikolojisi bu süreci besliyor ama bireylerin psikolojisinden bağımsız bir süreçten bahsediyoruz, en azından Marxist bakış açısıyla. Geçtiğimiz sene içerisinde 10-15 tane kitap çıktı iki farklı cepheden liberaller ve Keynesyenler tarafından *New Deal*'in tekrar anlatıldığını görüyoruz. Bu, tarihe olan artan ilgi-den kaynaklı değil, önümüzdeki süreçte izlenecek politikaları etkileme çabasıdır. Marxist solda da çok ciddi sorunlar vardı. Bu krizden farklı bir şey çıkabilir mi? şeklinde kendi yazılarımda da, Sinan Alçın ile yaptığımız televizyon programında da ağırladığımız konuklarla bunu çok tartıştık böyle bir şey olmayacağını bunun krizin başlı başına böyle bir dönüşüme yol açmayacağını çok vurguladık. Şimdi uygulanan politikalara baktığımızda, Keynesyen politikalar diye öne sürülen -ne kadar Keynesyen olduğu tartış-

şılır ama- özellikle yeniden gelir dağılımını halk çıkarı doğrultusunda genişletecek politika değişiklikleri olmadığı görüyoruz. Yani çok temel, mesele Amerika'da Obama'nın iktidara gelişiyle birlikte en önemli dönüşüm belki iktidar değişikliği Amerika'da gerçekleşti biliyorsunuz, krizin de etkisiyle oldu bu. Örneğin, Florida çok ağır etkilenmişti bu krizden buralarda yüksek oy alarak Obama iktidara geldi. Temel iki tane uygulaması vardı Obama'nın; bir tanesinde bankalara doğrudan para aktarıldı, ilk aşamada ellerindeki o hasta batık kâğıtlar alınacaktı, piyasa buna karşı çıktı, daha doğrusu finansal kurumlar buna karşı çıktı. Dediler ki hayır bunların değeri zaten onda birine düştü eğer bu piyasa değerinden alırsanız bu bizim pek bir işimize yaramaz, zararımız yüzde 90 olur. Doğrudan yardım şeklini aldı bunlar birçok aşamada, yani böyle sorunlu bir süreç. İkincisi de -yine temel programlardan bir tanesi; burada bizdeki hurda otomobil indirimine benzer bir programdı, otomotiv sanayisini tekrar ayağa kaldırmak içindi buna da oldukça büyük para harcandı. Bunun dışında ufak tefek öğrenci kesimine yine kaynak aktarımı oldu. Şimdi toplamına baktığımızda kaynak aktarımının ne tarafa gerçekleştiğini görüyoruz. Kime doğru gerçekleşti kaynak aktarımı? Büyük sermaye kesimlerine yönelik gerçekleşti. Yani, kriz bize bir dengesizlik ortamı getiriyor bu noktadan sonra gelir dağılımının olacağını öngörmek pek de kolay değil, en azından elimizdeki veriler bunun için yeterli değil. Kriz ortamında daha adaletli bir dönüşümün ortaya çıkmasını sağlayacak şey sosyal hareketliliklerdir. İşte bizim bu dönemde sahip olmadığımız şey buydu. Yani sosyal dengeler gelir dağılımının daha adaletli bir şekilde gerçekleşeceği sistemi zorlayacak durumda ve koşullarda değildi. Son noktada, bugün geldiğimiz aşamada, baktığımızda yaşanan nedir? Yaşanan tekrar finans piyasalarında yeni bir balonun ortaya çıkmaya başlamasıdır. Yani geçtiğimiz sene içerisinde bir önceki sene batan/iflas eden kurumlara bakıyoruz -geçtiğimiz senenin bilançoları bir iki ay önce açıklandı- yine en fazla kâr eden kurumlar içinde Goldman Sachs bugün en büyük yardımı alan kuruluşken, aynı zamanda da en büyük bütçeyi açıklayan finans kuruluşu haline geldi. Örnekler çoğaltılabilir. Ülkemizde de bankaların değeri bu kısa süre içerisinde 3 misline çıktı. O yüzden bu sürecin egemen iktisat paradigmasında böyle önemli bir kırılma yarattığını söylemek mümkün değil. Yine, hâkim ideoloji mevcut politik dengeler üzerin-

den kendi kendini üretiyor, kendini ayakta tutuyor. Evet, serbest piyasa ideolojisi söylemi belki yara almıştır; devlet ekonomiye müdahale etmiştir ama devlet kimin için müdahale etmiştir? Zengin için müdahale etmiştir, zengine kaynak aktarmıştır. Kaldı ki Yunanistan'daki duruma da baktığımızda ciddi bir kaynak aktarımı var. Sanki bu Yunan emekçilere aktarılmış gibi gösterilmeye çalışılıyor, hâlbuki oraya aktarılan para aslında dolaylı yoldan çünkü Yunanistan borcunu ödeyemezse, kime ödemeyecek? Almanya'ya ödemeyecek, Fransa'ya ödemeyecek sonuçta giden ya da gitmeyen para Fransa'nın veya Almanya'nın parası. Burada Yunan emekçileri üzerinden aslında Alman bankalarına Fransız bankalarına kaynak aktarılıyor ve bunun bedeli doğrudan Yunan emekçilerine ödettirilerek isteniyor, yakın zamanda bir benzerini Portekiz ve İspanya'da da yaşayacağız gibi gözüküyor. Teşekkür ediyorum.

Sinan Alçın - Teşekkür ediyoruz biz de Murat Birdal'a. Buyurun İzzetin hocam.

İzzetin Önder - Ufak not ilave etmeme izin veriniz, lütfen! Arkadaşlarım kusura bakmasınlar bu müdahalem için. İşaya hocanın söylediği bir cümleye, daha doğrusu görüşe müdahale etmek mecburiyetindeyim¹. Sol yaklaşımı bazı şeyleri bilmemek ya da anlamamakla suçlamak çok fazla haklı gelmiyor bana. Kriz konusunda sistemik yaklaşımlarla derin analizler geliştirmiş olan Kriz konusunda sistemik yaklaşımlarla derin analizler geliştirmiş olan sol yaklaşımı bir tarafa bırakalım, burjuva iktisatçıları dahî krizlerin "Lâle Krizi" olarak bilinen 1636'lardan itibaren başladığını biliyorlar ve, hocanın sözünü ettiği kriz de dahil olarak, 1700'ler ve 1800'lerde farklı koşullarda oluşmuş farklı nitelikteki krizlerin farklı ortamlarda ortaya çıktığını görmüşlerdir. Sol görüşün tanımsal farklılıkla nitelediği kapitalist birikime bağlı krizler bağlamında, içinden geçtiğimiz krizin kapitalizmin üçüncü önemli krizi olduğu çok değerli Erinç Yeldan arkadaşımızın kitabında da yazılıdır. Hatta ben, müsaadeleriyle, Dinç hocama ve değerli arkadaşlarıma öneririm; Erinç Yeldan hocamızı da bu tür toplantılara davet etmede çok büyük fayda olduğunu düşünüyorum.

1- İşaya hocanın şu cümlesi fevkalade düşündürücüdür: "Efendim ondan sonra kapitalizmin baktım yine hep şeye referans veriliyor 29 krize kapitalizmin tabi en derin krizi odur. Fakat ondan önce çok fazla üzerinde durulmayan bazen de bilinmeyen **bizim solcular tarafından da çok fazla bilinmeyen** 1873-96 krizi de vardır, bir garip krizdir o. Şimdi bu önemli bir krizdir dönüm noktasının başlangıcını teşkil eden bir şeydir ve orada teorim tekrar revize edilir..."

Küreselleşme konusuna geldiğimizde, Shell şirketi olarak bildiğimiz uluslararası petrol devi çok önceleri Türkiye'ye gelmiştir. Buna benzer şekilde, bazı ilaç fabrikaları da çok önceleri Türkiye'ye gelmiştir. Hal böyle olunca, neden geçmişteki sermaye hareketlerine küreselleşme adı verilmedi de, şimdilerde yaşanan sermaye hareketleri küreselleşme olarak niteleniyor! Sermayenin kâr en çoklaştırma amacıyla daima dünyanın her yerine hareket ettiği biliniyordu, hatta bu hareketlilik "faktör fiyatlarının eşitlenmesi" hipotezi ile anılıyordu. Geçmişteki sermaye hareketliliği ile zamanımızda, neoliberal politikalar çerçevesinde yaşanan sermaye hareketliliği arasındaki fark nicelik farkı değil, nitelik farkıdır. O da şudur; sermaye geçmişte gittiği ülkelerin ulusal kanun ve kararları çerçevesinde yeryüzüne yayılıyorken, günümüzde sermaye "piyasa" söylemi altında, bizzat kendi belirlediği kurallarla yeryüzüne yayılmaktadır. Örneğin, Türkiye'ye gelen petrol şirketleri 1985'lere kadar istihraç yoluyla elde etmiş oldukları gelirleri yurt dışına transfer edemezken, günümüzde ulusal devletin kararlarını dinlemiyorlar ve tüm kârlarını, istedikleri miktarda yurt dışına transfer edebilmektedirler. İşte, küreselleşme budur; yeryüzüne dağılan sermayenin "piyasa" söylemi ile tüm alanlara kendi kurallarını dayatmasıdır! Böylece, 1648 Westphalia anlaşmasıyla ortaya çıkan ulus devletinin ekonomik sınırlarının aşındırılması gündemdedir.

Son olarak bir nokta sunayım, belki kayıt düşmemiz gerekiyor. Murat bir noktayı çok güzel anlattı, teşekkür ediyorum! O noktaya bir şeyi monte etmemiz gerekiyor. Paranın tek başına bir değeri yoktur; para tek başına yenilemez, içilemez. Altın da yenilemez, içilemez. Eğer bir para birimi bir mal veya hizmet ile değiştirilemiyorsa, pratikte hiçbir değeri yoktur; böyle durumlarda paranın kendisi de değersizleşir. Peki bu olay nedir! Yani finans dünyasının reel dünyadan ayrılması ne anlama gelmektedir; bu bağlamda para nasıl değersizleşebilmektedir! Meseleye böyle baktığımızda şu nokta karşımıza çıkıyor. Parasal olarak ifade edilen bir meta ya da varlık değeri, itfa dönemi geldiğinde ya da dönem sonunda diğer mal ve hizmetlerle dönüşüm değerinden aşırı derecede yüksek kalırsa, ele alın malın bir reel değeri yok demektir. Keza, mortgage krizinde de benzer durum ortaya çıkmıştır. Zira, mortgage altındaki bir gayrimenkule ait kredi borcu ya malikin emek değerinin değişim fiyatı ile, ya da ipotekli gayrimenkulün piyasadaki kullanım değeri ile ödenebilir. Her iki durumda da ipotekli gayrimenku-

lün piyasa fiyatının ekonomide diğer mal ve hizmetlerle emek-değer fiyatı üzerinden dengeli olması gerekir. Aksi durumda, ipotekli gayrimenkulün piyasa fiyatı aşırı derecede şişmiş olur ki, bu durum krizin ana nedenidir. Aktiflerin nominal değerlerindeki aşırı yükselişin tipik kriz belirtisi olduğu artık anlaşılmiş bulunmaktadır. Başka bir deyişle, şişirilmiş varlık değerlerin altında reel mal ve hizmetin bulunmadığı durum tipik kriz halidir. Bir noktayı daha unutmayalım ki, finansal balonları tek başına ele almak, tüm resmi kaçırmak demektir. Finansal kesimin bu denli hırslı büyümesi, reel sektöre piyasa açmanın yanında ve onun da ötesinde, tipik kapitalist davranışın sergilenmesinden başka bir şey değildir.

Sinan Alçın - Katkı için teşekkür ediyoruz hocam.

İşaya Üşür - Tabii ben galiba yeterince açık konuşamadım -sevgili İzzettin hocamızın tarzı doğrudur ama- ben "solcular anlamadı" demedim, hatta sabahki konuşmamda da söyledim şimdi de söyledim; ben bir sefer böyle şeyleri sevmem, genelleştirmeleri sevmem, mutlaka bazıları, bazı solcular falan diye kısıtlamalar getiririm. İkincisi, solcular, -sabahki konuşmayı daha dikkatli dinleyebilseydi hocam-, yani "büyük beyinler", bunun hepsi toplandılar fakat burada galiba bizim gibi böyle şeyler öngördü dedim. Dolayısıyla solu orada suçlamadım, kaldı ki suçlayabilirim de. Yani solcular da bir sürü şeyde yanılıyorlar. Yanılmaları kadar daha doğru bir şey olamaz. Görmemiş olabilirler, ama gördüler ben onu söylemedim. Bir onu söyleyeyim, ikincisi Metin'e bir ilave yapayım. Metin, belki dönem oraya gelmediği için, getirmediği için, öyle idealist bir konuşma falan da değil, son derece metanetli bir konuşma yaptı bana göre; iyi de oldu. Orada şunu söylemeliydi bence, artık yazar yok okuyucu var, şimdi bir de biraz şunu dillendirelim efendim; bir Amerikalı gitmiş eşek almış köylünün birinden, "ne kadar?", "100\$" demiş, vermiş 100\$'ını yalnız "kamyonetim yok yarın geleyim alayım" demiş. Ertesi gün gitmiş kamyonetiyle köylüye demiş ki "eşeğimi almaya geldim", "maalesef sizin eşek öteki dünyaya göçtü", "e paramı ver", "e ya işte ben çatıyı tamir ettirmiştım 100\$'da ona verdim". "Eşeğin ölüsünü ver" demiş "eşeğin ölüsünü ne yapacaksın demiş", "ya sana ne ver öyleyse" demiş, vermiş bir süre sonra bunlar bir yerde karşılaşıyorlar: Bill ile köylü. Köylü soruyor "ölen eşeğe ne yaptın?" valla diyor "tanesine hisse çıkardım, 2 dolardan sattım 500 hisseye böldüm 1000\$'ı cebime attım" diyor "peki kimse sesini çıkarmadı mı? "eşeği alan sesini çıkardı" diyor "ona da verdim 2\$'ını herkes sesini kesti". "998\$ bana kaldı" ve sonra "peki ne yapıyorsun" diyor? "Baş ekonomistim".

Metin Sarfati - Evet, tabii İşaya hoca benden çok daha iyi bilir. Çok güzel söyledi zaten, dediğim oydu; artık yazar yok, okuyucu var. Teşekkür ederim.

Sinan Alçın - Hocam siz de bir iki cümle söz alabilirsiniz derseniz: cevap hakkı doğdu.

Atilla Özsever - Teşekkür ediyorum. Şimdi ben buradaki konuşmalardan anladığım izlenimim şu: İktisat bilimiyle ilgili, mevcut iktisat biliminin egemen iktisat biliminin, kapitalist sistemi savunan iktisat biliminin bu krizi açıklamakta zorlandığı ortaya çıkıyor. Dolayısıyla Marxist yaklaşımın bir şekilde daha uygun çözüm olacağı; yani, çözümü ortaya koyacağı ifade ediliyor. Sosyal demokrasinin de bu anlamda çözüm olmayacağı ifade ediliyor. Murat arkadaşımız da ifade etti, belki sonuçta yine kapitalizm bu mevcut krizden bu şekilde çıkabilir kendisini yeniden üreterek. Bütün bunlardan sonra aklıma şu geldi; yani, tartıştık da peki biz buradaki bu konuşmaları niçin yapıyoruz? Yani, buradaki bu konuşmalar kimin için yapılıyor? Sadece hani burada akademik düzeyde bir çıkarımda bulunmak için mi, yoksa buradaki yaptığımız konuşmaların toplumda bir karşılığının olması lazım değil mi? diye sormak istiyorum. Dolayısıyla buradaki yapılan tartışmaların, çıkarımların yahut birtakım çözüm yollarının bir şekilde toplumda bir karşılığının olması gerekir diye düşünüyorum. Belki bunu siyasetçiler yapacaklardır ama bilim insanlarının da bu anlamda bir görevi olduğu kanaatindeyim. Yani bu kriz meselesi nedir, nasıl algılandı, çalışan insan bunu nasıl algılıyor, belki çok küçük bir örnekle sözlerimi bitireceğim. Bu tekelin direnişi sırasında işte solcular sosyalistler komünistler de işçilerle geliyorlar gençler birlikte oluyorlar sabahlara kadar kalıyorlar ondan sonra efendim kendi üç kuruş paralarını paylaşıyorlar. Ondan sonra onlardan Adıyamanlı bir işçi şöyle diyor; "şimdiye kadar beş vakit namazımı kılan bir kişiyim, ama bunları gördükten sonra artık beş vakit komünist oldum". Yani şimdi bir işçinin ağzından olayı, krizi, mücadeleyi falan çok güzel özetleyen bir yaklaşım olarak algıladım bunu, dolayısıyla belki biz bu kadar bir komp-rime sloganlar halinde meseleyi ortaya koymayabiliriz ama bir anlamda da burada üretilen şeylerin konuşulanların bir karşılığı olması gerekir diye düşünüyorum. Teşekkürler.

Sinan Alçın - Şimdi ben de bir iki şey söylemek istiyorum sonra bir iki

cümle Hakan Ongan'a söz vereceğiz ardından Serkan Çiçek'le oturumu kapatacağız. Bir toplantıda tanık oldum; dinleyicilerden bir tanesi -genelde biliyorsunuz soru yerine korsan bildiri sunulur toplantılarda, öyle genişçe bir konuşmanın bir yerinde- yaklaşık on beşinci dakikasında "adamın biri eşeğini İstanbul'a getiriyormuş" dedi sonra başka bir dinleyici kalktı ve "eşeği nerden getiriyormuş?" dedi ama tabii hikâyenin o kısmı adamda mevcut değil. "Bilmiyorum" dedi, şimdi hikâye biraz da böyle. Yani, eşeğin bir yere geldiği belli; kriz olduğu çok aşikâr. Bugün için de, 1800'lerden başlayarak -yani kapitalist üretim ilişkilerinin ortaya çıktığı dönemlerle birlikte- bu çok doğal olarak zaten var. Görünürlük hali artıp azalıyor ya da bize görünüp görünmüyor. Fakat bugün yaşadığımız andaki, durumdaki olaylar ve kurumların yapısı nereden geliyor. Türkiye için bakacak olursak hiç de 2008 Türkiye krizi değildir. 80'lerden bu yana özellikle yaşanan çok ciddi kurumsal bir değişimden geçiyoruz, burada özellikle devlet, teorik olarak da kapitalist bir devlet, işleyiş mekanizmaları açısından da hem yerel hem merkezi devlet büyük bir dönüşüm içerisindedir. Bunu sadece son 6 yılda 32 defa değiştirilen kamu ihale yasasında bulabilirsiniz. Bunu 1939 yılında İngilizlere, Fransızlara, Türkiye'deki devlet ihalelerini satan Impex isimli şirkette bulabilirsiniz. Türkiye'deki sermaye birikim sürecini ama sadece bugünkü Albayrakları, İnci grubunu vs. okuyarak değil, belki cumhuriyetin kuruluşundan bu yana gelişen sürece baktığımızda devlet, sermaye birikim rejiminin merkezinde yer alır. Mevcut ana akım iktisat da teorileriyle, "yasalarıyla" aslında bu kurumsal yapıların ve onların yaratmış olduğu gerçekliğin savunuculuğuna soyunur. Aslında şöyle bir iki bakış atarsak yakın dönem geçmişe; örneğin, liberal iktisatçılar için söylenen -kendilerinin söylemediği- devletin olmadığı bir ekonomi tahayyülünün gerçeği yansıtmadığını da görüyoruz gündelik pratik içerisinde. Daha sonrasında neol-liberal diye adlandırılan biraz neo-klasik biraz neo-sentezden etkilenmiş neo-liberal süreçte devletin yine ortadan kalktığı söylendi fakat bakıyoruz örneğin DAF karbüratörlerinin arkasında Hollanda hükümeti var. Bugün için baktığımızda kapitalist devletlerin -özellikle erken kapitalist devletlerin- kendi ülkelerinde kriz sonrası yeniden yapılanma, yani sermayenin merkezileşmesi ve kendi içerisindeki rol dağılımı sürecinde aktif rol aldıklarını görüyoruz. Yani bir anlamda artık devletin piyasalaştığı bir sürece doğru hızla gitmeye başlıyoruz. Bugünkü devlet müdahalesini ba-

zıları Keynesçilik olarak yorumluyorlar, devletler teşvik yasaları çıkartıyor, dolayısıyla krizi aşmaya çalışıyor. Fakat kriz bir sefer sermayenin krizi, krizi yaratan kapitalist üretim ilişkilerinin kendisidir ancak krizin sermayenin yarattığı bir kriz olması bunun orada kaldığı anlamına gelmez. Sonuçları gayet de bir gerçeklik olarak mutfaktaki kayna(yama)yan tencerede bunu görebiliriz. O gerçeklik oradadır, fakat o gerçekliği bizim ne kadar anladığımız, daha önemlisi ne kadar anlattığımız bizim sahiciliğimizle ilgilidir.

Özellikle İzzettin hocamın, Mehmet hocamın, İşaya hocamın vurguları üzerinden de görüldüğü gibi -başka yerleri bilmiyorum ama- bu ülkede bir kavramsal temizliğe ihtiyaç olduğu aşikârdır.

Şimdi Serkan Çiçek'e sözü vereceğim, buyurun.

Serkan Çiçek - Teşekkürler. Değerli hocalarım kriz konusunda çok değerli şeyler söyledi. Bunların üzerine çok fazla söz söyleyecek değilim, ancak forum tarzına uygun olması için bir şeyler söylemek ve genel çerçevede birkaç soru sormak istiyorum. Özellikle İzzettin hocanın kaldığı yerden devam edeyim. Genel olarak kullanılan ve bugün de sık duyduğumuz bir ifade var: "Kapitalizm kriz üretir ve bu kriz, kapitalizmin ilk krizi değildir". Kriz konusuna atıf yapılırken, eleştirel anlamda kullanılan ifadeler içerisinde dikkatimi çeken bazı ifadeler var: evrensel kural arayışı, iktisadın fizik ile ilişkisi gibi. Mesela Uğur hocam kapitalizmin genetik yapısı ile tıp arasında veya yine tıp ile iktisat arasında ilişki kurarak açıklamalarına destek sağlamaya çalışıyordu. Bugün birçok kişi tarafından tıp-fizik veya kriz-deprem gibi benzetmeler kullanarak çeşitli ifadelerde bulunuldu. İktisadın sosyal bir bilim olduğu konusunda iktisatçılar arasında uzlaşma var fakat iktisatla doğal bilimlerin paralel götürülmesi hep eleştirilir. Bugün dikkatimi çeken husus matematiğe mümkün oldukça kimsenin değinmediği -ki belki bu matematiğe karşı alınan bir cephe dir veya farklı ne dersek- ancak tıpta böyle bir cephenin olmadığıdır. Belki tıbbın bu kadar sıklıkla ele alınmasının nedeni tıbbın ilgi alanının içindeki insan doğasıdır, ancak iktisadi kriz konusu depremle rahatlıkla ilişkilendirildi. Kriz adını verdiğimiz olgu nasıl tanımlanıyor? Hakan hocam demin bahsetti, bu tanım üzerinde aslında bir uzlaşma var. Herhalde bunda fazla problem yok. Ancak krizin nedenleri hususunda herkes farklı görüşler ifade etti. Mesela Murat hoca, finans sisteminde meydana gelen olaylardan ve çalkantılardan bahsetti. O halde

aklıma Şu soru geliyor: Bu krizin önüne geçilebilseydi krizi yaŐanmayacaktı. Çünkü kriz, ancak yaŐandığında algılanabiliyor. 2008 krizi, belki 2004'te yaŐanacaktı ancak uygulanan politikalarla engellendi veya ertelendi ve bugüne gelindi. Belki 10 yıl ya da 100 yıl daha ertelenebilirdi. Ancak eninde sonunda krizin olacağını ifade ediyoruz. O zaman sistemin kendisiyle ilişkisi aÇısından mı krizi değerlendireceğiz, yoksa krizi erteleme kabiliyeti varsa, uygulanan mevcut politikaların başarılı olduğunu mu söyleyeceğiz? Kafamda bir soru işareti beliriyor aÇıkçası. İŞaya hocam 'ütopya arayışı' dedi. Neo-liberal anlayışta bir ütopya var ve genel denge gibi teoriler, o ütopya çerçevesinde anlatıyor. Neo-liberal anlayıŐın kendi içinde de ayrınlık yok, farklılaŐma var. Örneğin, 1950'li yıllarda geliştirilen Oyun Teorisi, serbest rekabetin veya iŐbirlikçi olmayan durumların, arzulanan dengenin altında bir dengeye neden olabileceğini ortaya koydu: Nash Dengesi. Kapitalizm, kendine yönelik eleŐtirilerini kendi içerisinde de yapmakta. Bu eleŐtiriler, ekonomik birimlerin davranışları, bu davranışları belirlemeye yönelik uygulanan politikalar ve ekonomik birimlerin beklentileri üzerine odaklanmaya başladı. Bir diğer deyişle doğal bilimler ile iktisat arasındaki paralellik biraz daha kopmaya başladı. İktisadın sosyal yanı öne çıkmaya başladı. İnsan varsa, insanların bekleyiŐleri de vardır. Yakın dönemde kapitalist iktisatta 'beklenti yönetimi' devreye girmeye baŐlamıŐtır. Oyun teorisi de bu perspektifte çıkan bir teoriydi. Arkasından, 70'lerde Friedman'la birlikte beklentiler analizlere dâhil edildi ve politika yönetimi önemli bir husus haline geldi. Arkasından rasyonel beklentileri içeren modeller geliştirildi. Fakat uygulanan politikalar, zaman içerisinde ekonomik yapıda meydana gelen deđiŐimleri aŐıklayamaz hale geldi ve kriz adını verdiğimiz olgu ortaya çıktı. Bugün kriz üzerine yazılan yorumları okuduğumuzda, yorumların büyük bir kısmının, türev araçlar ve finans kesimi ile reel sektör arasındaki kopuş üzerine olduğunu görüyoruz. O zaman çözümlü Şöyle mi önereceğiz: 'türev araçların büyüme kabiliyetini sınırlandırırsak, finansal piyasalarda hastalığın ortaya çıkmasını engelleyebiliriz'. Bu uygulama ile krize de cevap vermiş olacak mıyız? Ayrıca neo-liberal iktisat politikalarının yanlıŐlıđı veya özellikle insanlardan bir Şeyler gizlediği konusunda ortak bir kanı var. O halde kafama Şöyle bir soru takılıyor: Gerçekten bu kiŐiler (kapitalistler) mevcut düzenin çarkını gizledikleri politikalar mı oluŐturuyorlar? Az önce hocam "ekonomi ilerken teoriler geliŐtiriliyor" dedi. Yani, ekonomi

kendi yolunda ilerliyor ve bu esnada örneğin Friedman geliyor ve iktisadi ilişkileri anlamamız için bazı teorilerde mi bulunuyor? Oysaki 1970'li yıllarda ekonomi tıkanma noktasına girdiğinde, ekonomiyi açmak için çeşitli modeller geliştirildi. Yine aynı şekilde 1980'lerin ortalarında teorik temelleri atılan enflasyon hedeflemesine 1990'lı yılların başında geçildi. Ekonomi ilerlerken mi teori geliştirildi yoksa teori geliştirildikten sonra mı ekonomi belirli bir patikaya yürüdü? Dediğim gibi burada da kafamda bir soru işareti beliriyor. Tabii ki soru sormak, cevabı vermekten muaf tutamaz. Soru sormadaki amacım, sizlerin bilgi birikiminden daha fazla faydalanmaktır. Bunu özellikle belirtmek isterim. Biz bu yollara henüz çıkmış kişileriz, bu sorular cevapların açıklanmasına biraz daha katkı sağlayabilirse ne mutlu bize. Teşekkür ederim.

Sinan Alçın - Teşekkür ederiz. Oturumumuzu burada sonlandırıyoruz. Onbeş dakika ara sonrasında forum bölümüne başlayacağız.

FORUM

Sinan Alçın - Forum bölümü belki de en çok tartışmanın olabileceği kısım. Çok sayıda soru var; açıkçası beklediğimizin biraz üzerinde bu sebeple katılımcılar uygun görürse öncelikle soruların ve görüşlerin tamamını okumak istiyorum. Daha sonra da ilk oturumda yaptığımız gibi başlayıp sırayla giderek katılımcıların hem sorulara cevap vermesini hem de son sözlerini isteyelim.

SORULAR

Muzaffer Nafiz Burdurlu, (Maltepe Üniversitesi, İktisat Doktora öğrencisi)

Konuşmacıların hemen hemen hepsi mevcut krizin açıklanmasında klasik kuramların yeterli olmadığından bahsettiler bu arada Marxist modelin yeniden alternatif olabileceğinden bahsedildi. Oysaki 21.yy başında global alanda yeni bir denge anlayışı ve buna bağlı olarak global anlamda yeniden yapılanma söz konusudur. İzzettin Önder hocamızın bahsettiği gibi iktisadiyat bu anlamda bu yapılanmaya yeni bir oluşumdan geçerken bu durumun 18. ve 19. yy. iktisat kurumları ile kuramları ile açıklamak ne kadar doğru bir yaklaşımdır?

Türkiye'nin gelişmiş ülkelerle arasındaki iktisadi gelişmişlik farkını azaltmak ve potansiyel büyüme hızını yakalaması için dışarıdan fon akımlarının bu kriz nedeniyle eskisi gibi olmayacağı, ihracatımızın kısa vadede krizden etkilenen gelişmiş ülkelerin toparlanma hızına ve seviyesine bağlı olduğu ve maliye politikalarındaki uygulanmanın bütçe disiplini açısından zorlukları olduğu varsayımı altında siz ekonomiden sorumlu devlet bakanı olsaydınız kabinede ne tür para maliye ve sosyo-ekonomik tedbirlerin uygulanması gerektiğini önerirdiniz?

2008 finansal krizin nedenleri ve görünen sonuçları açısından bakıldığında daha hızlı adil istikrarlı ve sürdürülebilir bir kalkınma için kapitalist veya Marxist politikalar dışında başka iktisat politikaları olduğunu (olabileceğini) düşünüyor musunuz? Not: Sosyalist veya sosyal demokrasi dışında kastediyorum.

Nuri Durmaz, (İstanbul Üniversitesi, Doktora öğrencisi)

İktisadi diğer sosyal bilim dallarından; daha genel düzeyde bilimi felsefeden ayrıştırarak entelektüel faaliyette bulunmak ne derece doğrudur?

Bu bağlamda bütünsel bir bilim perspektifiyle yaklaşıldığında hali hazırdaki durumu iktisadi kriz olarak ifade etmek yeterli midir? Toplumsal gerçekliğin salt iktisadi boyutunda mı bir kriz vardır? Şayet tüm boyutlarda yaşanan bir durumdan bahsediliyorsa kriz yerine bunalım denebilir mi? Aksi halde hem bütünlük sosyal bilim anlayışını hem de bütünsel gerçeklik anlayışını ıskalamış olmaz mıyız? Mevcut sistemik bunalım koşullarında kuramsal anlamda bilim ile felsefe arasındaki bağın tekrardan test edilmesi fırsatını gündeme getirmek bir çözüm olarak görülebilir mi?

Özlem Doğan, (Maltepe Üniversitesi, İktisat Doktora öğrencisi)

1- Gelecek nesillere aktarılabilecek bir dünyayı kendi Ütopyanıza göre nasıl görüyorsunuz?

2- İktisat biliminin reel felsefeden uzaklaşması hakkında ne düşünüyorsunuz?

3- Devletin ekonomiye müdahalesi sadece krizler yaşandığı zamanlarda mı olmalı?

4- Sosyal devlet anlayışını günümüz koşullarında açıklayabilir misiniz?

Neslihan Cavlak, (Maltepe Üniversitesi, İktisat Doktora öğrencisi)

Atilla Özsever'e sormuş. Atilla Özsever ayrılmak durumunda kaldı yine de sorusunu okuyorum:

Yunanistan'ın çok büyük bir bütçe açığı var bu açık için daha önce neden bir önlem alınmadı?

Burak Küçük, (Maltepe Üniversitesi, Ar.Gör., İktisat Doktora öğrencisi)

2008 yılında finansal sektörden kaynaklanan ve globalleşmenin etkisiyle tüm dünyayı etkisi altına alarak reel sektör ile finansal sektör arasındaki kopuşları meydana getiren bir kriz olduğu aşikârdır. Yunanistan'da da meydana çıkan krizde olduğu gibi iş gücü piyasası önemli biçimde etkilenmiştir. Benim sorum ise bu süreçte teknolojinin (teknolojik inovasyonun) yeri neresidir, krizleri tetikleme etkisi var mıdır?

Barbaros Tuğral, (Maltepe Üniversitesi, İktisat Doktora öğrencisi)

Kriz gerçekten Türkiye'yi teğet geçti mi?

Adem Kırca, (Maltepe Üniversitesi, İktisat Lisans öğrencisi)

Burjuvanın az olduğu ülkelerde daha çok krizlerden etkilendiği görüşüne katılıyor musunuz?

Aslı Öztopçu, (Maltepe Üniversitesi, İktisat Doktora öğrencisi)

Geçmişten bugüne aktarılan iktisadi görüşlerdeki kavram kargaşaları bizim açımızdan bulanık bir görüntü oluşturuyor, sizce geçmişin karanlığı aynı zamanda öngörülerin oluşmasında engel teşkil etmiyor mu? Türkiye’de neden öngörülerini yüksek dünyada söz sahibi olabilecek yani etkinliği olabilecek iktisatçılar yetişemiyor?

Hüseyin Çakmak, (Maltepe Üniversitesi, İktisat Doktora öğrencisi)

Hüseyin Bey sınavlarda olduğu gibi burada da okuyamıyorum ben sizin yazınızı, üstünü mü çizdiniz bunun?

2008 krizi emek dışında makro açıdan Türkiye ekonomisine önemli katkılar sağlamamış mıdır? Enflasyon düşmesi dış ticaret açığının azalması gibi...

Kriz kötü bir şey midir? Yenileşme ya da yeni bilgi üretmek için bir şans mıdır?

Şükran Özkan, (Maltepe Üniversitesi, İktisat Doktora öğrencisi)

Krizin sebebi olarak sermaye-emek savaşı olduğunu söylediniz, sermaye emek savaşında devletin fonksiyonu nedir? Sermaye devletten bağımsız mı hareket ediyor? Bu savaşta emeğin kazanması için pratikte işçi sınıfı hareketi ya da Marxizm nasıl hayat bulacak?

Hüseyin Tezer, (Maltepe Üniversitesi, İktisat Doktora öğrencisi)

Amerika’da yaşanan kriz ile Avrupa’da yaşanan kriz arasında yapısal farklılıklar var mıdır? Küreselleşmenin bu krizdeki etkisi nedir?

İkinci sorusu, Marxist iktisat anlayışında bu krizler ile ilgili çözüm önerileri var mıdır? Emek ve sermaye açısından bu çözüm önerileri neler olabilir?

Nural Yılmaz, (Maltepe Üniversitesi, İktisat Doktora öğrencisi)

1- İngiltere’de 6 Mayıs seçimlerinden önce televizyonlarda üç büyük parti liderinin ve halkın katıldığı çok sayıda canlı tartışma programları oldu. Burada halkın her üç lidere de sordukları ilk soru, her defasında aynı oldu. Yerli halk son yıllarda giderek artan göçmen işçilerin sayısının artmasından ve onlar yüzünden işsiz kalmaktan çok rahatsız. Ne enflasyon ne eğitim; ilk sorunları göçmenler. Bu durumu göz önüne alarak “serbest dolaşım” hakkındaki görüşlerinizi almak dileğindeyim. Teşekkürler.

2- İktisadın genetiği nasıl keşfedilir? Bu insanın emeğini analiz ederek olabilir mi? Bunun kökeni felsefe-sosyolojinin iktisadın altında veya üstünde değil de yanında olması şeklinde yorumlanması gerekir mi?

3- *İşaya hocam size soruyor, Almanya'nın faşizmle kurtulduğunu düşündüğünüzü söylediniz. Bizde de benzeri bir "kurtuluş" olabilir mi?*

4- Mikro kredi konusuna nasıl bakıyorsunuz? Herkesin kendi işini kurmaya teşvik edilmesini ve önce insanlara iş sağlayıp sonrasında daha büyükler tarafından yok edilmesi tarihin tekerrürü olarak görülebilir mi? Bunun sonrasında oluşacak sorun krizden çok daha büyük boyutta bir toplumsal yaraya sebep olur mu?

5- *Bana sormuş, yeni bir kitap yazmaktan önce üniversitelerde lisans düzeyinden itibaren Smith'in, Keynes'in, Marx'ın orijinal kitaplarının ders kitapları olarak adım adım okutulmasından yanayım. Makro mikro kitaplarını okumadan önce öğrenciyi orijinalini okumaya yöneltip yeni jenerasyonun yaratıcılığını teşvik edilmesi bile iktisatta atılacak önemli bir adım olmaz mı? Hemen söyleyeyim, olur.*

Barış Haznedaroğlu, (Maltepe Üniversitesi, İktisat Doktora öğrencisi)

İşaya hocam size dönük soru, iktisadın bir Ütopyası olmalıdır dendi. Ancak iktisatçılar bahsi geçen Ütopyayı şekillendirmeye çalışırken yaşanmakta olan süreci doğru anlama, yakın gelecekteki süreci şekillendirme şansını bir bakıma ihmal etmiş olmazlar mı? İktisadın kurucuların düşüncelerin üzerinden yoğun bir şekilde yapılan tartışmalarla günceli ihmal etmenin (veya koşulları dışında değerlendirmenin) ve bir Ütopya üzerinde yoğunlaşmanın etkisi gerçeğin bahse konu Ütopyadan farklı gelişmesine neden olmaz mı? Eğer öyleyse niye bir Ütopya üzerinde yoğunlaşalım?

Sinan Alçın - Evet son soru, İzzettin hocam size yalnız isim yazılmamış.

Hocam dediniz ki bir vücutta mikrop varsa veya ur varsa bunun tedavisi baskılamak veya mikrobi çekikle öldürmek olamaz, genetiğine bakmak gerekir. Günümüze yaşanan krizlerde özellikle Yunanistan krizinde temelin geçici çözümler veya makyajlayarak örtbas edilen açıklar olduğunu söylemek doğru olur mu? Bu konuda yapılması gereken ne olmalıdır? Bu krizden çıkarmamız gereken ders nedir? Geçici çözümlerin geçici sonuç doğuracağını bu ülkenin liderleri bilmiyorlar mıydı yoksa bunu da mı örtbas etmek istediler?

Şimdi -katılımcılar uygun görürlerse- bu sefer sol taraftan başlayarak ve tabii sadece sorulara cevap verme zorunluluğu olarak da değil artık son söyleyeceklerinizi paylaşacağınız son tura geçelim. Serkan Çiçek, söz sizde...

Serkan Çiçek - Bu kez tersten olacak tabii, ilk konuşan olduğum için fazla uzatmayacağım. Birçok soru var, hepsine cevap vermem zaten müm-

kün değil. Fakat bazıları için birkaç görüş bildirmek isterim. Özlen hanım sorusunda "Devletin ekonomiye müdahalesi sadece kriz dönemlerinde mi olur?" biçimindeydi. Devletin ekonomiye müdahalesi kavramını belki biraz daha deşmek lazımdır. Para politikası ve maliye politikası da devletin ekonomiye müdahalesidir ve normal dönemlerde de bu politikalarla ekonomi yönetilmeye çalışılır. Ancak müdahaleden kasıt olarak, devletin bizzat üretimi üstlenmesi veya devletin çeşitli denetleme mekanizmaları aracılığıyla iktisadi gidişatı düzenlemesi vs. dersek, aslında gördüğümüz, kapitalizmin her kriz sürecinden sonra yaşanan tıkanmayı ortadan kaldıracak bir "mekanizmayı" kurduğunu görebiliriz. Mekanizma kavramını tırnak içinde kullanıyorum, çünkü mekanizma, sabahki konuşmada da ifade ettiğim gibi, daha önceden fizikten ithal ettiğimiz ve optimal kontrol teorisine dayalı modeller çerçevesinde kuruluyordu. Yani bir denklem kuruluyor, bu denklemde çeşitli değişkenler yer alıyor ve bu değişkenler kontrol altına almaya çalıştığımız değişkeni etkiliyor. Diyelim ki enflasyonu etkileyen değişkenler para arzı, işsizlik, faiz oranı ve diğer faktörler olsun. Dolayısıyla devlet (merkez bankası), mesela faiz oranını etkileyerek üretimi ve dolaylı olarak enflasyonu etkiliyor. Ancak bu etkileşim zaman içerisinde değişebiliyor. 1929 Krizi'nden çıkış olarak toplam talebi destekleme politikaları gündeme gelirken 1970'li yıllarda yaşanan krizden çıkış için tam tersini –toplam arzı– destekleyen politikalar gündeme geldi. 2008 Krizi'nin de temel odak noktası finans piyasası üzerine –ki bazı iktisatçılar finans yerine, finansın üretim ayağını da dikkate alarak krizin üretimden kaynaklı olduğunu veya iki kesim arasındaki bağı kopmasını ifade ediyor. Sistemdeki kırılmayı ortadan kaldıracak bir politika dönüşümüne doğru gidilip gidilmediğini zaman içinde göreceğiz.

Hakan hocam balondan bahsetti. Şu soruyu sormak istiyorum: Varlık fiyatlarındaki artışın balon olup olmadığını nasıl anlayacağız? Türkiye'de diyelim ki bir evin fiyatı 100.000 TL. Daha sonra 150.000 TL'ye çıktı. 150.000 TL balon mu yoksa balon 250.000 TL mi veya 500.000 TL mi? Hangi fiyatın balon olduğu hakkında bir fikrimiz yok, çünkü bunu tespit edebilecek mekanizma yok, elimizde sadece bir hissiyat var. Fiyatların değerden daha fazla artması finansla üretim arasındaki bağı koparmıştır. Yaşadığımız krizin tıkanma noktasını açacak bir araca ihtiyaç var görünüyor. Belki de hocalarımızın bahsettiği gibi yeni bir araçtan ziyade, kapitalist sistemin yapısından kaynaklanan ve hastalık doğuran süreçten kurtulmak gerekiyor. "Sürecin kendisi problemlili, aracı değiştirmek çok fazla uygun olmayacaktır" şeklinde ifadeler ve düşünceler de var. Dolayısıyla, devletin ekonomiye müdahalesi sadece kriz dönemlerinde mi olur? Hayır, bence normal zamanlarda da olur. Kapitalizm kendi içerisinde evriliyor. Evrilme derken iyiye veya kötüye

demiyorum. Ama şunu biliyoruz ki, önceki krizlerden ders çıkarılarak tekrar benzer problemlerin yaşanmaması için yeni mekanizmalar kuruluyor. Bu mekanizmalar daha çok yeni kamu kurumları oluyor. Mesela Türkiye, yaşadığı 2001 krizi sonrasında BDDK'yı güçlendirmiş ve bu güçlendirmeler 2008 krizinde bankacılık sistemini görece sağlam hale getirmiştir. Sağlam ifadesi yine tınak içinde. Çünkü Türkiye'de türev araçlar henüz son derece yaygın değil, mortgage piyasası çok fazla yaygın değil. ABD'de krizin ortaya çıktığı alanlar Türkiye'de gelişmeye başladıkça benzer problemlerin yaşanma olasılığı olabilecektir, ancak kriz yaşayan ülkelerde geliştirilen çözüm mekanizmaları, bizlerde yaşanabilecek kriz olasılıklarının önceden azaltılmasına da katkıda bulunabilecektir. Yapısal gelişmişlik düzeyimiz farklı olduğu için krizin ortaya çıkış veya krizin belirme biçimi de farklı olabilecektir. Benim ekleyebileceğim şimdilik bu kadar. Teşekkür ederim.

Sinan Alçın - Biz teşekkür ederiz. Bir soru daha var sanırım.

Yaşagül Ekinci, (Istanbul Üniversitesi Doktora öğrencisi)

"İlmi iktisatta gerçeklik tartışmasının, gerçeklik ile doğru arasındaki farkı da vurgulayarak, ahlak felsefesini kapsayacak şekilde geliştirilmesi gerektiği hakkındaki görüşleriniz nelerdir?". Söz sırası Hakan Ongan'da buyurun hocam.

Hakan Ongan - Teşekkür ederim Sinan. Sorulara kısa kısa değinmeden önce değerli konuşmacının söylediği şeylerden devam etmek istiyorum. Söylediğini şöyle anladım: Fiyat nedir? Fiyata karar verebilmek için arz ve talep ilişkisiyle ya da o kategorilerle düşünmek durumunda değiliz. Zaten bugünkü iktisadi anlayış gerçekten fiyatın ne olduğuna karar veremez ve bilemez de. Arz talep öyle dalgalandı ve belli bir yere geldi ki değerden kopmuş bir fiyat bile elmanın fiyatı nedir, sandalyenin fiyatı nedir gibi sorulara dahi cevap veremez hale geldi. Dolayısıyla bunu ben bu şekilde değerlendiriyorum.

Sevgili Muzaffer yeniden alternatif dedi. Yenidenin altını çizdim. Yeniden, hep bir alternatif olarak vardı. Bunu 18-19. yy dünya görüşleriyle açıklamak mümkün mü? Şimdi soruyu şöyle çevirelim: İlk dünya nasıl kuruldu, ben kimim sorularıyla başlayan felsefe anlayışı, ilk atomcular ortaya çıktığındaki sorular, onlara verilen cevaplar ve o bakış açısı, bugünkü kimyanın ve fiziğin temelidir. Oradan hareketle fen bilimlerinin gelişmesi mümkün olmuştur. Tasnifler her zaman tehlikeli ve sakıncalıdır, ancak dünya görüşlerini şöyle tasnif edelim: hiyerarşik metafizik içinde dini bakış açılarını da barındıran bir dünya görüşünün var olduğunu düşünelim ve bunu bir tarafa koyalım. Bu, belli bir yere kadar değişim yasalarını sorgular, belli bir

yerden sonrada bir takım açıklamalar getirir. Bu bir dünya görüşüdür. Belirli bir kaynağı vardır ve bunun üzerinden bir düşünce geliştirir. Bir de 16. yy'da, gelişmiş bireycilik diyelim ona da, dediğim gibi çok bir tasnif, iktisatta bundan çok ciddi bir şekilde etkilenmiştir. Bireyci bakış açısı o dönemde yazılmış çizilmiş roman edebiyat vs. iktisat alanına meyletmiş ve şöyle bir şey çıkmıştır: insan rasyoneldir, verimlidir. Verimli olunca Klasik iktisatta şekillenen bir durumdan bahsetmek durumundayız. Nedir bizim Klasik iktisat diye bahsettiğimiz şey? Tabi ki çok önemli, küçümsemek ya da tarihin bir tarafına gömmek anlamında söylemiyorum ama böyle somut bir durum da var ortada. Marxist dünya görüşü ise, Marx'ın kitaplarından ve Marx'tan oluşmamaktadır. Marx'tan öncekiler de bir sürü katkı sağlamıştır. Adam Smith ve vs.lerin yaptığı katkının sonucunda bir dünya görüşü olarak doğmuştur. Dolayısıyla dünya görüşlerine eskimiş olarak bakmak doğru değildir. Çünkü burada bahsedilen birtakım hareket yasalarının tayinidir. Bugün diyebilir miyiz ki dünyanın oluşumuyla ilgili artık bu teori eskidi başka bir dünyanın gelişimi veyahut uzayla ilgili yeni bir teori geliştirelim diye. Bu bir yasadır, bir teoridir, dolayısıyla bu şekilde değerlendirilmesi gerekir.

Şimdi, "*bilim felsefeden ayrılabilir mi?*" diye bir soru var. Evet ayrılmaz. Ayrılmaz, dolayısıyla çok haklıdır, fakat kanımca bugünkü bilime bakış felsefeden tam anlamıyla kopmuştur. Sadece on dakika sonraki borsa hareketlerinin ne olacağı üzerine tıkanmış kalmış bir iktisat bilim anlayışı vardır ve bir saat sonraki kasırgayı göremez. Ama üç dakika sonraki borsa hareketlerini çok net bir şekilde görür. Çünkü bu teori değildir. Teori bütün yasaların, bütün olan parçaların bir arada çalışması prensibidir. Belirli yasalar vardır ve bu yasalara bakarak herkes aslında bir şekilde oraya doğru evrilir. Borsanın çıkacağını öngören bir teknik analiz, borsanın gerçekten çıkmasını sağlar. Üç dakika sonra bir saat sonrasıyla ilgili bir öngörü asla mümkün değildir.

Teknolojin etkisi diye bir soru var. Kapitalist üretim ilişkilerinde üretici işçi sınıfı ve işverenler olduğunu ve bunların üretim süreci içerisinde bir birlik olduğunu düşünelim. Makineyi ise ikili karakteri itibarıyla düşünmemiz gerekir. Makine aslında kapitalist üretim ilişkilerinde işçiyi sömüren bir araçtır. Oysaki makine, insan hayatını çok rahatlatacak bir araca da dönüşebilir. Dolayısıyla buradaki sorun teknoloji değil. Birçokları özellikle sol liberaller teknolojiye bir peygamber gözüyle bakmaktadır: İşte, teknoloji gelecek ve her şey ne kadar güzelleşecek. Hayır düzelmeyecek. Çünkü kapitalizmin tarihi boyunca defalarca teknolojik kaymalar ve kınımlar yaşanmıştır. Zaten bugün gelinen nokta da teknolojinin gelişim temposundan ayrı olarak değerlendirilemez. Teknoloji bir taraftan gelişir, diğer taraftan işsizlik yara-

tır. Bir taraftan da hayatımızı kolaylaştırır. Buradaki sorun teknolojiyi hangi düzlem içerisinde görmemiz gerektiğidir. Şuandaki düzlemimiz, bulunduğumuz durum, kapitalist üretim ilişkileridir. Teknoloji insanı sömüren ve hatta sonuç olarak işsiz bırakan bir yapıdır.

Siz bakan olsaydınız Marxist iktisat politikaları önerir misiniz? Marxist iktisat politikası. Marxizm, kapitalizmi tarif etmeye kapitalizmin hareket yasalarını anlamaya yönelik bir araçtır. Bunu toplumsal ilişkilere koyduğumuz zaman kapitalizm ile olan ilişkileri tarif edebiliriz. Dolayısıyla bir politika önerisi, mesela para arzını artır-azalt diye bir politika önerisi yok. Sadece bir aşaması vardır. O da akademik bir öneriden ziyade, toplumun ezilen kesimlerine bir politika önerisidir ki, onu burada tartışmak istemiyorum.

Krizde uygulanan politikalar teğet geçti mi, geçmedi mi? Sürekli olarak belirli bir ateş seviyesinde ısıtılan kurbağa krizden birazcık etkilenir, ancak fazla bir şey olmadı diye de düşünebilir. Oysaki işsizlik almış başını gitmiş. Krizde uygulanan politikalar teğet geçti mi, geçmedi mi? %20'lere ulaşmış bir işsizlik. %17'den %20'ye artışa dışardan baktığımızda *pek de bir şey olmadı* diye düşünebiliriz. Ama zaten kriz vardı, zaten bu üretim biçiminin, Türkiye'deki çarpık kapitalistleşmenin kendisi kriz.

Marxizm nasıl hayat bulacak? Böyle bir soru oldu, not etmiştim. Marxizm nasıl hayat bulacak? Bu tabii çok uzun bir tartışma. Ama zaten doğası gereği hayat bulacak. Bakın çok bilinen bir örnek vardır, bir pirinç tanesini toprağa atarsınız. Önce o pirinç tanesi belirli bir bitki haline dönüşür, pirinçten kurtulur ve ondan sonra yeni pirinçler vermeye başlar. Artık o aşamaya gelindiği zamanki toplumun gereksinimleri, işçi sınıflarının bulunduğu durum ya onu yeniden çok daha farklı bir anti senteze dönüştürecek ya da dönüştürmeyecektir. Ama sonuçta mutlak suretle dönüştürecek, bu çok net.

Göçmenler sorununu geçiyorum, çünkü fazla bir bilgim yok, göçmenler durumuyla. Genetik nasıl çözümlenir vs. bunu da herhalde İzzettin hoca çok daha güzel anlatacaktır. Diğer soruları not etmişim sadece Almanya ve faşizm sanıyorum hocamın sorusuydu. Ama sadece aklıma gelmişken şunu belirtmekte istiyorum. Bu odadaki birtakım düşünceleri melezleştirmek bence çok tehlikelidir. Melezleştirmekle kastettiğim bunun iktisadi alandaki melezleşmesi değil. Bizzat faşizm gibi, bugünlerde de Türkiye'de çok gündemde olan birtakım milliyetçi söylemlerin çok üst seviyelere çıktığı bir durumu kastediyorum. Faşizm aslında bireyci bakış açısıyla ve hatta dini metafizik bakış açısıyla kutsal insanın, kutsal ırkın sosyalist Marxist bakış açısıyla birleştirilmiş halidir. Bu tehlikelidir. Çünkü melez olan şey bir hilkat garibesi şeklinde de çıkabilir. Teşekkürler.

Sinan Alçın - Bir saat beş dakika zamanımız var. Dolayısıyla az evvel de söylemiştim tekrar etmek istiyorum. Sadece sorulara cevap olarak değil de son tur olarak da değerlendirelim. Eksik kalan şeyler varsa onları da söyleyebiliriz bu turda. Uğur hocam buyurun söz sizde.

Uğur Akalın - Önce birkaç seçtiğim soruya cevap vermek istiyorum. Bunlardan bir tanesi Adam Smith, Ricardo, Keynes okunmalı mı hususuna ilişkin? Ahmet Tonak'ın şu anda tarihini hatırlayamıyorum ama Sweezy'le yapmış olduğu bir söyleşi vardı. Sweezy o söyleşide, "biz Klâsik, Neoklâsik iktisadî öğrendiğimiz için Marxizmi kabullenmemiz çok zor oldu" demişti. Bu nedenle, adını zikrettiğim ve daha da belirtilmesi gereken diğer iktisatçıları ve çalışmalarını çok iyi bilmek gerekiyor. Bunu yaptıktan sonra hangi yöne gidecekseniz gidersiniz. Marx'ı da onları okuduktan sonra okuyun. Bu bir. İkincisi, yaşanmakta olan sorunlarla ilgilidir. Yaşanan iktisadî kriz miydi sadece. Sabah oturumunda Mustafa Sönmez söyledi. Hayır, sadece iktisadî kriz değil. Politik kriz, güven krizi de hepsi iç içe geçmiş bir vaziyette seyrediyor. Bir üçüncüsü hocamdan izin isteyerek genetikle ilgili tek bir cümle söyleyeceğim. İktisadın genetiğinin çözülmesi gereklidir. İktisadın genetiğini çözmek istiyorsanız da, emek süreçlerini çok iyi incelemeniz gerekiyor. Bu konuya ilişkin olarak da, Marxist literatür de dâhil olmak üzere tüm iktisat literatüründe tek bir kitap var o kitap da, Harry Braverman'ın "Emek ve Tekelci Sermaye" adlı çalışması.

Sorulan soruların tümüne cevap verme anlamında değil ama işi şöyle toparlamak istiyorum. Bir kere bu krizin üretim krizi ya da kapitalizmin üretim krizi olduğunu hiçbir zaman unutmayacaksınız. Bu karşınıza bankacılık, parasal, finansal, borç krizi v.s. şeklinde çıkar. Dikkat ederseniz, krizin her farklı diliminde bu son belirttiklerim tekrar edilip duruyor. İkincisi, somut şeyleri söylemek istiyorum. Sermaye dolaşımı diyoruz. Sermaye dolaşırken hiç gördünüz mü, göreniniz var mı? Merak eden varsa internet sitelerinin adreslerini veririm. İş gece yarısı başlıyor. Asya, Avrupa ve Amerika piyasasını göz önüne alıp, yedi saatlik farkla işe başlayın. Ama altın piyasası, ama döviz piyasası, makine dönmeye başlıyor. Tıkr tıkr işliyor, değerler iniyor çıkıyor. Pazar gecesini 00.00'dan Cuma gere yarısı 12:00'ye kadar. Hiç durmadan. Sonra mı? Kazananlar paraları bir güzel yiyorlar. Kısa süreli sermayenin hareketi ve hareketliliği böyle gelişiyor.

Bir başka söylemek istediğim nokta da burada günah keçisi olarak Yunanistan'ın seçilmiş olmasıdır. Çok daha önceleri İngiltere, Yunanistan'ın durumuna düşmeliydi. Bakın geçen sene Aralık'ta IMF açıklama yaptı. A.B.D. ve İngiltere dikkat etsin, yoksa notlarını indireceğim dedi. Ne oldu da ertesi gün bilmiyorum, bu söylemden vazgeçtiler. Daha doğrusu iş, 2015'e kadar

düzeltilmezlerse indireceğim noktasına geldi. Bu nedenle, siyasi boyut için içindedir. Zaten A.B.D. batarsa, tüm dünya ekonomisi çöker. A.B.D.'nin notu bir Proxy yani ölçüt niteliğinde. İktisadi göstergeler çerçevesinde değerlendirilmeye alınmaz.

Biraz da size faydalı bir şey söyleyeyim. Ben kapitalizmin krizini, daha açıkçası kriz yaşayanını severim. Bu arada Marxist iktisadi da iyi bileceksiniz ve günü birlik iktisadi değerlendirmelerde bulunan iktisatçılardan olmayacaksınız. Ama baktım ki, Marx'ın kapitalizm analizini biliyorsanız, kapitalizmin krizinde günü birlik iktisatçı olmak iyi oluyor. Hem Marxist ol, hem para kazan güzel oluyor. İlişkileri bildiğiniz zaman hamle yapmak kolaylaşıyor. Kapitalizmin krizinde cirit atanlar spekülâtörlerdir deniyor ama ben o adamlara finansal teröristler diyorum. Bunlar gerçekten Obama'dan, Usame'den bile tehlikeli. Kazanç oranı gözünü doyurmayınca açıklama yapıyor. Birden altın düşüyor, hisse senetleri artıyor, tahvil fiyatları azalıyor vs. iş sürüp gidiyor. Bu nedenle, biraz para kazanma iyi. Size derslerde anlatılanlar iktisadın paparazzisi. Birinci sınıftan itibaren Mehmet hocamın da dediği gibi iş böyledir. İşte iktisadın tanımı. Tanım olarak bilmeniz istedikleri aslında iktisadi krizin tanımı. Bu nedenle, Marxist iktisadi öğrenmenizi salık veririm. Ancak, sakın ha gidip Kapital'i alıp okumaya başlamayın. Tavsiye etmem. Sonra ortaya iki metre keten bezi, beş tane ördeğe eşit diye çıkarırsınız. Aman diyeyim. Sonra yanlış yaparsınız oraya girmeyin sakın.

Son olarak şunu söyleyeyim size. Bakın elimde 13. yy'ın ortasından 2009-2010'a kadar altın fiyatları var. Şimdi nasıl para kazanacağız? Bir kere müdahale edemediğiniz sürece hiçbir piyasaya girmeyin. Kapitalizmin iki tane haramisi var. Biri bankalar, diğeri borsa. Varlıklarla ilintili olarak, al diyorsun almıyor, istediğin zaman sat diyorsun satmıyor. Şimdi bakın bu tarihsel gelişim süreci içinde altına güvenli liman olarak diye bakılıyor. Bu grafikte, 2001 yılından itibaren altın fiyatları gümbür gümbür geliyor. Kriz olacak diye bağıyor. 2000'e doğru reel ve nominal altın fiyatları yapıştılar birbirlerine. Altın hareketi başladığında yükselme trendi yaklaşık olarak 17-20 yıl sürüyor. Yani 2017 yılına kadar yolunuz var. Sevgilerinize altın maltın bir şey almayın. Kendinize alın ne bulursanız altın alın bu sene. Kehanet değil, bazı hesaplamaları var ama tabii ki bunun uzun uzun analizine girmeyeceğim. Minimum 1500 \$'ı tutturamazsanız üstünü ben öderim. 2011 yılı da tam anlamıyla emtia piyasalarının yılı olacak. Zira A.B.D. ve Avrupa'nın şimdilik para pompalamaktan başkaca bir şansları ve çareleri yok. 2015-2016 yılına kadar da altın fiyatları 3.000-4.000 \$'dan aşağı olamayacak. Ancak, gerçekten para kazanmak istiyorsanız günü birlik iktisatçı olacaksınız, daha doğrusu korkunç televoleci iktisatçılar olacaksınız ya da bunların hiçbirini

yapamıyor musunuz, zor mu geldi, iki tane kanal var kime para kazandırıyorlarsa, CNBC ile şimdi bir de Bloomberg çıktı, oraya çıkan iktisatçılar ne söylerse, ne derlerse onu yapmayın. Yanlış duymadınız, onların söylediklerini asla ve kat'a yapmayın. Kesin kaybedersiniz. Zira inanınız ki, kesinkes yaptıkları tam anlamıyla manipülasyon. Olmadık varlıkları şişiriyorlar. Tam tersi yönde gidin, kazandığınızı göreceksiniz.

Son bir cümleyle sözlerimi sonlandırmak istiyorum. Para politikası uygulayarak daha açıkçası para pompalanarak kriz çözülmeye çalışılıyor. Sular çekildiğinde kimin mayosuz yüzdüğü ortaya çıkacak. Anlayacağız. Teşekkür ederim.

Sinan Alçın - Biz teşekkür ediyoruz hocam, şimdi söz sırası İzzettin hocamda buyurun hocam.

İzzettin Önder - Sayın başkanın müsaadeleriyle, metinde yer almasının önemli olduğunu düşündüğüm bir noktanın altını çizmek istiyorum. Şöyle ki; kapitalist ilişkilerin anlaşılabilirliği için, doğal olarak, mülkiyet ilişkilerinin dikkate alınması kaçınılmazdır, ancak onun yanında, teorinin bu denli mekanik ilişkiler ağı içinde hapsedilmiş olmasından da kurtarılması gerekmektedir. İktisat teorisinin, tarihsel süreci, sosyolojiyi, sosyal ve bireysel psikoloji alanlarını, onların da yanında felsefeyi de kapsayacak şekilde genişçe ele alınması kaçınılmazdır. Oysa günümüzde alet düzeyinde iş yapıyoruz. Dündar hocanın söylediği otistik iktisat böyle bir şeydir. İktisadi olayları algılayabilmek ve çözümleyebilmek ve bu alanda bilimsel faaliyet ortaya koyabilmek için yaşamdaki güç ilişkisinin çözümlenmesi ve gerçek demokratik yaklaşım yapılması gerekmektedir. Bu amaca yönelik olarak da, sermayenin mülkiyet biçimi tartışmanın odağına alınmalıdır. Başka bir deyişle, sermaye mülkiyet biçimi tartışmanın odağına alınmadan güç ilişkisine giremiyoruz, güç ilişkisine giremediğimiz zamanda da demokrasi tartışmasını gerçek boyutuyla yapamayız. Bu bakış açısıyla yaklaşım yaptığımızda, ne Amerika Birleşik Devletleri'nde, ne Fransa'da ne de diğer kapitalist ekonomilerde gerçek anlamda demokrasiden söz edebiliriz. Bu durumu, Korkut Hoca'nın kulaklarını çınlatarak, şöyle bir örnekle açıklamak isterim. Bir ülkenin dış borca yönelme nedeni cari açıktır. Türkiye'nin belirli bir zaman boyutundaki cari açıklarını topladığımızda, teorik olarak, dış borcuna ulaşmış oluruz. Oysa aynı dönemdeki dış borç miktarına barksak, bu değer çok üzerinde olduğunu görürüz. Doğal olarak, borcun faizini de hesap etmemiz gerekir. Dünya faiz haddinden böyle bir hesaplama yaptığımızda da fiili borç miktarı teorik borç miktarının çok üzerinde olduğu görülmektedir. İşte bu nokta güç ilişkisinin açık göstergesidir ve halka gerçeğin söylenmediği noktadır. Zira böyle bir durumda, iç ve

dış finans çevreleri tarafından halkın soyulması gerçekleşmektedir ve halk bu durumu "borç yükü" diye gayet objektif ve sanki kaçınılması olanaksız bir olgu olarak algılamaktadır. Halka böylece doğrular söylendiğinde ülke dış merkezlerle karşı daha güçlü olur. Bir siyasi temsilci, "halkıma ben bunu nasıl anlatırım" dediğinde güçlü olur. Bir BBC TV yapımında, kuklalar olarak, Sovyet Başkanı ile ABD Başkanı tartışıyorlardı. ABD Başkanı Sovyet liderinden bir talepte bulunduğu, Sovyet lideri bu durumu halkına anlatamayacağını belirtiyordu. Ters durumda da ABD lideri talep edileni halkına anlatamayacağını söylüyordu. Kısacası, bir ülke lideri halkı arkasına aldığı anda dış dünyaya karşı güçlü olur. Halkı dışlayarak, salt başkanlar düzeyinde görüşmeler yaparak dış siyaseti yürütmeye kalkmak inanılmaz bir zaafıdır, inanılmaz bir siyaset hatasıdır.

Şimdi gelelim kriz konusuna. Atilla arkadaşımızın belirtmiş olduğu gibi, kriz konusunu da mülkiyet ve güç ilişkisi bağlamında ele almazsak, meseleyi salt aletsel bakış açısıyla anlayamayız ve çözemeyiz. Başka bir deyişle, mülkiyet ilişkisini bir tarafa bırakarak, öncelikle krizin neden olduğuna bakar isek, meseleyi basite indirgemiş oluruz ve çoğu noktayı atlayarak geçeriz. Günümüzde başat kapitalist krizlerin çok önemli bir nedeni, sermayenin organik bileşimi ve bu bileşim nedeniyle, yaratılan katma değer farklı üretim elemanları arasında giderek açılan farklılıkla dağılması ve ürün piyasasında talebin arzın gerisinde kalmasıdır. Bu durumu telafi edebilmek için de, çeşitli kapitalist politikalar yanında, günümüzde ağırlıklı olarak finans piyasaları kullanılmaktadır. Finans piyasalarında gelecekteki gelirlerin şimdiye çekilerek, piyasaların genişletilmesine çalışılmaktadır. Finans piyasalarına aktarılan fonların reel piyasalarda üretildiği ve realize edildiği ortadadır. Reel piyasalarda olabildiğince yüksek miktarda artık değer üretimi, limit durumda, faktör piyasasında monopson, ürün piyasasında ise monopol olmayı gerektiriyor. İşte görülüyor ki, sermaye asıl mücadeleyi sermayeye karşı yapıyor. Sermayenin kâr en çoklaştırmayı amacı, ister istemez, sermayeler arasında çatışmalara neden olur. Böyle bir ortamda, kapitalist dokuda ahlak ya da din felsefesinden söz edemeyiz. Son dönemlerde, din ile iktisat arasındaki ilişkileri irdeleyen ilginç bir kitap yayınlandı. H. Geoffrey Brennan ve A.M.C. Waterman tarafından derlenen "*Economics and Religion: Are They Distinct?*" başlıklı kitapta bazı ünlü iktisatçıların fikirleri ile Hıristiyanlık arasındaki ilişki irdelenmektedir. Son dönem iktisatçılarının ele alınmadığı bu kitapta ifade edilen görüşlerin günümüz için fazla geçerli olmadığı kanaatini taşıyordum. Zira böyle bir sistemde, genellikle anlaşıldığı şekliyle, ahlak olamaz, çünkü sistemin içinde kalabilmek için sisteme uygun davranılması gerekiyor. İşte, genetik olarak algıladığımız olay budur; sistemin ana yapısı, eylem düzeyinde tüm bireysel çabaların sistemin ida-

mesi doğrultusunda gerçekleşmesine neden olduğu gibi; fikirsel ve kavramsal düzeyde de sistemin kavramsallaştırılması ve anlatımının da doku hâkimiyeti doğrultusunda gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Böylece, sistemin üst-yapı kurumları da alt-yapıya uygun şekilde oluşuyor. "Sert çekirdek" içindeki dokusal kodlar sıkı sıkıya korunurken, çekirdek etrafındaki yumuşak kuşak üzerinde, çekirdeğe ciddi anlamda zarar veremeyecek eleştiri odaklarına izin verilebilir. Böylece, sistemin özüne yönelmeyen eleştirilere izin verilerek, hem sisteme demokratik bir görüntü kazandırılır, hem de sisteme karşı gelişebilecek anti-tezlerle karşı antikor üretilmiş olur. Çekirdek dokunun amacı ise, devamlı büyümek ve genişlemek olduğundan, çatışmacıdır ve piyasa sıkışıklığının had safhaya geldiği yerde de kriz üreticidir. Sermaye dokusunun devamlı büyüme ve yayılma eğilim ve enerjisi, piyasa engelini aşabilmek için, reklam, finansal alanın genişletilmesi, sosyal politikalar ve küreselleşme gibi çok çeşitli politikalardan yararlandığı gibi, bunların amacı sağlayamadığı yerlerde de, günümüzde yaşadığımız gibi, kriz oluşturarak, marjinal sermaye dokusunu değersizleştirme yoluna da gider. Bu arada, daha radikal çözüm olarak savaşlar da gündeme gelebilir.

Sermayenin birikim yapabilmesi için mutlaka üretim ilişkisine girmesi gerekmez; finansal süreçler gibi, P-M-P değişimi dışındaki eğilimler de rahatlıkla gündeme gelebilir. Üretim araçları mülkiyeti kamusal mülkiyete alınmadıkça, bireysel davranış kodlarında bir değişim beklemek anlamlı olmaz ve sermaye dokusu bir ur gibi büyümeye devam eder. Devamlı kriz üreten sistem, akut kriz aşamasına gelmeden, kronik aşamalarda piyasaları açacak her türlü önleme başvurur. İşte, sosyal demokrasi böyle bir şeydir, küreselleşme böyle bir şeydir, reklamlar bu tür önlemlerdendir. Keza, sorumsuz davranışlar sergilediği şeklindeki suçlamalara muhatap olan finans kesiminin aşırı genişlemesi de böyle bir şeydir; amaç, genişleyen sermayenin önünde engel oluşturan piyasaları genişletmektir. Başka bir deyişle, söz konusu mekanizmalar ve politikalar sermayenin krizini kronik düzeyde tutarak, akut aşamaya geçmesini önlemeye çalışan politikalarıdır. Tüm bu erteleme politikalarının yetersiz kaldığı aşamada krizin oluşumu ise, son çare olarak, bazı sermaye unsurlarını değersizleştirerek, böylece güçlü ve ayakta kalabilen sermayeye yeni kanallar açma işlevi görür. Doğal olarak, kriz dönemlerinde işsiz kalan ve ücreti baskılanan emekçi kesimler de, artık değer sıkışıklığı yaşayan sermayenin hedefine girerek, krizden doğrudan zarar görürler, ancak krizin asıl hedefi marjinal sermaye kesimleridir.

Devlet ekonomiye müdahale edemez mi? Devlet ekonomiye müdahale edemez diye bir şey yoktur. Zaten, sermayenin iki önemli dostu vardır; bunlardan biri devlettir, ötekisi ise silahtır. Silahsız ve devletsiz sermaye ve

dolayısıyla kapitalizm gelişmez. Devletin ekonomiye müdahalesi her dönemde olmuştur ve zaten kapitalizm böyle bir ortamda gelişmiştir. Bu nasıl oluyor, peki. Şöyle ki, devlet tüm gelir ve harcama araçlarını, özel sermaye birikimine katkı yapabilecek, maliyetleri ise topluma yayabilecek şekilde kullanır. Bilindiği üzere, bu işleme maliyetlerin sosyalizasyonu adı verilmektedir. Olağan dönemlerde kamusal politikaları böylesi dürtülerle harekete geçiren devlet, kriz dönemlerinde, son krizde açıkça görüldüğü üzere, doğrudan ekonomiye müdahaleye de yönelir. Aslında, kriz dönemlerinde görülen aşırı devlet müdahalelerine müdahale adı vermek doğru olmaz, zira kriz dönemlerinde devlet sermayenin yanında, bizzat sermayeyi daha da güçlü kılabilmek için yer alır. Sermayeye kamu müdahalesi her zaman vardır. Örneğin, günümüzde üniversitelerde teknoparkların kurulması, özel sektörde sermaye birikiminin artırılması yönünde kamunun sermayeye olumlu müdahalesidir. Bu süreç, sermayeye doğrudan maliyeti olmayan kamusal kanallarla teknoloji aktarım mekanizmasıdır. Karayollarının yapımı böyledir, eğitim böyledir, vs. Parasız eğitim neden şu anda özelleştiriliyor? Çünkü sermayenin günümüzde bu kadar eğitilmiş insana ihtiyacı yok artık. Keza sağlık da böyledir. Eğitim emeğin üretim hizmetidir, sağlık ise emeğin idamesi hizmetidir. Türkiye'nin gücüne göre fevkalade büyük sayılabilecek olan SSK'yı devlet bu amaçla kurmuştur.

Günümüzde yaşadığımız krizle birlikte ortaya çıkan mikro milliyetçiliği de anlamak durumundayız. Sermaye, sıkışıklık krizini aşabilmek için uygulamaya koyduğu küreselleşme politikasında, çok başarılı bir şekilde, emek kesimini küresel boyutta birbiri ile rekabete sokarak, hem emek maliyetini olabildiğince baskılama, hem de emeğin dünya çapında birleşip örgütlenerek sermayeye karşı direnişe geçmesini önlemiş oldu. Emeğin böylesine ulus devlet içinde çaresiz kalması, ulus içinde rekabeti gündeme getirerek, eski sömürgeci ülkelerde daha yoğun olmak üzere, farklı unsurların bulunduğu hemen tüm ülkelerde mikro milliyetçilik ve etnisite akımlarının oluşumuna yol açtı. Küreselleşme sermayeye karşı ulus çapında olası kalkışların da önünü kesti. Şöyle ki, üretim zinciri içinde birbirine bağlanan ekonomilerin hiçbirinin artık müstakil hareket etme ve politika üretme kabiliyeti söz konusu olamaz. Eskilerde, tartışılan sosyalist kalkışta zayıf halka görüşü günümüzde artık geçerliliğini yitirmiş bulunmaktadır. Bir sıcak savaş durumu hariç, günümüzde yaşanabilecek böyle bir kalkış, anında uluslararası güç tarafından bastırılmaya mahkûmdur. Günümüzde sermayenin bir amacı, maliyetleri olabildiğince kısarak yeni faaliyet ve üretim alanlarına yönelmek, diğer amacı ise farklı bölgelerdeki sermaye dokularının bir bütünsellik içinde herhangi bir üretim girdisi ile doping yapma olanağının ortadan kaldırılmasıdır. İngiliz sermayesi uluslararası alana açıl-

dığında, emek dopingi yapmasın diye nasıl ILO kuruldu ise, günümüzde de, ulusal sınırları aşamayan emek kesiminden haksız yararlanma elde edilip sermayeler arasında rekabet koşulu bozulmasın diye Avrupa Birliği içinde emek getirilerinin birbirine yaklaştırılması politikaları geliştirilerek, Avrupa Birliği ülkelerinde ücret farkının giderilmesine çalışılıyor. Her zaman olmakla beraber, günümüzde daha da yoğun bir şekilde sermayenin davranış tarzı gizli veya örtülü faşizmdir. Faşizmde illa görünür şekilde bir devletin eline sopayı almasına gerek yoktur. Sermayenin elinde bugün sopa var zaten; sermayenin emek çalıştırma yöntemi nedir? Sopa havuç sistemidir. Bundan daha güçlü bir faşizm, bundan daha anti demokratik bir yönetim biçimi olabilir mi! Mikro krediye gelince, bu sistem de kapitalizmin olumsuzluklarını yoksul kesimden gizleyerek, sistemi aklama ve sürdürme mekanizmasından başka bir şey değildir. Sistemin kurucusuna Nobel ödülü verilmesi de, hem sistemin amacını hem de Nobel'in sistemik işlevini açıkça ortaya koymaktadır. Bilindiği üzere, mikro kredi çok düşük gelir düzeyindeki insanlara az miktarda kredi vererek, bu insanların sisteme yabancılaşmalarını önlemeye çalışan, yoksulları sistem içinde tutmaya yönelik mekanizmadan başka bir şey değildir.

Konuyu kapatmadan, son krizde Türkiye'nin dış açığının azalmasının aslında fevkalade olumsuz bir gösterge olduğunu belirtmek istiyorum. Cari açığın azalması iyi bir gösterge olarak yorumlanabilir, ama bu sonuca varabilmek için, ihracatın olumlu seyrettiği dönemde cari açığın kapanıyor olması gerekir. Oysa bilindiği üzere, ihracatımızın büyük oranda ithalata dayanıyor olması durumun tam ters seyretmesine neden olmaktadır. Hal böyle olunca, kriz döneminde ihracatın durması, ithalatın da durmasına yol açtığından cari açık ufalmıştır. Bu durum, kendi başına olumlu olmakla beraber, ekonominin işleyişi bağlamında aslında olağan durumlarda fevkalade olumsuz olan göstergenin, olağanüstü koşullarda olumlu görüntüye geçmesinden başka bir şey değildir. Bu sürecin arka planına geçerseniz, emperyal sermayenin krizi ve krizi aşmak için çıkış yolu aramasının karmaşık süreci ile karşılaşırız. Şöyle ki, yıllardan beri uygulanan yüksek faiz ve düşük kur politikası nedeniyle iç üretimimizin bir bölümü dış dünyaya saçılmış ve cari açık vererek, içte yükselen işsizlik pahasına, dış üretim merkezlerini beslemiş olduk. Bir bakıma, sanki bir montaj aşamasına doğru geri giderek, her şeyi ithal edip, onların montaj edilmiş hali olarak üretilen ürünleri ihraç etmeye başladık. Başka bir deyişle, her bir dolarlık ihracatın ancak üçte biri ya da dörtte biri ülke ekonomisinde kalmış oluyor. Bizim gibi çevre ekonomilerin merkez ekonomilere kanama süreçleri, sömürgecilik döneminden emperyalist döneme geçerken çok karmaşık ve girift ilişkiler ağına dönüşmüş bulunmaktadır. Tüm bu süreçlerin tarihten ve sosyolojiden kopuk,

alet düzeyinde bir teori ile anlaşılması ve anlatılması olası olamaz!

Sinan Alçın - Değerli katkılarınız için biz teşekkür ediyoruz hocam, şimdi söz sırası Mehmet Türkey'da. Buyurun hocam.

Mehmet Türkey - Teşekkür ederim bana yöneltilen soruları kaydettim yalnız bir hata yapmışım, isim kaydetmeyi unutmuşum, bunun için kusura bakmayın. Aslında Serkan bir vurgu yapmıştı, oradan başlamak lazım sanırım. Serkan, ilk konuşmasında teorinin başarısıyla ilgili bir durumdan bahsetmişti, biz bugün burada bunu çok fazla telaffuz ettik ama haklı olduğumuzu düşünerek bu rahatlıkla söylüyorum, kapitalizm gibi bir sistemde başarı tek başına anlamlı bir şey değildir. Kimin başarısı sorusunu sormak durumundayız. Teori açısından baktığımız zaman da kapitalizm içinde operasyonel hale gelen teoriler başarılıdır. Dolayısıyla operasyonel hale gelmiş haliyle neoliberalizmin ortaya çıkarttığı yıkım malum. Bu anlamda neoliberalizmin yıkımı dediğimiz şeyler gerçekte kapitalizm açısından başarı sayılmalıdır. Böyle bakmakta fayda var diye düşünüyorum.

Şimdi Marxizm meselesine gelince Hakan'ın söylediklerine katılıyorum. Belki bir şey daha eklemek gerek. O da, Marxizm'in 18. yy'a ve 19. yy'a ait bir düşünme biçimi olmadığı. Bunu bir Marxist olarak birilerinin söylemesinin dışında bu vurgumu güçlendiren bir gelişme İş Bankası'nın *Kapital*'i yeniden basması. Öbür taraftan çok ünlü bir CEO, şimdi ismini hatırlamadığım, yanında çalışan uzmanlara *Kapital* hediye etti ve şu anda dünyada en fazla satılan kitaplardan biri de *Komünist Manifesto* biliyorsunuz. Diğer taraftan bir terminoloji meselesi de var, Marxist model diye yazılmış galiba. Marxist model diye bir şey yok. İzzettin hocanın söylediği genetiğini açığa çıkartan bir operasyonel bir araçtır. Bunun elbette ki siyasi yansımaları vardır Marx'ın o 11. tezi çok önemlidir: *anlamakla geçirmeyeceksiniz değiştireceksiniz* önermesi. Ama şunu da aklımızda tutmak lazım, değiştireceğimiz şeyi önce anlamak zorundayız, anlamadığımız şeyi yanlış değiştiririz. Dolayısıyla Marxizmin de kendi varoluşu dünden daha fazla bugün için geçerli bir şey çünkü kapitalist sistemin, İzzettin hocanın vurgusuyla söylersek, sahip olduğu bütün genetiği açığa çıkartmış olması bu geçerliliğin göstergesidir.

Krizin bütünsel niteliğiyle ilgili bir soru var. Elbette kapitalist sermaye birikim süreci bütünsel bir süreçtir. Teknik bir süreç olarak sermaye birikim süreci dediğimiz zaman bunun taraflarının toplumsal niteliğini gözden kaçıırız. Zaten iktisat da bunu yapar. Yani iktisatta büyüme denilen durum ya da sermaye birikimi denilen şey insansızdır, toplum yoktur. Kendi denklemini kurabildiği doğrularla bu süreci tanımlar. Tabii bu da hiçbir zaman tarafsız değildir. Bu haliyle sabahki oturumda birkaç konuşmacının da de-

ğindiği gibi krizin tek başına bir iktisadi kriz olarak algılanmaması gerekir. Kriz gereken bütünsel işleyişin bütün safhalarında kendini hissettiren dolayısıyla bütünsel işleyişin yönünü de bu anlamda büyük ölçüde etkileyen niteliğe sahip.

Devlet meselesi. İzzettin hocam gayet açık ifade etti benim söyleyeceğim şey belki şu olabilir. Müdahale meselesi aslında çok karışık bir şey gibi durur ya da hep bunun üzerine tartışılır. Öncelikle devletin varoluşu zaten bir müdahaledir. Yani insanlığa dair bir müdahale olarak devlet çıkmıştır ortaya. Bundan sonraki süreçte ve her farklı sistemde farklı biçimlerde muhakkak müdahale olmuştur. Ancak kapitalizmle beraber müdahalesi tabii ki farklılaşmıştır. Kapitalist birikimin ihtiyaçlarına göre yeniden konumlanmıştır çünkü. Devlet, sınıflar arası ve sınıf içi bir çatışmanın biçimlendirdiği bir alandır. Dolayısıyla kapitalist bir işleyiş içinde devlet ne yapar sorusu çok genel bir genel bir çerçeve içinde, kısaca özetlemek gerekirse, devlet yaşanan sürecin maliyetlerini toplumsallaştıran, kân özelleştiren bir işlev yerine getirilir ve uzun vadeli baktığımızda devletin tasarrufları ve müdahaleler, bu sürece bu işleve dönük olarak anlam kazanır. Dolayısıyla devletin varoluşu farklı tarihselliklerde, farklı biçimlerde müdahale olarak da izlenebilir. Özellikle genelde liberaller ve devletçiler üzerinden yapılan bu yapay tartışma Türkiye tarihini anlamaya çalışırken fazlasıyla başvuru olan bir ayrımdır. Bu tamamen anlamamak üzerine ya da anlaşılmasını zorlaştırmak üzere yapılmış bir ayrımdır. Çünkü liberalizm zaten devlet müdahalesini dışlayan bir çerçeveye, algıya ya da kurguya sahip değildir. Liberalizm çerçevesinde devletin müdahalesi elbette ki farklı biçimler altında, bütün bu süreçlerde karşımıza çıkmıştır. Yani en azından şu gün özelleştirme liberal ya da neoliberal bir uygulamaysa bu zaten devletin gerçekleştirdiği bir müdahale sonucu karşımıza çıkmaktadır. Nasıl kamu iktisadi teşekküllerinin kuruluşu devletin müdahalesi idi ise özelleştirmeler de yine devletin müdahalesi olarak karşımıza çıkar.

Şimdi bir başka mesele de teknoloji meselesidir. Rekabet, kriz koşullarında acımasız hale geldi. Dolayısıyla teknolojiyi denetleyebilenler eleğin üstünde kalıyor; çünkü rekabet dediğimiz mesele aslında tersten okuduğumuz zaman elenme sürecidir ve bu haliyle elenme dediğimiz süreçte nihai olarak karşımıza tekelleri çıkartır. Dolayısıyla rekabetle tekel arasında bu tür bir tamamlayıcılık ilişkisi vardır, burada da elbette teknolojiyi denetliyor olma çok önemli ve kritik bir öneme sahiptir.

Şimdi bu serbest dolaşım meselesi göçmenlik ve kriz, mikro milliyetçilikler bunlar tabii sadece İngiltere’de değil, Türkiye’de de var, aynı şeyleri yaşıyoruz. Türkler Kürtleri istemiyor, Kürtler Arapları istemiyor, bu böyle

Araplar Gürcüleri istemiyor. Şimdi bildiğiniz bütün o enformel emek piyasasında sürekli yaşanan bir durum ve bu her tarafta böyle. Avrupa Birliği açısından bizde yapılan şey genel olarak da Gümrük Birliği'nden bu yana ortaya konulan tabloya baktığımızda bir tür kınılma ile yanlış yansıtıldı. Bunları 1996'larda söylediğimiz zaman bize çok ciddi karşı çıkanların bugün muhtemelen artık fazla karşı çıkma şansı kalmadı, süreç kendini gösterdi çünkü. Buradaki mesele Avrupa Birliği'nde bütün bu standartlar denilen mesele, mesela ücret açısından baktığımızda asgari düzeyde birleşme eğilimine girmiştir. Dolayısıyla farklı ücret düzeyleri hali hazırda Avrupa'da çok önemlidir ve bu farklı ücretlerin korunması önemlidir. Bugün büyük ölçüde en yüksek ücret düzeyleri Portekiz, Yunanistan ve diğer doğu Avrupa ülkelerinin de katılmasıyla bütün bu ülkelerde erimektedir, hızla diğer minimuma doğru gitmektedir.

Bir başka noktayı daha söyleyerek bitireyim burada sanıyorum önemli olan şeylerden bir tanesi krizi anlamaya çalışırken nasıl bir analiz birimi kullanıyoruz meselesi. Dolayısıyla hangi noktadan hareket ettiğimiz burada çok önemlidir. Bu kriz bir de şunu gösterdi; eğer isabetli tahliller yapmak gibi bir derdimiz varsa, analiz birimi ne ulusal devletler olmak durumunda, ne de ulusal ekonomiler olmak durumunda. Analiz birimi sınıf olmak durumundadır. Sınıf ve sınıflar içi çatışmanın biçimlendirdiği bir dünyada yaşıyoruz. Ancak bütün dünyada, işçi sınıfının gerilemesi ve/veya geriletilmesi, diğer bir deyişle sermayenin kendi başına kalmış olması ve rekabetin bir zorunluluk olarak tüm taraflarca hayata geçirilmesinin ortaya çıkarttığı ciddi bir vahşet var. Yani çünkü o rekabet insanların gündelik hayatlarını karartan bir ilişki, bugün Çin'de yaşananlara baktığımız zaman mahkûm emeği kullanılıyor, köle emeği kullanılıyor. Türkiye'de birçok yerde biz bunları zaten izliyoruz, görüyoruz. Dolayısıyla, sanıyorum bu sürecin önemli noktalarından biri, eğer görüntünün arkasındaki gerçekliği yakalamak istiyorsak, bu bahsettiğim haliyle ne ulusal ekonomiler üzerinden, ne de ulusal devletler üzerinden analizimizi yapmamız gerekiyor. Bunların ikisini birden ete kemiğe büründüren, bunların ikisinin birden taşıyıcı aktörü olan sınıf kategorisi üzerinden analizleri gerçekleştirirsek daha isabetli olacağını düşünüyorum. Teşekkür ederim.

Sinan Alçın - Hocam biz teşekkür ederiz, şimdi müsaadenizle sırayla gittiğimiz için ben konuşacağım. Öncelikle bir soru: *İktisat bilimi felsefeden ayrılabilir mi?* Belki buradan başlamak lazım. Felsefeden ayrılamaz elbette. Şöyle soralım: *Bugünkü iktisadın bir felsefesi var mıdır?* Her ne kadar kendisini ideolojiden soyut sürtünmesiz bir olgu olarak gösterse de felsefesi vardır. Çok da ideolojiktir. Günümüzde, tabii ki geçmişte de, hayatları-

mız yanlış kodlamalar üzerinde yükseliyor. Bu da tekil olarak hiçbirimizin problemi ya da aşabileceği bir sorun değil elbette. İster bugünkü anlamıyla iktisat, ister ekonomi politik olarak iktisadı düşünelim, iktisat bilimi esas olarak sınıfları inceleyen bir bilim dalıdır. Bugünkü ekonomi politikten soyutlanmıştır. Daha matematiksel görüntü olarak, tırnak içinde söylüyorum, daha güdük bir şey gibi gözükse de gayet sınıfsaldır. Görüntüyle gerçek arasındaki fark biraz daha açılmış durumdadır. Yoksa iktisat, sınıfsal ilişkileri inceler. Bunu tabii ki Smith, Ricardo, Marx'ta hatta Keynes'te çok daha dürüst biçimde görmekteyiz. Keynes, Smith, Ricardo ve Marx, ifadeleri farklı olmakla birlikte, iktisadı, gelir durumları arasındaki dağılımı inceleyen bir bilim dalı olarak görüyorlar. İşıya hoca ya da Uğur hoca da ifade etmişti, Keynes'in 1936'da yayımladığı *Genel Teori* kitabından önce daha önemli makaleleri var, bence de öyledir. Bir ifade var, onu okumak istiyorum; "eğer bir bölümün çıkarlarını savunmak durumunda kalırsam kendiminkini savunurum. Sınıf mücadelesine gelince benim yerel ve kişisel milliyetçiliğim, bağlılıklarım beni kendi çevreme bağlıyor. Ben bana göre adalet ve sağduyu olarak görünen olgulardan etkilenebilirim, fakat sınıf savaşı beni eğitim görmüş burjuvazinin safında bulacaktır". Buradan hareketle kriz dediğimiz şeyde ki, başına bir ek getirilmeden kriz diyorsak, içinde yaşadığımız toplumda toplumsal kapitalist krizinden bahsettiğimizi de söyleyebiliriz. O kabulle gidiyoruz. Zira kapitalizm dışında yaşanan bir durum değil bu ekonomik kriz. Bu da, yine Uğur hoca tarafından bahsedildi, kapitalist aşırı birikim hırsıyla ortaya çıkan, fakat görünüm itibarıyla kimi kâr oranlarında düşüş, kimi eksik tüketim gibi algılanan krizlerdir. Krizin kendisi sınıfsal bir olgudur. Çünkü ortaya çıkış biçimi sınıfsaldır. Özellikle sermaye ile emek arasındaki ittifak ve çatışmalar, yine Mehmet hocamın vurgusuyla, sınıf içindeki ittifak ve çatışmalar görünür hale gelen krizin de koşullarını yaratmaktadır. Krize çözüm diye başlayan bir cümle kurmamız da kendi içerisinde biraz sorunludur. Krize çözüm bulmak demek, sermayeye makro çözümler üretmek demektir. Bugün için iktisatçılardan genel olarak beklenen şey odur. Ancak hiçbir iktisatçının böyle bir sorumluluğu olduğuna inanmıyorum. Tabii ki bunu kendisine görev edinenler vardır. Sermaye, özellikle de devletin desteğiyle, yine krizini aşmaktadır. Mevcut durumda krizi aşarken elbette sömürü durumu artmakta, sermaye içi çatışmalar yükselmektedir. Öte yandan güvenlik devleti sorunu çok daha fazla görünür olmaktadır.

Bir diğer konuda Burak'ın sorusu vardı. Sanırım teknoloji meselesi. Hasbelkader biraz kenarından bulaştığım bir konu olduğu için bir iki şey söylemek isterim. Ortak iyi yaratımı sürecinde, yani belirlenmiş kodlarda belki de en çok dayanak noktası alınan şeylerden bir tanesi bugün için teknolojidir. Teknoloji dediğimiz şey ki, teknoloji bir şey midir, İşıya hocamın bu konu-

da birkaç tane önemli makalesi var, günlük hayatımızda yukarıdan inen bir şey midir? Bunun üzerine çok düşünmeyiz. Yere düşürdüğümüz mendil gibi geçerken eğilip geri alırız, üzerindeki mikroları gözetmeden tekrar kullanıp kullanmayacağımızı da, çok daha açıkçası orada düşünmeden. Antik Yunanda bir gün Vaspiyan isimli bir hükümdara 300 tane balıkçının bir günde tutabileceği kadar balığı tutacak bir mekanik olta çizimi getiriyorlar ve Vaspiyan'ın söylediği şudur: *"o çizimi hemen benim gözümün önünden götürün, çünkü benim doyuracak binlerce yoksulum var"*. Demek ki teknolojiye aslında sınıfsal bir olgudur. Teknoloji tepemizden uçan uçağın dışındaki metal alaşımı ya da onun kaputunun içindeki motorun bir dişlisi değildir. Motorun bir dişlisi, Mehmet hocanın vurgusuyla, makine dediğimiz şey, bir yanıla toplumsal emektir. Bugün tümleşik üretim sistemlerinde bir bilgisayarın örneğinin her altı saniyede bir belli bir ritmik hareketi yapıyor olması, üretim sürecinde emeği değersizleştirir. Fakat oradaki üretim bilgisi, aslında 1000 yıllardır yaratılmış olan toplumsal emekten başka bir şey değildir. Oradaki makinenin hareket sistemi aslında toplumsal olarak yaratılmış olan emeğin, daha doğru ifadeyle toplumsal emeğin çalınmış halidir. Bu yanıla burada daha az işçi çalışıyor olması, örneğinin orada genel olarak insanların ve emek gücüne katılmaya hazır olanların o üretim sürecinin toplamında bir değer yaratmadıkları anlamına gelmez. Kaldı ki değer yaratmak zorunda mıyız? O da ayrı bir meseledir. Kapitalizm değer yasasına bağlı olarak çalışır. Dolayısıyla değer yarattığınız sürece varlığını sürdürürebilirsiniz. Benimde söyleyeceklerim bu kadar şimdi sözü Dinç Alada'ya bırakıyorum.

Dinç Alada - Bir iki konu var aslında, biraz sessiz kaldığımı ben de hissediyorum, arada öğrenci arkadaşlarımız da söylediler. Zor bir konu üzerinde olduğumuzu düşünüyorum. Biraz da özeleştiri yapmak istiyorum. Her ne kadar konu başlığını Bölüm içinde tartışarak seçtikse de başlıkta biraz sorun var gibi geldi bana. Kriz kavramını iki defa aynı cümle içinde kullanmışız. Kriz kavramının etimolojisine girip orada tıkanmak istemiyorum ama o kadar çok kriz üzerine vurgu yapıldı ki ister istemez bu öz eleştiri yapmak durumundayım, tabii diğer arkadaşlarımızın eleştirileri baki kalmak üzere. Hipokrates'e göre, Grekçe kriz, karar vermek, belirlemek anlamında bir kavram olarak üretilmiştir. Kan, irin ve balgamın yükseliş, med anında karar vermek, hastalığı teşhis etmek, ortaya çıkan sıra dışı durum karşısında çözüm getirmek anlamında, çaresizlik değil 'olumlu' bir anlam yükü ile kullanılmaktaydı. Dolayısıyla buradan yola çıkarak kavram kökeni itibarıyla bir daimilik, bir süreklilik içermiyor. Kavramın yüzyıllar içinde anlamını değiştirmesi, bozulması belki içinde yaşadığımız süreçler nedeniyledir. Nuri Durmaz'ın sorusuna bağlı olarak bilim ve felsefenin buradaki tartışmalarda

çok fazla açılmadığı eleştirisini yaptı, cevaben bazı konuşmacı arkadaşlarımız sadece iktisadın krizinden değil, politik krizden de bahsedildiğini, dolayısıyla bunun bir ölçüde kapsandığını söylediler, ama ortada bir eksiklik var aslında. Felsefeye bence kapı açılmadı, aralanamadı kapı ve bir yerde de bazı arkadaşlarımız felsefeyle ideoloji arasında bir özdeşlik kurdular. Dolayısıyla, nasıl açılabilirdi felsefeye kapılar, bunun kısmen ipucunu hocamız İzzettin Önder verdi. Smith'le Lenin arasındaki ilişkiyi kurarken, Smith'in özellikle kamu yararı ya da toplum çıkarı kavramını kapitalistlerin çıkarı karşısında ortaya koyduğunu haklı olarak öne çıkardı. Böylece kamu yararı yaklaşımı ile etik felsefenin çok önemli bir boyutuna parmak basmış oldu. Felsefi açılıma bir ölçüde giriş sağlanmış oldu ancak sonra bu konu üzerinde hiç durulmadı. Dolayısıyla, felsefenin oradan harekete geçmesi için kısmen biraz Metin Sarfatı'nın bahsettiği, kısmen İşaya hocanın da biraz açmaya çalıştığı moral ya da ahlak felsefesine kısmen değinildi. Bu noktada kamu yararı, doğal haklar meseleleri üzerinden felsefeye biraz açılım olabilirdi. Bu yaklaşımlarla kriz arasındaki ilişki çok fazla kurulamadı. Bu da felsefenin masanın dışında kaldığı gibi bir sonuca varmama neden oluyor. Bir küçük, kavramsal karmaşa, neoliberalizm ile neoklasik iktisat arasında yaşandı gibi geldi bana. Örnek vereyim, Hayek neoliberal ama neoklasik değil hatta anti neoklasik çünkü neoklasik iktisadın temel varsayımlarına tam bilgiye, tam rekabete dönük, rasyonel davranış postülasına dönük eleştirileri var. Dolayısıyla Hayek neoklasik iktisatçı değil ama neoliberalizmin babası diyebiliriz. Önemli diğer ilginç örnek de Keynes. Keynes de anti neoklasik ama o da ekonomi politikçi değil dolayısıyla burada iktisatla ilgili konuşmalarda zaman, zaman İşaya hocamız bunu açtı, kendisinin çok önemli bir makalesi var biliyoruz, ekonomi politik, ilmi iktisat, moral felsefe ve sosyal felsefe arasındaki ayrımları daha ciddi yapmamız gerekiyor. Dolayısıyla, kriz kavramını bunların üzerinden okumamız lazım, şimdi ilmi iktisadın ya da neoklasik iktisadın kriz okuması, dışsal kriz kavramını içselleştirebilecek, kuramsal bir çerçeve getirebilecek herhangi bir açılım getirmiyor, tam aksine, hata yapmayan bir kuramsal çerçeve üzerinden, kesinlik üzerinden hareket ediyor. Kesinliği öne çıkarıyor, dolayısıyla hatayı dışlıyor. Sadece stokastik hatayı içselleştiriyor yani ekonometriye alan açıyor diye düşünüyorum. Metin'in sunuşunda iktisadın krizi üzerine yapılan tartışmanın 1870'lerde başladığı vurgusu önemliydi. Bu hipotezi daha dikkatli ortaya koymamız gerektiğini düşünmek istiyorum, bu hipotezi kolayca dışlamayalım, çünkü belki üzerinde bu çok konuştuğumuz kriz veya bunalım, içinde yaşadığımız sürecin daha iyi kavranmasına katkıda bulunabilir. Hakan Ongan'ın krizin subjektif unsurlarını idealizm ile özdeşleştirmesine karşı çıkıyorum. Bu bizi metodolojik bir hataya götürür. Bir de

yine Hakan Ongan'ın vurguladığı çerçeveye bir küçük ekleme yapayım, belki küçük bir eleştiri de olabilir. Marx'ın ya da Marxizmin Petty, Smith ve bütün klasik geleneklerden türeyerek oluştuğu ve geliştiği konusuna katılmamak imkânsız ben de tam olarak katılıyorum. Ancak bir küçük durum var o da şu, daha geride kalan yani öne çıkmayan düşünürlerin şöyle bir güncelliği var, buna belki ilk konuşmamdaki metinde kısmen değindim ama silik kaldı, o da özellikle bu düşünürlerin bir anti feodal, isterseniz anti merkantilizm diyelim, isterseniz anti barbarizm yanları var. Bu düşünürlerin günümüze gelinceye dek kuramsal işçilikleri var, kapitalizm öncesi sistemlerle yürüttükleri mücadeleler, kuramsal ve pratik yazıları içine sinmiş durumda. Günümüz düşüncesi bu arkada kalmış düşünürlerin yazdıkları üzerine bina ediliyor. Günümüz Türkiye'sine geldiğimizde de yine o sunuşumun bir köşesinde bulunuyor, 12 Eylül darbesiyle boşluk ortaya çıktı ama 1980'lerde ilkel birikim süreçleri mevcut kapitalist ilişkilere çok güzel eklendi Yani havadan para kazanma denen kavram Marx'a ait, dolayısıyla havadan para kazanma aslında barbarizmin kendisi, bunu kısmen hocalarımız ifade ettiler aslında. Uğur hoca da buna dönük önemli tespitlerde bulundu. Dolayısıyla burada bir kapı açarsak Smith öne çıkıyor Marx'la birlikte. Bu anlamda Smith ve Marx birlikteliği bence çok önemli hale geliyor, dolayısıyla buradan bir küçük eleştiri getirmek istiyorum. Murat Birdal ve kısmen de Hakan Ongan'a. Marxizmin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Marxizmi, bir realist ontoloji olarak ortaya koymamız da son derece doğru, bu şekilde ortaya koymamız lazım, çok da güzel açıkladılar. Ancak burada küçük bir sıkıntı görüyorum ben, o da dikkat edelim 'tek iktisat' demeyeceğim ama 'tek sosyal bilim'e doğru, böyle bir gidişe doğru sanki bir kapı aralanmış oldu. Bunun tehlikeli olduğunu düşünüyorum. Zaten bunu neoklasizm yaşadı ve yaşıyor yani 'tek iktisat' problemini yaşıyor burada ben biraz ülkemizde de Marxizmin biraz 'tek sosyal bilim', 'tek sosyal felsefe' olarak ele alınışında sorun olduğunu düşünüyorum. Bu tek sosyal bilim olma konumunun bence Marx'ın yanlış aktarımına doğru bizi götürülebileceğini düşünüyorum. Teşekkür ederim.

Sinan Alçın - Biz teşekkür ederiz katkılarınız için. Süreyle ilgili durumu aktarayım. 1720 – 1730'da normal programımız bitiyor, kokteyle başlayacağız. Ancak bunu biraz esnetebiliriz. Çünkü mekânın toparlanmasıyla ilgili problemler var. En geç 17.45'te. Toplamda yirmi beş dakika gibi bir süre görebiliyoruz. Metin hocam, söz sizde.

Metin Sarfati - Şimdi bazı şeyleri çok iyi anlatamadım galiba, biraz fazla simgeyle anlatmaya çalıştım. O herhalde bana ait bir özellik çok açık seçik vurgulayarak, tek gerçeklik olarak koymak istemiyorum herhangi bir

şeyi. Tek gerçeklik yok çünkü öyle düşünüyorum, dolayısıyla tek iktisat da yok. Tarihi okumakta tek belirleyici de yok, öyle düşünüyorum. Yani tek belirleyici olduğunu ileri sürmek bilimsel olamaz. Şimdi bir şey dikkatimi çekiyor. Bir şey anlatmaya çalıştım; temel bir kırılma var dedim. Temel kırılmayı Walras'ta görüyorum. Yanlış olabilir. Biraz evvel dediğim gibi ben öyle görüyorum. Ricardo'da görmüyorum. Marx'ta görmüyorum. Bu çağ şu anda içinde bulunduğumuz anı iyi okumak, postmoderniteyi belki de daha doğrusu postmodern kapitalizmi iyi anlamaktan geçiyor. Tekrar ediyorum temel kırılma Smith ile Walras arasında... Ben öyle görüyorum. Walras çok önemli bir yerde duruyor. Smith'in iktisat bilimini klasik ekonomi politiğinden koparmak istedi ve başardı. Kitabına Smith'i eleştirerek başlıyor Walras. Diyor ki; "Smith'i ne zaman okuduysam hep yoksullardan yana tavır almıştır." "Bu ne biçim bilimdir" diyor Walras. Smith'in biliminde hep yoksullar haklı. Smith bilim yapmadı. Smith kitabını belli bir amaçla yazdı. Her toplantıda söylüyorum yine söyleyeceğim Smith iktisatçı değil, Smith önce ahlak felsefecisi. Smith kendi deyimiyle insan bilimlerini oluşturmak ve yazmak için yola çıkıyor. Bunu bitiremiyor, ömrü yetmiyor. Felsefe Smith için önce olanı biteni anlamaktır. Öyle tanımlıyor felsefeyi. "Müdahale evet ama" diyor "gücümüzün sınırlarını bilerek müdahale etmeliyiz" diyor. İlave ediyor; "Müdahalemizin sonuçlarını önceden kestiremeyiz". Derslerde de söylüyorum; "Ekonomi politik büyük bir insan biliminin alt dalıdır, bir bileşenidir. Smith'in bağımsız bir ekonomi bilimi oluşturmaya niyeti yok. Smith'in ekonomi politiğinin temel amacı devletin ötesinde sivil bir alanda bir egemenlik alanı oluşturmak. Kimin için? Birey için ve toplum için." Yalnız şunun altını çizmek gerekir; Smith'in bireyinin Walras'ın bireyiyle ilgisi yok. Smith'in bireyi mazbut, mütevazı ve yarına egemen olmayı amaçlamayan bir yapıdadır. Gücünün sınırlarını bilen bireyin bir macerasıdır ekonomi politik. Bununla birlikte toplumdaki kopmayan bireyin sınıf olgusunu inkâr etmeyen bir içeriği vardır ekonomi politiğin. Ben Smith'in ekonomi politiğini böyle okumak gerekiyor diye düşünüyorum. Öte yandan bugünün gerçekliğinin yukarıda anlattığım gibi kayganlaşmasına ve tahrif edilmesine iktisat bilimi de, sanat da tanıklık yapıyor. Diğer bir soru geldi ona da cevap vereyim; iktisadi düşünce tarihi okutulmayan okullarda bugünü nasıl anlayacağız? Bugünün spekülör ve hedonist bireyinin Condillac-Walras çizgisini analiz etmeden nasıl anlayacağız? Artık bitiriyorum; bugünün bireyi ve toplumu ve krizinin kaynağı Smith'te değil, onun ekonomi politiğinde değil. Ben bunu ortaya koymak istedim. Teşekkür ederim.

Sinan Alçın - Değerli katkınız için teşekkür ediyoruz. Söz Murat Birdal'da.

Murat Birdal - Çok vakit almadan birkaç başlık altında sıraladım. Az sa-

yıda soruya cevap vereceğim. Dinç hocanın belirttiği bir noktayla başlamak istiyorum. Dinç hocanın eleştirdiği nokta tek sosyal bilim, tek iktisat yaklaşımı haline gelmesiydi. Benim yaklaşımımın da bu şekilde anlaşılmasını umuyorum. Ben de aynı sığılıktan şikâyetçiyim. İktisada getirdiğimiz sığılığın yavaş yavaş Marxist iktisada da sirayet ettiğini görüyorum. Tek bir Marxizm yok. Krize dair tahlilimizde dahi, mesela Hakan'la konuşsak, beş dakika içerisinde çok önemli ayırım noktalarımız olacaktır. Marxizmin de kendisinden önceki yazarlarla sınırlı kalmaması gerektiğini düşünüyorum. Kendisinden sonra da ortaya konulan çok önemli katkılar var. Sosyalist iktisadın veya sosyalist dünya görüşünün Marx sonrasındaki katkıları da göz önüne alınmalıdır. Bu nokta çok önemli bir vurgu noktasıydı. Teşekkür ediyorum hocama.

İkincisi Serkan hocam bir soru sormuştu. Türev enstrümanlarla ilgili konuşmasında türev enstrümanların hareket alanının kısıtlanması sorununa bir nebze çözüm üretebilir mi veya bu enstrümanlara düzenleme getirilebilir mi vurgusu vardı. Almanya'nın yapmaya çalıştığı tam da bu. Dün gece itibarıyla Amerika da ciddi kısıtlamaları senatodan geçirdi. Orada da bazı regülasyonlar ortaya konacak. Bunlar soruna çözüm üretecek mi? Öncelikle şunu söylemek gerekir. Bu türev enstrümanlar geçmişte her Amerikalıyı ev sahibi yaptı. Önerilen enstrümanlar sadece sorun yaratmıyor, aynı zamanda risk iştahına göre diğerlerini de besliyor. Risk iştahını göre bölerek mortgage kredilerinin maliyetini çok altına düşürebilmiştir. O yüzden de daha önce kredi kullanmamış birçok insanın kredi almasını sağlamıştır. Son raddede şunu söylemek lazım, bu enstrümanlar dalgalanmayı kısmen azaltabilir, ama varlık fiyatlarındaki şişkinliği engellemez. Temel sorun reel sektördeki sıkışmanın bir şekilde varlık fiyatlarına yansımalarıdır. Bu türev enstrümanlar yokken de varlık fiyatlarında şişkinlik vardı. Emlak fiyatlarındaki şişkinlik, emlak mülkiyetinin var olduğu süreçten bugüne değin var. Çok bilinen bir örnek mesela lale balonudur. 17. yy'da Amerika kıtasından kıymetli maden girişiyle birlikte Avrupa kıtasında ciddi bir para enflasyonu oluyor. Bu da o zaman lüks tüketimin simgelerinden biri olan lale fiyatlarına yansıyor ve lale tohumu bir işçinin iki üç aylık ücreti kadar yükselebiliyor. O yüzden bu türev enstrümanlar olur, başka enstrümanlar olur, ama her koşulda reel sektördeki tıkanıklık varlık fiyatlarına yansıyor.

Bir diğer soru da Atilla hocaya yönelmişti. Yunan bütçe açığına karşı neden bir önlem alınmadı gibi bir soru vardı. Zaten dile getirilen eleştiri şu: Yunan hükümetinin bütçesini gerektiği şekilde ortaya koymadığı, bu konuda otoriteleri yanılttığı şeklindeydi. Burada sorgulanması gereken bir diğer kurum reyting kuruluşlarıdır. Bir kitap var. Reyting kuruluşlarının nasıl

manipülasyon yaptığını gösteriyor. Mesela Amerika kıtasındaki bir kısım adaların özelleştirme amacıyla bazı devletlere düşük reyting vererek bu devletleri nasıl borç krizine soktuğunu yetkili kişilerin itiraflarına dayanarak anlatıyor. Bu hükümetler de zaten çok zayıf hükümetler, bürokratlarının da pek fazla gücü yok. Bu reyting verildikten sonra adam kendini çıkıp savunamıyor, hükümet düşüyor, borçlarını ödeyemez hale geliyor. Devlet özelleştirmeye mecbur bırakılıyor. Kanada'yla ilgili çok güzel bir örnek var. Neoliberal dönüşüm sürecinde Kanada'da hükümet yetkilileri özelleştirme sürecinde elinin daha güçlü olması için reyting kuruluşuna bizim notumuzu düşür baskı yapıyor. Normalde ülke yetkilisi notumuzu yükselt der ama Kanada'dan tam tersi bir talep geliyor. Yunanistan'da gördüğümüz durumda da bu bütçe açığının uzun süre saklandığı ve reyting kuruluşlarının da bu işte payı olduğu görülebilir.

Bir diğer soru Avrupa ve Amerika ekonomisinin bu süreçte krizden etkilenmesine ve çıkış politikalarındaki farklılıklara dair idi. İki tarafta temel bir farklılık var elbette. Kriz Amerika Birleşik Devletleri'nde başladı. Avrupa'da bankalar da bu süreçten etkilendi. Yalnız çıkış politikalarında ABD daha etkin politikalar sergiledi. Doğrudan devletler üzerinden kaynak aktarımı Avrupa'da ABD'de olduğu kadar büyük olmadı. İçinde bulunduğumuz süreçte yavaş yavaş bunun oluşmaya başladığını görüyoruz. Daha etkin bir şekilde Avrupa'da da kaynak aktarımı gerçekleşiyor. Son açıklanan paket zaten bunu gösteriyor. ABD'de benzer bir paket sekiz ay önce açıklanmıştı. Bu yüzden ilk başta Amerikan doları Euro karşısında önemli derecede değer kaybetti. Şimdi de Euro değer kaybediyor. Önümüzdeki süreçte de değer kaybedecekmiş gibi gözüküyor.

Son olarak göçmen sorunu üzerine bir iki şey söylemek istiyorum. Gerçekten Mehmet hoca güzel toparladı. Dibe doğru bir yarış süreci yaşanıyor ve çalışma standartları yavaş yavaş en kötü olanda eşitleniyor. Göçmen sorunu da bununla bağlantılıdır. Sadece Avrupa değil özellikle Amerika'da da çokça tartışılan bir şey. Kimin çıkarına dediğimizde özellikle yasa dışı kaçak göçmen girişinin orta ölçekli ve küçük sermayenin çıkarına olduğunu görüyoruz. Neden çıkarına? Çünkü çok daha ucuz maliyetle işçi çalıştırabiliyor. Bu göçmelerin kayıt altına alınması tercih edilen bir durum değil. Kayıt altına alındığında, vatandaşlık hakları verildiğinde zaten ücreti kendiliğinden yükseliyor. Kayıt dışı ve düşük ücretle çalıştırılması ise daha ucuz maliyetle işgücü çalıştırabilmek için çeşitli sermaye kesimleri tarafından savunuluyor. Benim ekleyeceklerim bu kadar. Teşekkür ederim.

Sinan Alçın – Biz de katkılarınız için teşekkür ediyoruz. Son söz İşaya hocam sizde.

İşaya Üşür - Efendim estağfurullah. Son söz söylemek haddime değil. Fakat dilerseniz akşamın bu saatinde küçük bir dizayle başlayayım. Biraz açılırsınız belki. Gözleriniz yavaş yavaş çok tatsız olmayan bir biçimde kapanmaya başladı. Görüyorsunuz işte, beş iktisatçı bir araya gelince on beş farklı görüş çıkar ortaya.

Söylesem hüzün olur, söylemesem de hüzün;

Zaten sözler de bezgin... Kime anlatılsın?

Eğer bilim yapmak istiyorsanız ki, gördüğüm şey o, özellikle genç arkadaşlar, kitaplara iman ile bilim yapılmaz, ama inançsız da bilim yapılmaz. İmana sahip olduğunuz zaman bilim yapamazsınız, gidin başka bir yere. Ama inancınız olmadığı zaman da bilim yapamazsınız. Toplumlar kendini korur. Liberalizm temel tezi itibarıyla asla kendiliğinden gelişmemiştir. Her aşamasında müdahale olmuştur, müdahale ile gelişmiştir. Buna karşılık çalışan kesimlerin tepkisi müdahalesiz, kendiliğinden olur. Smith'in bize anlattığı süreç de odur. Dolayısıyla liberalizm onun değimiyle toplumu perişan eder. Buna karşılık şunu söyler: aşağı yukarı toplumlar kendilerini bir şekilde korur. Çifte hareket derken, hareketin ikincisi budur. Yani toplumlar kendilerini korumak için bir şey bulur. Dine sarılır, faşizme sarılır vs. Bunların ortaya çıkmaması için daha güzel bir toplumdan yana olanların mücadele etmesi gerekir. Yoksa faşizm insanı korumaz, öldürür. Nitekim sonra onlar da pişman oldular.

Ütopyaya gelelim. Ütopyanın bizde bir küçültücü anlamı var. Yok öyle bir şey. Ütopya iyi bir şeydir. Düş gücünüzü çalıştırır, bir ideali koyar. Ütopya sözcük anlamıyla birçoğunuzun bilebileceği üzere, yok ülke demek. Aslında yok ülke değil, yok ülkeyi var etmeye çalışmanın peşinden koşmaktır. Sosyalizm de bir ütopya. Adam Smith'in de bir ütopyası vardı. Katılırsız, katılmayız ama vardı. Ütopyası olmaması meselesi *the iktisattan* önce başladı. Dalga geçmek için iktisat değil *the iktisat* diyorum. Zannediyorum sevgili dostumuzu da rahatsız eden bu. Bunun dışında başka iktisatlar da var. Katılırsız, katılmayız. Bu her zaman tartışmaya açıktır ama *the iktisat* diye bir şey yok. Ütopya anlamında başka görüşler de var. Devlet müdahalesine gelelim. Marx'ı bir parça okumuş olan herkes bilir. Devletin müdahalesi hep vardı. 14. yy'dan itibaren, bırakın daha öncesine gitmeyi, değişik görüntülerle değişik enstrümanlarla araçlarla devlet müdahalesi hep vardı. Sosyal

devlet meselesine gelelim. Devletin müdahalesi zannedildiği gibi solcuların uydurması değildir. Sosyal devletin peşinde koşmak solcuların alâmetifarikası olur. Sosyal devlet, ulus devletlerin oluşumuyla birlikte çıkmıştır. Çok güzel sorular var. Klasikleri okutmak. Bir hanımefendi arkadaşımızın sorusuydu. Smith'i, Ricardo'yu, Keynes'i. Çamura değmeden iktisadı öğrenemezsiniz. Beni biraz dikkate alacaksınız şunu söylemek isterim. Bilim 115. kaynakla yapılmaz. Bilim birinci kaynakla yapılır. Smith'i okuyacaksınız, Ricardo'yu okuyacaksınız, Menger'i okuyacaksınız, Walras'ı okuyacaksınız. Onları okumadan olmaz. Olsanız bile kimseye fayda sağlayamazsınız. Ama bugünkü eğitim bunu sağlayamıyor.

Yine önemli, ama aynı zamanda problemlili bir soru. Gerçeklikle doğru arasındaki farklılık? Gerçekliğin karşıtı doğru değildir. Doğru neyin karşıtıdır? Yanlışın karşıtıdır. Bu, pozitivistimin ortaya çıkardığı bir şeydir. Gerçeklik meselesi de ayrı bir şeydir. Onun için gerçeklik lafını kullanmam. Gerçek gerçeklik derim. Bakın, Keynes'in bilinmeyen bir şeyi. Keynes'in para konusunda kitabı vardır. Faizler üzerine 1937'de yazdığı bir makale vardır. Bence ilgileniyorsanız mutlaka okuyun. Oradaki genel teoriler biraz daha farklıdır. Onu kapsar ama ondan daha değişiktir. Bugünü açıklamaya yakındır. Dinlediğiniz için teşekkür ederim.

Sinan Alçın - Değerli katkılarınız için biz teşekkür ederiz. Toplantı boyunca belki zaman zaman farklı yönere atılan adımlar oldu ama her birinin kendi içinde oldukça önemli olduğunu düşünüyorum. Elbette ki tek bir eksen üzerinde gitmesi beklenemezdi. Buradan tek bir sonuç çıkması da beklenmezdi zaten. Öyle bir amaç olsaydı katılımcılar da o yönüyle seçilebilirdi. Yine kendi adıma söylüyorum, hem katılımcılar yönüyle hem dinleyici arkadaşlarımızın katkıları yönüyle oldukça yararlı olduğuna inanıyorum. Öncelikle değerli katılımcılara değerli vakitlerini bize ayırdıkları için çok teşekkür ediyoruz. İktisat Anabilim Dalı olarak, bunun dışında gün boyu bize yardım eden lisans öğrencilerimize de teşekkür ediyoruz. Araştırma görevlilerimize teşekkür ediyoruz yine. İşlerini bırakıp gelen doktora öğrencilerimize teşekkür ediyoruz. Elbette ki otelin emekçilerine de şükranlarımızı sunuyoruz. Katıldığınız, katkı sağladığınız için tekrar hepimize teşekkürler.

YAZARLAR İÇİN GEREKLİ BİLGİLER

1. Dergiye gönderilen makaleler, başka bir yerde yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
2. Yayınlanması istenen makaleler 3 kopya basılı ve ayrıca e-posta ekinde aşağıdaki adrese gönderilmelidir:

Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal ANALİZ Dergisi
Maltepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Marmara Eğitim Köyü 34857
Maltepe-İstanbul
0216 626 10 50

3. Makaleler kâğıdın bir yüzüne çift aralıkla yazılmalıdır. Kaynaklar ayrı sayfada yazılmalıdır. Makalenin ilk sayfasında şu bilgiler olmalıdır: a) yazının başlığı; b) yazar(lar)ı; c) en çok 100 kelimelik Türkçe özet; d) en çok 150 kelimelik İngilizce özet; e) Aynı bir sayfada yazarın adı, adresi, e-posta adresi, telefon numarası belirtilmelidir.
4. Kaynaklara göndermeler dipnotlarla değil, metnin içinde açılacak ayraçlarla yapılmalıdır. Ayraç içinde yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı, sayfa numaraları yazılmalıdır. Metin içindeki yollamalar şöyle örneklenebilir:

...açıklanmıştır (Küçükömer, 1972: 156-58). ...Polanyi (1957: 254) belirtmektedir.

...(Ekelund ve Hebert, 1990: 286-7). ...Brewer (1988: 447) göstermektedir.

Kaynakçada aşağıda örneklenen biçim kurallarına uyulmalıdır:

KÜÇÜKÖMER, İ. (1972) *İktisat İlkelerine Yeniden Bakış*, İstanbul: Sermet.

POLANYI, K. (1957), "The Economy as Instituted Process", K. POLANYI vd. (der.), *Trade and Market in the Early Empires*, New York: Free Press, 243-70.

Ekelund, R.B. ve Hebert, R.F. (1990), *A History of Economic Theory and Method*, New York: Mc Graw-Hill Publishing.

Brewer, A. (1988), "Cantillon and Mercantilism", *History of Political Economy*, C. 20, No. 3, Güz, 447-460.